МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів
(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

другий (магістерський)
(рівень вищої освіти)

на тему: **УПРАВЛІННЯ ФІНАНСУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0723-удмф-д
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код і назва спеціальності)
Бабак М.А.

освітньої програми управління державними та місцевими фінансами

спеціалізації_____
(код і назва спеціалізації)

_____
(ініціали та прізвище)

Керівник професор кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів,
д.е.н., проф. Метеленко Н.Г.
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Рецензент доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, к.е.н, доц.
Сіліна І.В.
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ім. Ю.М. ПОТЕБНІ

Кафедра інформаційної економіки, підприємництва та фінансів
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код та назва)
Освітня програма Управління державними та місцевими фінансами
(код та назва)
Спеціалізація _____
(код та назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри *д.е.н., проф.*
Клопов І.О.

«____» _____2025 року

З А В Д А Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТА

Бабака Микити Аркадійовича
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проєкту) Управління фінансуванням екологічної політики промислового регіону
керівник роботи Метеленко Н.Г., *д.е.н.*
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «28» лютого 2024 року № 358-с
2. Строк подання студентом роботи _12.11.2024 р.__
3. Вихідні дані до роботи *Публічна інформація, що досліджується в роботі; статистичні макроекономічні дослідження. Фахові періодичні видання. Наукові роботи. Публічна інформація за темою. Відкриті джерела інформації*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)_____
Теоретична частина. Досліджено теоретичні та законодавчі основи формування екологічної політики промислового регіону.
Аналітична частина. Проаналізовано особливості екологічної політики на рівні держави та промислового регіону.
Проєктна частина. Обгрунтовано заходи з удосконалення управління фінансуванням екологічної політики промислового регіону в контексті повоєнного відновлення.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):
рис. 1.1. Стратегічні цілі державної екологічної політики; рис. 1.2. Джерела забруднення повітря під час війни в Україні; рис. 1.3. Джерела забруднення води під час війни в Україні; рис. 1.4. Джерела забруднення ґрунту під час війни в Україні; рис. 1.5. Тенденція зростання

вмісту CO_2 в атмосфері; рис. 1.6. Тенденції зміни глобальної середньої температури; Рис. 1.7. Підстави та сценарії з утримання глобального потепління; рис. 2.1. Дотаційність громад: тенденції впродовж 2021 – 2023 рр.; рис. 2.2. Дотаційність громад у розрізі областей України у 2023 р.; рис. 2.3. Фінансово спроможні громади, що здійснюють реверсні дотації; рис. 2.4. Найбільші дотаційні громади 2024 року; рис. 2.5. Кількість громад з дотаційністю більше 50%; рис. 2.6. Інструменти реалізації екологічної політики відповідно до Стратегії державної екологічної політики на період до 2030 року; рис. 3.1. Викиди внаслідок війни у порівнянні із викидами європейських країн; рис. 3.2. Викиди від бойових дій (млн тон CO_2 еквіваленту); рис. 3.3. Викиди парникових газів від пожеж (млн тонн CO_2 еквіваленту); рис. 3.4. Динаміка площі лісових пожеж впродовж 2022 – 2024 рр. війни.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	*Метеленко Н.Г., професор кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, д.е.н.*		
2	*Метеленко Н.Г., професор кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, д.е.н.*		
3	*Метеленко Н.Г., професор кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів, д.е.н.*		

7. Дата видачі завдання 03.09.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	*Дослідження формування екологічної політики промислового регіону*		
2	*Огляд джерел інформації з законодавчих та нормативно – правових засад щодо формування екологічної політики*		
3	*Збір даних та опрацювання публічної інформації щодо формування екологічної політики в Україні*		
4	*Дослідження особливостей екологічної політики на рівні держави та регіонів*		
5	*Удосконалення управління фінансуванням екологічної політики промислового регіону в контексті повоєнного відновлення*		

Студент _____ Бабак М.А.
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проєкту) _____ _____Метеленко Н.Г.____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ _____Сіліна І.В._____
((підпис) (ініціали та прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП 6

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ……. 10

1.1. Сутність державної екологічної політики та загальнодержавному та регіональному рівнях……. 10

1.2. Регіональна екологічна політика: сучасний стан, виклики сьогодення, законодавче регулювання та вектор формування……. 17

1.3. Об’єктивні передумови формування екологічної політики: зміна клімату в Україні та світі..... 29

РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ...……..... 45

2.1. Фінансова спроможність територіальних громад у контексті реалізації цілей сталого розвитку під час війни.……. 45

2.2. Експертне оцінювання впровадження екологічної політики в Україні: системні проблеми ……..…… 53

2.3. Оцінка екологічної складової Плану України для Ukraine Facility..……. 68

РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ …….. 77

3.1. Моніторинг впливу російської війни на клімат та на економічну географію України ……..…….. 77

3.2. Моніторинг формування та фінансування екологічної політики України під час війни та повоєнного відновлення …….. 87

3.3. Перспективи та можливості для України «зеленого фінансування»: відновлення регіонів з акцентом на екологію…… 116

ВИСНОВКИ……. 127

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 136

АНОТАЦІЯ

Бабак М.А. Кваліфікаційна робота магістра «Управління фінансуванням екологічної політики промислового регіону»: 141 стор., 17 рис., 49 джерел.

Ключові слова: ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА, БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС, СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ПЛАН ВІДНОВЛЕННЯ

Обгрунтовано теоретичні та законодавчі основи фінансування регіональної екологічної політики. Виконано дослідження формування та фінансування регіональної екологічної політики в Україні. Запропоновано заходи, що спрямовані на удосконалення управління державними фінансами в напрямку стабілізації бюджетного процесу під час війни та повоєнного відновлення.

ABSTRACT

Babak M.A. Master's Qualification Work «Management of Financing Ecological Policy of the Industrial Region»: 141 p., 17 Fig., 49 sources.

Keywords: environmental policy, budget process, sustainable development, restoration plan

The theoretical and legislative bases of financing of regional environmental policy are substantiated. The study of formation and financing of regional environmental policy in Ukraine has been completed. Measures aimed at improving the management of public finances in the direction of stabilizing the budget process during the war and post -war recovery.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах трансформаційних процесів державотворення зростає роль держави в формуванні та реалізації екологічної політики, серед головних завдань якої є стабілізація і поліпшення екологічного стану території країни шляхом реалізації державної екологічної політики за інтегрованим підходом соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування на шляху до євроінтеграції. Пріоритет територіального підходу щодо реалізації державної екологічної політики дає змогу враховувати особливості кожного регіону. Запорукою ефективного сталого розвитку регіону має стати дія механізмів державної екологічної політики на регіональному рівні.

Проблеми державного управління в екологічній сфері досліджуються багатьма вітчизняними науковцями, серед яких варто виділити Я. Адаменка, А. Андрусевича, Н. Андрусевич, О. Бондаря, Т. Грущкевич, С. Лінника, Н. Малиш, М. Пилипчука, К. Ситника, А. Толстоухова, П. Фесянова, М. Хвесика, О. Шапталу, В. Шевчука та ін. Окремі аспекти формування структури природокористування, розміщення продуктивних сил та проблем охорони навколишнього природного середовища досліджували Т. Безверхнюк, С. Дорогунцов, А. Качинський, А. Маршалл, Н. Терещенко, проте застосування їх наукових розробок потребує подальших методологічних уточнень, узгоджень та адаптації до особливостей розвитку кожного з регіонів України, а також з урахуванням трансформаційних процесів та повномасштабної війни.

Основні показники техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та витрат на природоохоронні заходи в Україні свідчить про погіршення стану довкілля як життєво важливого середовища для існування людини та складової частини національної безпеки країни. Така ситуація пов’язана, насамперед, із структурними деформаціями галузей економіки України, за яких впродовж тривалого часу перевага надавалася

розвитку сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних, галузей промисловості. Тому, ці чинники, а також відсутність необхідних обсягів інвестицій для оновлення технологій та здійснення природоохоронних заходів, спричинили незадовільний стан довкілля. Як наслідок, ризик виникнення надзвичайних ситуацій в Україні значно вищий, ніж у розвинутих країнах, зокрема країнах Європейського Союзу.

Необхідність забезпечення охорони довкілля та більш ефективного використання природних ресурсів була задекларована, як пріоритет, у ряді офіційних документів. Проте, наголос на соціально-економічні реформи в країні призвів до послаблення екологічної політики та інституцій, дієвості контролю за дотриманням екологічних вимог, сповільнення необхідних змін у законодавстві. Ці фактори обумовили істотне зниження ефективності системи управління в сфері реалізації екологічної політики на державному та регіональному рівнях, тому тема магістерського дослідження є актуальною і вкрай своєчасною.

Об'єкт дослідження магістерської роботи – процеси управління фінансуванням екологічної політики промислового регіону.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних та практичних аспектів з удосконалення управління екологічною політикою в умовах війни та повоєнного відновлення.

Мета магістерської роботи – розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення управління формуванням та фінансуванням екологічної політики на державному та регіональному рівнях.

Для досягнення зазначеної мети в магістерській роботі ***вирішено наступні завдання***:

– досліджено сутність державної екологічної політики та загальнодержавному та регіональному рівнях;

– досліджено об'єктивні передумови формування екологічної політики: зміна клімату в Україні та світі;

– досліджено фінансову спроможність територіальних громад у контексті реалізації цілей сталого розвитку під час війни;

– виконано експертне оцінювання впровадження екологічної політики в Україні: системні проблеми;

– виконано оцінку екологічної складової Плану України для Ukraine Facility;

– здійснено моніторинг формування та фінансування екологічної політики України під час війни та повоєнного відновлення;

– запропоновано систематизацію перспектив та можливостей для України «зеленого фінансування» у напрямку відновлення регіонів з акцентом на екологію.

В магістерській роботі використано такі загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: діалектичний метод і метод спостережень, методи критичного та порівняльного аналізу і синтезу, системний підхід, ситуаційний підхід.

Наукова новизна одержаних результатів магістерського дослідження полягає у наступному:

– ***удосконалено*** теоретичний підхід до системного бачення процесів відновлення України в умовах зміни клімату під час повномасштабної війни шляхом консолідації таких напрямів дій: збереження та зміцнення людського капіталу; підтримка українського ММСП; формування нової української економічної географії та забезпечення фінансової незалежності у співпраці з міжнародними партнерами.;

– ***набула подальшого розвитку*** концепція удосконалення формування та фінансування екологічної політики шляхом концентрації процесів енергозбереження; комплексної роботи з відходами; впровадження екологічних технологій, активізація яких відбуватиметься за рахунок підвищення ефективності державної підтримки МСП+ з наголосом на зеленій конкурентоспроможності; удосконалення ділового середовища та цифрових урядових послуг для бізнесу; забезпечення доступу МСП+ до експортних

ринків; надання підтримки у підвищенні експортної спроможності МСП+ та розширенні їх доступу до іноземних ринків шляхом фінансування та реалізації програм підтримки експорту й надання бізнесу консультаційних послуг; дотримання гармонізованих з вимогами ЄС стандартів на продукти й стандартів екологічної стійкості та забезпечення готовності до сертифікації в контексті успішного розвитку державно-приватних партнерств за умови дотримання балансу інтересів між державними і приватними інвесторами.

Інформаційною базою магістерської роботи є методичні та наукові праці з теми дослідження, нормативні та законодавчі акти України, статистична інформація.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати магістерського дослідження пройшли апробацію на Міжнародній науково-практичній конференції «Формування концепції цифрової трансформації та соціально-відповідального цифрового громадянина у контексті європейського досвіду» (м. Запоріжжя), 21 – 22 листопада 2024 р., тема тез доповіді «Системні проблеми при формуванні екологічної політики та її впровадженні в Україні».

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 141 стор. Робота містить 17 рисунків. Список використаних джерел включає 49 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Сутність державної екологічної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях

В умовах трансформаційних процесів державотворення зростає роль держави в формуванні та реалізації екологічної політики, серед головних завдань якої є стабілізація і поліпшення екологічного стану території країни шляхом реалізації державної екологічної політики за інтегрованим підходом соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування на шляху до євроінтеграції. Пріоритет територіального підходу щодо реалізації державної екологічної політики дає змогу враховувати особливості кожного регіону. Запорукою ефективного сталого розвитку регіону має стати дія механізмів державної екологічної політики на регіональному рівні.

Проблеми державного управління в екологічній сфері досліджуються багатьма вітчизняними науковцями, серед яких варто виділити Я. Адаменка, А. Андрусевича, Н. Андрусевич, О. Бондаря, Т. Грущкевич, С. Лінника, Н. Малиш, М. Пилипчука, К. Ситника, А. Толстоухова, П. Фесянова, М. Хвесика, О. Шапталу, В. Шевчука та ін. Окремі аспекти формування структури природокористування, розміщення продуктивних сил та проблем охорони навколишнього природного середовища досліджували Т. Безверхнюк, С. Дорогунцов, А. Качинський, А. Маршалл, Н. Терещенко, проте застосування їх наукових розробок потребує подальших методологічних уточнень, узгоджень та адаптації до особливостей розвитку кожного з регіонів України, а також з урахуванням трансформаційних процесів та повномасштабної війни.

Основні показники техногенного навантаження на навколишнє природне середовище та витрат на природоохоронні заходи в Україні свідчить про погіршення стану довкілля як життєво важливого середовища для існування людини та складової частини національної безпеки країни. Така ситуація пов'язана, насамперед, із структурними деформаціями галузей економіки України, за яких впродовж тривалого часу перевага надавалася розвитку сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних, галузей промисловості. Тому, ці чинники, а також відсутність необхідних обсягів інвестицій для оновлення технологій та здійснення природоохоронних заходів, спричинили незадовільний стан довкілля. Як наслідок, ризик виникнення надзвичайних ситуацій в Україні значно вищий, ніж у розвинутих країнах, зокрема країнах Європейського Союзу.

Необхідність забезпечення охорони довкілля та більш ефективного використання природних ресурсів була задекларована, як пріоритет, у ряді офіційних документів. Проте, наголос на соціально-економічні реформи в країні призвів до послаблення екологічної політики та інституцій, дієвості контролю за дотриманням екологічних вимог, сповільнення необхідних змін у законодавстві. Ці фактори обумовили істотне зниження ефективності системи управління в сфері реалізації екологічної політики на державному та регіональному рівнях. Інституційна неузгодженість в розподілі повноважень й відповідальності, дублювання окремих функцій ускладнили координацію й погодженість дій в сфері охорони довкілля та, відповідно, не забезпечили необхідний рівень інтеграції управління економікою з екологічним управлінням на окремій території.

При вивченні теоретико-методологічних засад державного управління в сфері реалізації екологічної політики на регіональному рівні необхідно, насамперед, з'ясувати деякі сутнісні особливості таких термінологічних словосполучень, як «екологічна політика» та «реалізація екологічної політики на регіональному рівні» [1].

Аналіз зарубіжної і вітчизняної літератури, щодо реалізації державної екологічної політики свідчить про відсутність консенсусу у різних авторів стосовно конкретного змісту і форм реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні, що призводить до певних незручностей в роботі науковців та службовців, які використовують дану термінологію. Так, відсутнє єдине загальноприйняте визначення екологічного управління. Можна відзначити низку термінів, які пропонуються до використання зарубіжними авторами. Так, наприклад, Р. Велфорд, А. Гаулдсон використовують термінологічні словосполучення «менеджмент навколишнього середовища», в той час як П. Хопфенбек вживає термін «екологічний менеджмент». К. Ріхтер, застосовують словосполучення «менеджмент охорони навколишнього середовища».

Так, багато авторів відмовляються від точного визначення понять, натомість детальніше висвітлюють окремі вихідні положення і засоби реалізації державної екологічної політики. Предмет державного управління у сфері екології часто не пов’язаний з цілісною системою уявлень про масштабність наслідків екологічних катастроф та взаємозв'язку впливу на різні сфери суспільної життєдіяльності (економічної, соціальної, політичної, енергетичної та ін.), а деталізується шляхом опису окремих його складових (атмосферне повітря, водні та земельні ресурси,корисні копалини, відходи, відновлювальні джерела енергії) характеристик. Важливо наголосити, що адміністративне екологічне управління тісно пов’язане з державним управлінням у сфері природокористування і охорони навколишнього природного середовища, тобто фактично йдеться про державне управління реалізацією екологічної політики. При цьому роль і місцедержавного екологічного управління на різних рівнях зумовлені характеромзавдань, які вирішуються на кожному рівні. У процесі функціонування відбувається їх взаємодія по горизонталі і вертикалі, основним регулятором якої єнормативно-правова база держави.

Екологічна політика, як вважає Н.А. Малиш, – це сукупність засобів і заходів, пов'язаних із впливом суспільства на природу і спрямованих на забезпечення екологічно збалансованого розвитку і цивілізованості. Екологічну політику, на нашу думку, треба розуміти як координуючу першооснову, яка формує і приводить у рух ресурси підприємства (організації), для досягнення цілей у сфері раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки за допомогою політичних, економічних, юридичних, освітніх та інших заходів [2]. Як система, екологічна політика включає в себе такі елементи: принципи, пріоритети, цілі, суб'єкти, об'єкти, механізми реалізації, інструменти тощо. Вищевикладене дає підстави зазначити, що державна екологічна політика – це складова політики держави, що відображає сукупність її цілей і завдань у сфері екології, які формуються політичною системою держави відповідно до її соціального призначення і реалізуються нею за допомогою певних механізмів.

Протягом останніх років термін «екологічна політика» досить міцно «вкоренився» в лексиконі науковців, політиків і практиків, витіснивши з його арсеналу такі поняття, як «охорона природи», «охорона навколишнього середовища», «природоохоронна діяльність» тощо. Але, як показує аналіз наукової літератури, різні автори по-різному тлумачать суть поняття «екологічна політика». В.Г. Сахаєв та В.Я. Шевчук під екологічною політикою розуміють «розробку пріоритетів на перспективу з урахуванням здоров'я населення і збільшення тривалості життя, відтворення рослинного і тваринного світу, збереження екологічного, генетичного і матеріального базису, природної, історичної спадщини і культури» [3]. А. Ендрес екологічну політику трактує як «систему заходів, спрямованих на забезпечення якості навколишнього середовища, відтворення природних ресурсів і створення відповідних екологічних умов для життя населення» [4].

Недоліком наведених визначень є те, що в них система дій щодо забезпечення екологічної безпеки розглянута в абстрактному вигляді. Вона

ізольовано від розуміння політики як цілеспрямованої діяльності органів державної влади за допомогою методів, що забезпечують реалізацію суспільних інтересів. Таким чином, екологічну політику можна представити як систему цілей і дій органів державної влади та управління, яка спрямована на забезпечення екологічної безпеки держави і задоволення екологічних потреб населення [5, с. 55].

В сучасних умовах все частіше виникає потреба регіоналізації екологічної політики. Це пояснюється значною екологічною диверсифікацією території України та особливостями соціально-економічних процесів у регіонах. Екологічна політика на рівні регіону є органічною складовою державної екологічної політики. Вона відрізняється надзвичайно складною структурною організацією. Ця структурна організація визначається законами та іншими нормативними актами, прийнятими в установленому порядку з метою реструктуризації та зниження антропогенного впливу на навколишнє середовище до екологічно допустимого рівня, охорони та відтворення природних ресурсів. Широке використання і розмитість змістовного наповнення терміна пояснюється тим, що в нього вкладають самі різні поняття, що стосуються політики, регіональної специфіки та екології. Аналіз наукових робіт з проблеми розробки екологічної політики свідчить про неналежне опрацювання питання на регіональному рівні. Існує ряд регіональних концепцій і проектів формування екологічної політики на рівні регіону. У них розглядаються окремі підходи до розуміння її сутності, змісту і структури, визначено основні пріоритети вирішення проблем. У більшості випадків рекомендації з розробки екологічної політики на рівні регіону орієнтовані на вирішення питань управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища. Стратегічні завдання екологічної політики на рівні регіону повинні відповідати національним інтересам. Оскільки державна екологічна політика України декларує пріоритет вирішення питань охорони навколишнього середовища в розробці та прийнятті економічних і політичних рішень, підтримки екологічної безпеки держави. Тому формування екологічної

політики на рівні регіону є невід'ємною ланкою загальної концептуальної парадигми держави та складовою регіональної політики. Більш того, саме регіональний рівень є пріоритетним у формуванні нового погляду на зміст і механізми реалізації державної екологічної політики, оскільки і структура природокористування, і природні параметри, допускають і регламентують господарський розвиток, а також необхідність збереження геосистем та мають тут свої природні відмінності.

Екологічна політика на рівні регіону – це розгалужена система механізмів, норм і правил, що визначають специфіку і пріоритети регіонального розвитку в контексті національної екологічної доктрини, мають на меті забезпечення охорони навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів, екологічної комфортності середовища для проживання населення та враховують цінність екологічних ресурсів при вирішенні політичних, соціальних і економічних завдань. До функцій такої політики належать: регулювання використання природних ресурсів місцевого значення; упровадження економічного механізму природокористування та проведення державної екологічної експертизи; здійснення моніторингу та обліку об'єктів природокористування і забруднення довкілля; здійснення державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства; розробка програм упровадження природоохоронних заходів, визначення та реалізація інвестиційної політики; інформування населення та зацікавлених підприємств, установ, організацій з екологічних питань [6, с. 205].

Таким чином, завданням регіональної політики є розроблення загальної стратегії й тактики узгодженого розвитку суб'єктів господарювання в інтересах прогресу всіх сторін регіонального життя й регіону в цілому та реалізація розроблених стратегії і тактики через свої особливі інститути та за допомогою специфічних методів. Виходячи з цього, на нашу думку, екологічну політику на рівні регіону можна трактувати, як задекларовані цілі, пріоритети, принципи розвитку території, узгоджених з екологічними, економічними, соціальними процесами та спрямовані на забезпечення екологічної безпеки

регіону. В процесі формування екологічної політики на рівні регіону існують загальносвітові принципи. Ці принципи були сформульованіна конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Основні з них виглядають наступним чином: узгодження цілей економічного розвитку та охорони природи; розробка заходів раціонального використання природних ресурсів; впровадження у виробництво екологічно безпечної техніки та технологій. Однією з головних причин погіршення екологічного стану довкілля в Україні є неефективне управління природокористуванням та природоохоронною діяльністю; відсутність єдиної послідовної державної екологічної політики; відсутність запровадження принципів раціонального природокористування та мінімізації негативного впливу на екологічні об'єкти при здійсненні антропогенної діяльності на регіональному рівні. Тому особливого значення на загальнодержавному та регіональному рівнях набуває питання своєчасного виявлення екологічних проблем, а також визначення шляхів їх запобігання та подолання.

Отже, при формуванні екологічної політики на рівні регіону, доцільно, орієнтуватися на вирішення проблем, що виникають при реалізації стратегій соціально-економічного розвитку регіону. Розробка екологічної політики дозволяє розставити пріоритети розвитку регіону в області охорони навколишнього середовища іприродокористуванні та сконцентруватизусилля системи управління на вирішенні конкретних проблем, які можуть виникати впроцесі реалізації інвестиційних проектів і підвищити показники регіону в данійсфері. Основним засобом досягнення ефективної екологічної політики є правильний вибір регіональних механізмів управління цим процесом і механізми реалізації цієї політики. Оптимальний вибір механізмів реалізації екологічної політики рівнірегіону дозволяє підвищити ефективність заходів, що реалізуються в регіоні, і оцінку їх результативності. Для ефективного функціонування екологічної політикина рівні регіону необхідно: реформувати інституціональну базу охорони навколишнього середовища й управління природними ресурсами; розробляти та реалізовувати програми, спрямовані на

розвиток в регіоні систем екологічного менеджменту та аудиту, оцінки та попередження екологічних ризиків;сприяти розвитку послуг екологічного консалтингу та екологічного підприємництва; вдосконалювати процес управління цією галуззю на основі реалізації в регіоні нових ефективних інноваційних підходів, спрямованих на стабільний соціальноекономічний розвиток регіону; розробляти та реалізовувати довгострокової стратегії економічного розвитку регіону з обов'язковим урахуванням в даній стратегії механізмів, спрямованих на вдосконалення системи управління природокористуванням та міжгалузевого впливу на екологічну ситуацію в регіоні;постійно впроваджувати політику запобігання забрудненням та оздоровлення довкілля у масштабі як держави, так і окремих регіонів.

Специфіка сьогоднішньої ситуації полягає в тому, що накопичувані десятиліттями екологічні проблеми тепер треба вирішувати в зовсім інших політичних та економічних умовах. У зв'язку з цим надзвичайно актуальними є екологічні дослідження трансформаційних процесів, наукове обґрунтування стратегії екологічної політики, розробка теоретико-методичних основ формування регіональних систем екологічної безпеки в умовах війни та повоєнного відновлення України.

1.2. Регіональна екологічна політика: сучасний стан, виклики сьогодення, законодавче регулювання та вектор формування

Національна екологічна політика в Україні, що впроваджується за часів незалежності, на жаль, може бути охарактеризована як недостатньо ефективна. серйозну проблему стосовно стану довкілля та природних ресурсів в Україні. Оцінка ефективності заходів з охорони довкілля може враховувати різні аспекти, і з огляду на наведені вами факти, можна зробити кілька важливих висновків. Одним із показників низької ефективності здійснення національної екологічної політики є негативні статистичні дані із забруднення та деградації природних ресурсів. За офіційними статистичними показниками до початку

повномасштабного вторгнення росії на територію України близько 20 % національних земель характеризувались за ступенем екологічної безпеки як несприятливі для проживання людей. Триваюче повномасштабне вторгнення негативно позначилось на стані охорони навколишнього природного середовища. За попередніми оцінками стан навколишнього середовища визначається як загрозливий на більше, ніж третині території України, і розмір екологічної шкоди перевищує понад 9 млрд дол США. В наслідок наявності забрудненого довкілля щорічно помирає 30000–35000 людей, а також заподіюється економічна шкода складає не менше від 10 % від вартості внутрішнього валового продукту. Вказані статистичні дані про стан довкілля та природних ресурсів свідчать, що заходи з охорони довкілля не є достатньо ефективними. Збереження природи та раціональне використання ресурсів важливі для забезпечення сталого розвитку і збереження здоров'я громадян. Це підкреслює важливість прийняття заходів для зменшення забруднення та покращення стану довкілля [7].

Належність здійснення екологічної політики є гарантією забезпечення права особи на безпечне довкілля, що в тому числі вимагає пошуку напрямів реалізації контрольно-наглядової діяльності держави, що має включати моніторинг і оцінка стану природних ресурсів, розроблення і виконання екологічних стандартів та нормативів; регулювання видобутку та використання ресурсів; захист незайнятих територій та біорізноманітності. Розроблення і виконання екологічних стандартів та нормативів допомагають визначити допустимий рівень використання природних ресурсів і рівень забруднення. Вони повинні бути розроблені на основі наукових досліджень та враховувати потреби природи та здоров'я людей. При цьому держава повинна мати систему нагляду за видобутком та використанням природних ресурсів, щоб переконатися, що це відбувається в межах припустимих норм та з ефективним використанням ресурсів. Крім того до складових національної екологічної політики повинно відноситься збереження природних ландшафтів

та охорона біорізноманітності також важливі завдання контролю і регулювання природних ресурсів.

Питання здійснення регіональної екологічної політики в таких умовах набувають надзвичайного важливого соціально-економічного, політичного та глобальної значення і мають нагальний характер для збереження природи для теперішніх та прийдешніх поколінь [8, с. 100]. Здійснення регіональної екологічної політики є базисом для формування стратегії розвитку системи національного виробництва товарів та послуг, впровадження політики споживання та енергозбереження, що базується на використанні природних ресурсів як основи Сталого розвитку держави. Відповідно до змісту Конституції України природні ресурси розуміються як «національне багатство», що функціонує в межах штучно створеної правової конструкції – титулу власності українського народу, що по суті є певною юридичною фікцією і доволі спірним з точки зору затребуваності та практичної доцільності «спадком» радянських часів [9].

З врахуванням того, що важливою частиною здійснення регіональної екологічної політики є забезпечення раціонального підходу із використання природних ресурсів, варто дослідницьку увагу зосередити на встановленню змісту такого міжгалузевого науково-практичного інституту. Варто підкреслити, що тривалий час спостерігався підхід, що раціональність означає економічну прибутковість господарської діяльності у сфері природокористування. Справді, питання раціонального використання природних ресурсів відіграє важливу роль у наукових дослідженнях та політиці, і розуміння цієї категорії може варіюватися в залежності від контексту і підходу. Спочатку, розуміння раціонального використання природних ресурсів дійсно базувалось на їх економічній складовій, оскільки головними цілями були ефективне використання ресурсів, збалансоване вирощування та забезпечення економічного зростання. Однак з часом уявлення про раціональне використання природних ресурсів стало більш комплексним і широким. Сучасний підхід до раціонального використання

ресурсів враховує не лише аспекти економіки, але і екологічні, соціокультурні та етичні чинники.

Основні аспекти цього сучасного підходу включають: 1) економічна складова. Вона все ще є важливою, але тепер вона розглядається в контексті сталого розвитку і збалансованого підходу до економічного зростання, яке не шкодить навколишньому середовищу та забезпечує соціальну справедливість; 2) екологічна складова: Раціональне використання ресурсів повинно враховувати довкілля та біорізноманіття. Це означає зменшення забруднення, збереження екосистем і збереження видів; 3) соціально-культурна складова як врахування потреб та інтересів спільнот, забезпечення доступності ресурсів для всіх громадян і збереження культурних цінностей; 4) етична складова. Розуміння етики природокористування полягає у розумінні ресурсів як спадщини, яку ми маємо передати майбутнім поколінням, і прагнення до справедливості та етичності у використанні ресурсів. Цей більш комплексний підхід допомагає забезпечити більш сталий і збалансований розвиток, а також зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь, враховуючи не лише економічні, але і екологічні, соціальні та етичні аспекти.

Отже, в умовах сьогодення викликами здійснення регіональної екологічної політики є питання досягнення обґрунтованого співвідношення між екологічними, економічними, соціальними та іншими потребами людини, суспільства та держави в контексті раціонального використання природних ресурсів. Співвідношення між раціональним використанням природних ресурсів і забезпеченням охорони навколишнього природного середовища дійсно є неоднозначним і складним завданням. Основні аспекти цього співвідношення мають включати: економічні аспекти (раціональне використання природних ресурсів передбачає їхню ефективну експлуатацію для задоволення потреб суспільства і створення економічних користей; проте це повинно враховувати не тільки короткострокову прибутковість, але й довгостроковий екологічний вплив і соціальну справедливість); екологічні аспекти (забезпечення екологічної безпеки включає в себе збереження

біорізноманіття, підтримку здоров'я екосистем, зменшення забруднення та ефективне використання води, повітря, лісів, мінеральних ресурсів та інших складових природи); соціальні аспекти (раціональне використання природних ресурсів повинно брати до уваги потреби і благополуччя людей, включаючи питання доступності ресурсів, справедливого розподілу користей і врахування прав і інтересів місцевого населення); законодавчі та нормативні аспекти (створення і виконання відповідних законів, стандартів та політик є необхідним для забезпечення раціонального використання ресурсів та охорони довкілля); інновації і технології (впровадження сучасних технологій і інновацій має знижувати негативний вплив людської діяльності на природу і робити використання ресурсів більш раціональним). Таким чином, у сучасних умовах дійсно неможливо розглядати раціональне використання природних ресурсів як відокремлену категорію від охорони навколишнього природного середовища. Це має бути комплексним підходом, який забезпечує баланс між потребами сьогоднішнього та майбутніх поколінь, а також між розвитком суспільства і збереженням природи.

Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року [10] свідчить, що «…Запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розвиток відновлюваних джерел енергії, нематеріального природокористування відбуваються безсистемно і надто повільно». До першопричин екологічних проблем України віднесено такі: підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади; переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання

використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища; низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконаліть системи екологічної освіти та просвіти; незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян; незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення; недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, фінансування таких заходів за залишковим принципом [10].

Експерти виділяють п'ять системних проблем при формуванні екологічної політики, які загострилися під час повномасштабної війни: довкілля та екологічна політика здебільшого полишаються другорядними та незначно інтегрованими до планів розвитку секторів економіки та регіональної політики попри вимоги членства в ЄС та наочні масштабні руйнування довкілля внаслідок війни; відсутня (або фрагментована) сучасна методична та технічна база для вимірювання стану довкілля та оцінки його змін унеможливлює аналіз ефективності екологічної політики в цілому, а також, ставить під сумнів реальність визнання міжнародною спільнотою екологічних збитків та відшкодування їх країною-агресором; відомча система Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України непідзвітна суспільству, та і взагалі демонструє відсутність стратегічної звітності щодо впровадження екологічної політики, практично ігнорує принципи НЕВ (прозорість, участь громадськості, підзвітність, ефективність та узгодженість політики); поглиблюється інституційна неспроможність щодо здійснення послідовної політики в координований спосіб в умовах кандидатства в члени ЄС; екологічні податки та збори обслуговують бюджет, а не досягнення цілей екологічної політики, часті випадки нецільового використання, каталізовані

непрозорим формуванням, сигналізують про неготовність до викликів відбудови в жорстких умовах вступу до ЄС [11].

Напрямки, за якими впроваджується екологічна політика такі: якість атмосферного повітря; зміна клімату; охорона водних ресурсів; охорона земель і ґрунтів; охорона лісів; надра; надзвичайні ситуації; зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення; екологічні проблеми Донбасу; управління відходами; біологічна безпека; біологічне та ландшафтне різноманіття; забезпечення екологічно збалансованого природокористування; регіональна екологічна політика [12]. Сьогодні Зараз до цього переліку можна також додати «Екологічні проблеми, пов'язані з війною». Це передбачає пошук та вивчення шляхів відновлення природного середовища, яке зазнало руйнівного впливу внаслідок військових дій, пов'язаних із російською повномасштабною війною.

Рис. 1.1. Стратегічні цілі державної екологічної політики

Зазвичай у містах та громадах основні цілі у сфері екології можуть визначатися стратегією розвитку громади або місцевою цільовою програмою

екологічного напрямку (до прикладу, «Програмою охорони навколишнього природного середовища»). На рівні міста та громади нечасто складають окремий стратегічний документ екологічного напрямку. Визначивши основні цілі у стратегії розвитку міста/ громади, далі розподіляють екологічні цілі за кількома цільовими програмами. До переліку таких програм можуть належати програми охорони довкілля, екологічної освіти, програми, що стосуються розвитку водопостачання, поводження з відходами, управління парковими, зеленими зонами, окремі програми для розвитку сільського та лісового господарства. Але навіть склавши набір цільових програм, у яких вказані дії щодо покращення екологічної ситуації та захист довкілля, міста та громади часто не сприймають і не усвідомлюють проблеми екології комплексно. Покращила ситуацію практика щорічної розробки екологічного паспорту міста/громади, який завдяки регулярному оновленню дає можливість відстежувати поточний стан та оцінювати тенденції у зміні компонентів довкілля.

Сам по собі екологічний паспорт не ставить цілей у сфері екології для громади, але його наявність допомагає формувати екологічну політику. Влада громади може використовувати екопаспорт як інструмент для визначення власної стратегії у виконавчій та господарській діяльності з урахуванням державних природоохоронних вимог. Громадські організації та ініціативні групи можуть здійснювати контроль за екологічною політикою громади, впроваджувати громадські екологічні ініціативи, брати участь у заходах щодо захисту довкілля. Іншим документом, що описує екологічний стан у громаді, є Стратегічна екологічна оцінка (СЕО), що складається для Програми соціально-економічного розвитку. Подібний за змістом СЕО входить до складу Генерального плану. СЕО для Генерального плану розробляється одночасно з ним, і чинна протягом його дії. СЕО для програми соціально-економічного розвитку може розроблятися щорічно.

Мета СЕО – забезпечити високий рівень охорони довкілля та сприяти інтеграції екологічних факторів у підготовку планів та програм з метою забезпечення збалансованого (сталого) розвитку [13].

Від початку повномасштабного вторгнення та за підсумками 2023 р. військові рф завдали понад 5 тис. ракетних і близько 3,5 тис. авіаційних ударів по об'єктах на території України. Понад 180 тис. квадратних кілометрів українських земель, уражених російськими окупантами, необхідно обстежити на мінно-вибухові речовини. Зазначимо, що ці землі могли б забезпечити продовольством орієнтовно до 81 млн людей. На рис. 1.2 представлені джерела забруднення повітря, причому ці показники впродовж 2023 – 2024 рр. лише збільшуються.

Рис. 1.2. Джерела забруднення повітря під час війни в Україні

Не так давно в Україні запроваджувалися аварійні та віялові відключення світла, а масові ракетні обстріли призводили до блекаутів. Тоді бізнеси та українці були змушені використовувати альтернативні джерела електроенергії – дизельні або бензинові генератори. За 2022 рік в Україну завезли майже 670 тис. генераторів. Двигуни внутрішнього згоряння, які використовуються у

генераторах, забруднюють довкілля шкідливими речовинами (оксид вуглецю, чадний газ, сажа, оксиди азоту та дрібнодисперсний пил), які впливають на здоров'я людей. Серед уразливих категорій – люди, які хворіють на гострі респіраторні захворювання, люди з астмою або із захворюваннями серця. Також дрібнодисперсний пил здатен проникати в кров, судини, легені та може чинити негативний вплив на роботу мозку і нервової системи, сприяти розвитку хронічних захворювань.

Україна – аграрно-індустріальна країна, тож знищення промислових об'єктів призводить до критичних наслідків. Оцінити масштаби впливу знищення промислових об'єктів майже неможливо, адже більшість із них розташована на окупованих територіях Сходу України, який є найбільш зруйнованим, адже перебуває під наймасштабнішими обстрілами.

Детонація ракет, артилерійських снарядів та мін утворює низку хімічних сполук – чадний і вуглекислий газ, водана пара, оксид азоту, азот тощо. Також випаровується низка токсичних елементів, наприклад, оксид сірки й азоту, які під час окислення можуть призвести до кислотних дощів. Це може спричинити опіки рослин, слизових тканин дихальних органів людини, птахів і т.д.

Лише на кінець 2022 року, внаслідок військових дій постраждало понад 3 млн га лісів, що становить майже третину лісового фонду України. Лише внаслідок пожежі у Херсонському національному парку минулоріч згоріло близько 80% острівної частини території, а пожежі в Чорнобильських лісах не могли загасити кілька днів через окупацію території. На відновлення лісів потрібно близько 10 років, проте деякі з них втрачені назавжди. Варто зазначити, що через Україну проходить багато шляхів міграції птахів, багато тварин із Червоної книги проживають на природоохоронних територіях, тому через пожежі вони можуть загинути.

Джерела забруднення води представлені на рис. 1.3. Вугільний регіон України окупований з 2014 року. У результаті обстрілів там часто руйнуються електромережі, тож насоси вимикаються. Коли шахта закривається або руйнується, необхідно відкачати воду з підземних горизонтів. Якщо цього не

зробити, вони будуть затоплені ґрунтовими водами. Небезпека полягає в тому, що вода в шахті може бути забруднена важкими металами. Якщо забруднені ґрунтові води потрапляють у навколишні ґрунти, то ці території стають непридатними для сільського господарства.

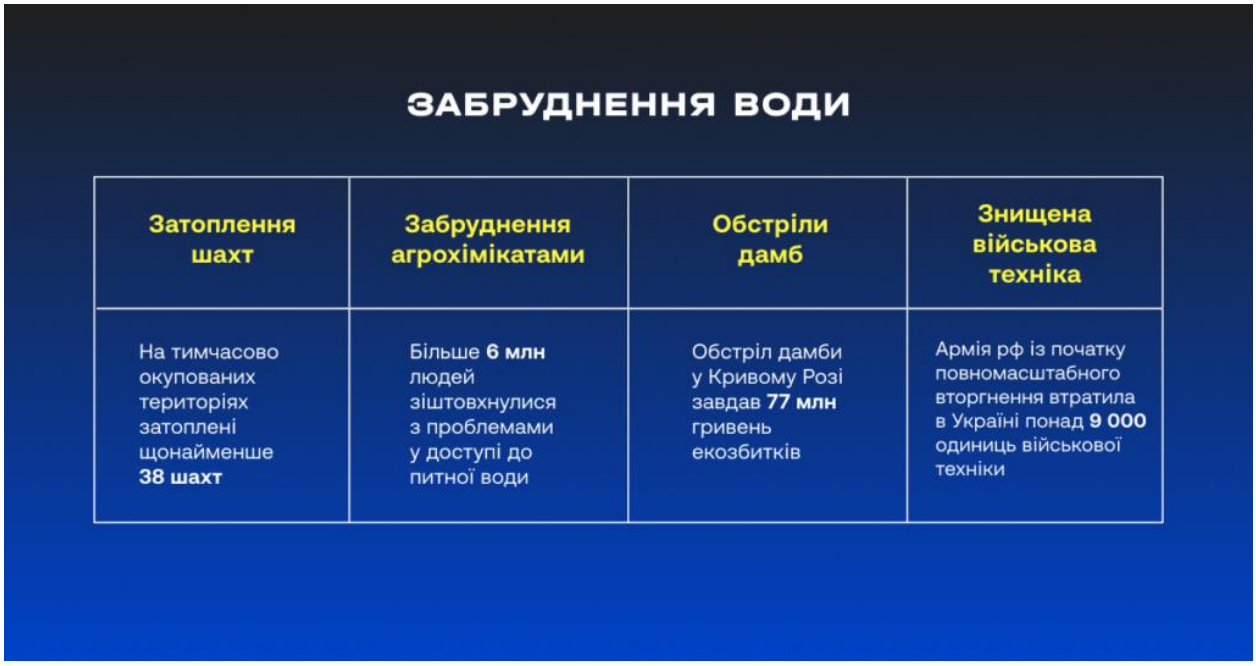

Рис. 1.3. Джерела забруднення води під час війни в Україні

Водні ресурси забруднюються і через потрапляння у них хімічних речовин, зокрема агрохімікатів. У квітні минулого року уламки збитої російської ракети пошкодили шість резервуарів на складі мінеральних добрив на Тернопільщині. Унаслідок влучання стався витік, яким було забруднено ґрунт та річку Іква, що входить до басейну Дніпра. Через потрапляння речовини до водойми загинула велика кількість риби.

Руйнування дамб і розлив річок призводить до деградації значних територій і забруднення ґрунтів і вод. Наступного дня після початку повномасштабного вторгнення російські війська зруйнували дамбу, яка відділяла річку Ірпінь від Київського водосховища. За півтора місяця вода з водосховища затопила заплаву Ірпеня на 10 кілометрів.

Від підбитої і знищеної військової техніки у воду потрапляють мастильні матеріали та розливи палива, які порушують хімічний баланс вод. Домішки

металів критично забруднюють підземні води. Пальне, яке залишається у підбитій військовій техніці, призводить до горіння, забруднення повітря та, потенційно, забруднення ґрунтів і водних ресурсів. Потрапляння техніки у водні ресурси також небезпечне, бо окислення металу призводить до забруднення води, а залишки пального відносить течія.

Джерела забруднення ґрунту представлені на рис. 1.4. За даними ООН, в Україні заміновано понад 180 тис. квадратних метрів території. Ця площа становить майже третину всієї нашої країни. За оцінками, понад 10 млн українців перебувають у небезпеці. Станом на сьогодні вже знешкоджено 350 тис. вибухонебезпечних предметів, проте масштаби трагедії шокують. На очищення такої території від мін можуть знадобитися десятиліття.

Рис. 1.4. Джерела забруднення ґрунту під час війни в Україні

Вибух будь-якого боєприпасу – це потрапляння токсичних сполук у ґрунти (чадний та вуглекислий газ, водяна пара, пари ціанистої кислоти, азот та інша токсична органіка). Також хімікати можуть проникати в ґрунт разом із опадами. Небезпеку становлять і уламки боєприпасів – отруйні речовини потрапляють у ґрунт, потім до ґрунтових вод, згодом – до харчових ланцюгів тварин і людей.

Через масові поховання вбитих російських окупантів, зони ведення запеклих бойових дій перетворюються на величезні могильники. Зрозуміло, що вирощувати с/г культури на такій землі у найближчому майбутньому – суворо заборонено.

Рух важкої військової техніки призводить до критичних змін ландшафту. Також внаслідок пересування відбувається забруднення ґрунтів паливно-мастильними матеріалами та іншими нафтопродуктами. Внаслідок цього знижується водопроникність грунту, витісняється кисень, порушується кореневе живлення рослин, гальмується їх ріст і розвиток. Трохи меншим джерелом забруднення є спалена військова техніка та інші залишки бойових дій. Утворення чорнозему в природі займає близько 10 тисяч років. Знищити ж його можна за мить, коли стається вибух ракети. Більшість бойових дій на території нашої країни відбувається саме там, де поширений унікальний і дуже родючий ґрунтовий шар. Сірка, яка осідає в ґрунті після вибуху, у реакції з росою чи туманом перетворюється на сірчану кислоту, яка випалює рослинність, бактерії та черв'яків – усе, що формує ґрунт.

Отже, з огляду на збитки, які військові дії спричиняють не тільки інфраструктурі та населенню України, можна стверджувати, що росія чинить екоцид на нашій території. Важко навіть уявити скільки часу потрібно на очищення та відновлення наших земель, водних ресурсів та повітря. Проте зрозуміло вже зараз – наслідки цієї війни кожен українець відчуватиме на собі дуже тривалий час. Екологія та її вплив на здоров'я кожного українця є однією з проблем післявоєнного відновлення в Україні, яка потребує спільних зусиль для її подолання.

1.3. Об'єктивні передумови формування екологічної політики: зміна клімату в Україні та світі

За всю історію існування Землі клімат змінювався багато разів. Вченим відомо про 7 льодовикових періодів, після яких завжди наступало потепління.

Потепління в наш час – не лише природний процес, бо відбувається у 10 разів швидше, ніж будь-коли. Все частіше науковці вживають термін «кліматична криза» замість «зміни клімату», щоб підкреслити серйозність цієї проблеми та потребу її вирішувати вже зараз. Кліматична криза – це надмірно стрімка зміна клімату «через» підвищення глобальної середньої температури. Щоб протидіяти кліматичній кризі, слід досягти вуглецевої нейтральності вже 2050 року та адаптуватися до змін клімату. Людство суттєво змінює концентрацію парникових газів в атмосфері, спалюючи викопне паливо: вугілля, нафту, газ тощо. Під час їх горіння вивільняється вуглець, який з'єднується з киснем у повітрі та утворює CO_2. За останні 150 років концентрація CO_2 зросла з 280 ppm (часток на мільйон) до більш ніж 400 ppm. Таке стрімке зростання вмісту CO_2 в атмосфері сталося на планеті вперше за сотні тисяч років (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Тенденція зростання вмісту CO_2 в атмосфері

Наслідками зміни клімату є підвищення глобальної середньої температури. Підвищення глобальної середньої температури на Землі означає, що спекотних днів у році стало більше, а холодних – менше. Це НЕ означає,

що кожен день у порівнянні з відповідним днем року у доіндустріальну епоху став майже на 1 градус теплішим (рис. 1.6). Згідно зі спостереженнями, середня глобальна температура на Землі вже зросла на 1,1°C з 1880 року. Глобальне потепління відбувається нерівномірно по планеті. Середня температура в арктичних регіонах планети вже зросла на 2°C.

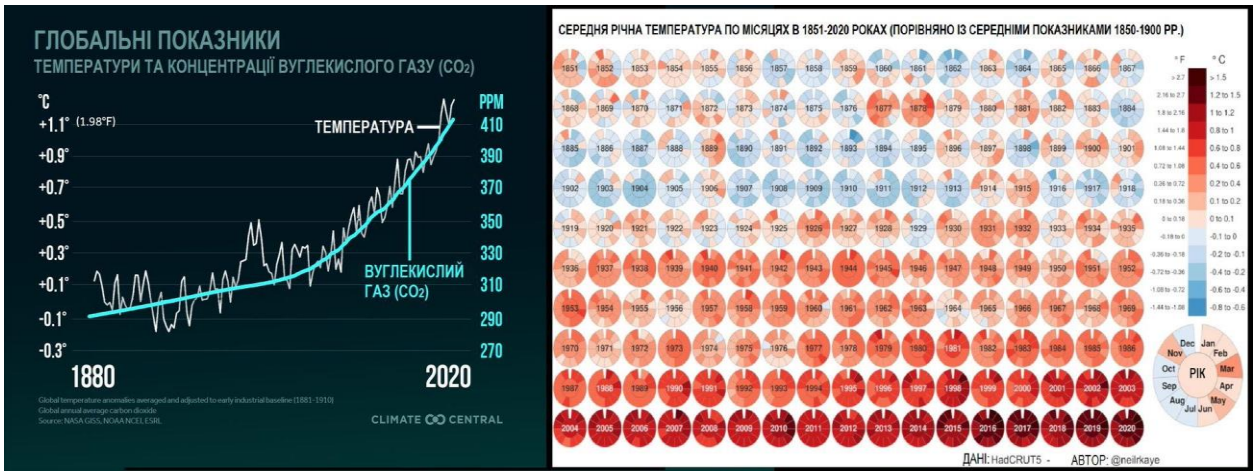

Рис. 1.6. Тенденції зміни глобальної середньої температури

Відбувається танення льодовиків. Потепління в Арктиці відбувається вдвічі швидше у порівнянні з іншими регіонами планети. Тому льодовики тануть швидше. З 1979 року (перший повний рік супутникового спостереження) об'єм льоду в найтепліший сезон в Арктиці зменшився на приблизно 30%. За такої тенденції до середини століття в літний період Арктика буде без льоду. Спостерігається підвищення рівня Світового океану. Вже зараз під водою зникають острови: Мальдіви, Фіджі, Сейшельські Острови, Маршаллові острови, Канарські острови, Федеративні Штати Мікронезії, Французька Полінезія, Філіппіни, Тувалу, Соломонові острови (вже втратили 5 островів через підняття рівня океану). Тренд, який фіксують науковці протягом останніх десятиліть, – хвилі тепла. Вони стають більш розповсюдженими у світі, тривають довше і стають більш екстремальними. Такою, наприклад, стала хвиля тепла влітку 2019 року у Європі. 25 липня 2019 року зафіксовані теплові рекорди за всю історію спостережень у Німеччині –

41,7°C, у Франції – 42,6°C, у Бельгії – 41,8°C та інших країнах Центральної та Північної Європи. Згідно з висновками вчених, вірогідність її виникнення була у два рази вищою саме через антропогенні зміни клімату [15].

В 2021 р. хвиля тепла з рекордними + 49°C була зафіксована у Літтоні, Канада. Вчені стверджують, що зміна клімату збільшила ймовірність смертоносної спеки у США та Канаді принаймні в 150 разів. Влітку 2022 року ще більш масштабні хвилі тепла накрили частини Центральної, Південної та Західної Європи, спричинивши лісові пожежі, евакуацію людей та смертельні випадки. У червні температура перевищила відмітки 40–43 °C, а у Франції було побито декілька рекордів. Друга хвиля тепла накрила Європу в середині липня, коли у Великій Британії вперше в історії температура повітря перевищила 40 °C. Найвища температура (47,0 °C) була зареєстрована в Португалії, де тільки за попередніми оцінками аномальна спека призвела до смерті більше 1000 людей. Критичні температури фіксували в Європі і в 2023 році. Фігерас (Каталонія) 18 липня повідомив про новий температурний рекорд 45,4 °C, а 24 липня станція на італійському острові Сардинія зафіксувала 48,2°C. Липень 2023 року став найспекотнішим місяцем за всю історію спостережень у світі. А найспекотніший день – 7 липня 2023 року.

Посушлива погода загрожує не лише лісовими пожежами, а й пиловими бурями. Коли сильний вітер розносить пил з розораних відкритих ділянок, він підіймає вгору суху землю та переносить її на десятки кілометрів. В результаті знижується родючість земель, а місцеві жителі страждають від респіраторних захворювань та поганої видимості на дорогах через пил та пісок.

Підвищення температури збільшує випаровування та спричиняє перерозподіл вологи. Як наслідок, в одних регіонах випаровується надмірна кількість вологи та посилюється посуха. В інших регіонах ця волога конденсується, і там частішають зливи та шторми, що викликає ризики затоплення. Частіші й більш інтенсивні стають шторми. Шторми формуються у теплих водах екватора. Зазвичай це тропіки, де температура поверхні океану більша ніж 26°C. Тепла вода перетворюється на пару та разом із теплим

повітрям підіймається вгору. В атмосфері пара починає охолоджуватися та утворює штормові хмари, які під дією вітру починають активно обертатися, підживлюючись теплом та водою з поверхні океану. Досягнувши швидкості вітру 119 км/год, шторм перетворюється на “ураган”. Він починає втрачати свою силу та вологу, коли потрапляє на суходіл, та випадає у вигляді зливи, спричиняючи повінь. Тому чим вища температура Світового Океану, тим швидше з нього випаровується вода, частіше утворюються урагани та зростає їх потужність. Відповідно, більше шкоди катаклізми завдають людству, забираючи життя, здоров’я, оселі тощо [15].

Через зміну клімату та людську діяльність за останні півстоліття чисельність популяцій хребетних тварин на Землі зменшилась на 68%. Це загрожує людству втратами рослинної і тваринної їжі, води, палива, ліків. За даними ООН, з 2008 року за рік в середньому 21,5 млн людей були вимушено переселені через погодні умови, такі як повені, шторми, лісові пожежі та екстремальні температури. Очікується, що ці цифри зростуть у найближчі десятиліття. За прогнозами міжнародного аналітичного центру IEP до 2050 року 1,2 млрд людей можуть бути переміщені в усьому світі через зміни клімату та стихійні лиха [15].

За останні 30 років середня річна температура в Україні вже зросла на 1,2°C. Період від кінця 20-го століття і до сьогодні є найтеплішим за всю історію погодних спостережень в Україні (починаючи з 1890-х років). Швидкість зміни середньої, а також максимальної та мінімальної температур за період 1961 – 2013 років склала 0,3°C кожні десять років.

Протягом останніх років рівень води у річках України протягом літнього періоду є нижчим за норму. Разом із частішою посухою та зменшенням опадів у літній період, ситуація може лише погіршитися. Протягом останніх десятиліть (у порівнянні з базовим періодом 1961 – 1990 рр.) відбувся перерозподіл кількості опадів по регіонах України та по сезонах. Загалом за рік у середньому кількість опадів змінилася не сильно, але відбуваються зміни в інтенсивності та характері їх випадання: наприклад, коли за декілька годин

може випасти половина чи місячна норма опадів, а в інший період – дощів не буде зовсім, що призведе до посух. Зростання температури та зміна режиму зволоження призведуть до подальшої зміни водного стоку річок і відповідно водозабезпечення окремих регіонів. Згідно з дослідженням, протягом XXI століття для переважної кількості адміністративних областей України буде спостерігатися зменшення поверхневого водного стоку, що пов'язано з потеплінням (збільшення приземних температур повітря, збільшення випаровуваності) та зменшенням кількості атмосферних опадів. Найбільші величини зниження стоку будуть спостерігатись для річкових басейнів Прип'яті, Південного Бугу та Дністра. До кінця сторіччя водність може знизитись на 30%. Водний стік малих річок теж поступово зменшується, а з середини століття може зовсім припинитися. Водночас кліматично обумовлене збільшення водного стоку на річках Полісся у лютому загрожує формуванням стійких весняних паводків, а підвищення водного стоку річок Західного регіону проявиться у формуванні катастрофічних повеней на гірських річках. Кліматичні зміни збільшують частоту повеней та посух, що робить вразливим сільське господарство, енергетику, транспорт та соціальну сферу, адже вони залежать від водних ресурсів. Це призведе до зменшення врожайності та проблем у роботі атомних електростанцій. Атомна енергетика, яка постачає понад 50% електроенергії, потребує постійного охолодження, але через зменшення водності річок виникає високий ризик перегрівання реакторів на АЕС. Але проведені дослідження не враховують руйнівних дій воєнної агресії рф, які на території України повномасштабно розпочаті у 2022 р.

Розглянемо протидії зміни клімату, які вживають країни світу. Так, у 1992 році під час міжнародного Саміту Землі у Ріо-де-Жанейро 154 країни визнали існування зміни клімату в результаті людської діяльності та прийняли рішення вести спільну роботу для обмеження глобального потепління. У цьому ж році була прийнята Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату (РКЗК ООН), а з 1995 року сторони конвенції почали щорічно збиратися для прийняття спільних рішень на Конференції сторін. На конференції сторін збираються

представники кожної країни-підписанта РКЗК ООН: 196 країн світу, а також Європейський Союз, який бере участь як окремий член Конвенції. Окрім того, у конференції беруть участь представники неурядових організацій, місцевих органів влади, наукової спільноти, молоді, бізнесу, профспілок та інших зацікавлених сторін.

Паризька угода була підписана на Міжнародних кліматичних переговорах ООН (COP21) у 2015 році. Вже через рік угода вступила в силу – відразу після того, як її схвалили 55 країн, що відповідальні за понад 55 % світових викидів парникових газів. Станом на середину 2022 року, 193 країни (із 197 країн-учасниць Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату) ратифікували Паризьку угоду. Україна увійшла у двадцятку перших країн, які на державному рівні затвердили Угоду. Головною метою Паризької угоди є утримання глобального потепління на Землі в рамках 2°C та докладання максимальних зусиль аби зупинити потепління на 1,5°C. Це означає, що людство повинне обмежити викиди парникових газів, що утворюються від спалювання викопного палива і спричиняють глобальне потепління. Участь кожної окремої країни у досягненні світової мети визначається нею індивідуально, є добровільною та має назву «Національно визначений внесок». Угода вимагає, щоб такі внески були «амбітними» та встановленими «… з метою досягнення цілі Угоди». Однак, останні аналітичні дослідження показують, що цілі зі скорочення викидів, які країни подали до Паризької угоди, не допоможуть утримати потепління в рамках 2°C, а навпаки – сприятимуть подальшому зростанню середньої температури на планеті на 2,6°C – 4,0°C (рис. 1.7). Тож у 2021 році на міжнародних кліматичних переговорах у Ґлазґо (Шотландія), країни домовилися знову переглянути свої кліматичні цілі до кінця 2022 року та покращити їх «… відповідно до мети Паризької угоди, зважаючи на національні обставини».

Важливою протидією зміни клімату є перехід на 100% відновлюваної енергетики. Інвестиції та фінанси в електроенергетиці переходять від викопного палива та великої централізованої інфраструктури до розподілених

енергетичних ресурсів – відновлюваних джерел і систем накопичення та зберігання енергії. У світі, де вирує кліматична криза, вирок вугільній енергетиці вже винесено самою економікою. Останнім часом вартість будівництва відновлюваних джерел енергії впала до рівня, коли нові ВЕС та СЕС виграють конкуренцію за ціною кіловат-години у вугільних електростанцій. Це підтвердили Міжнародне агентство з відновлюваної енергетики.

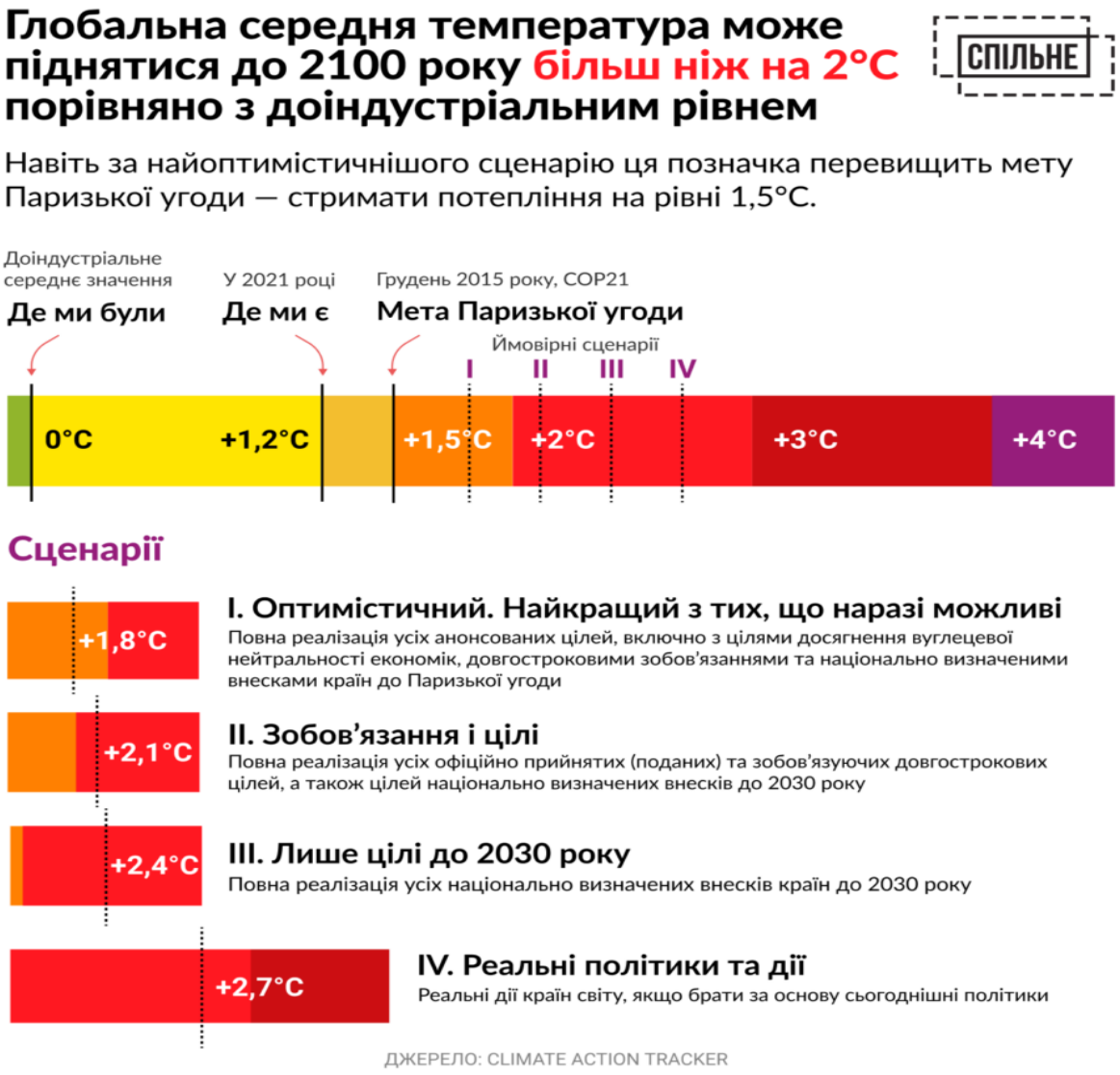

Рис. 1.7. Підстави та сценарії з утримання глобального потепління

Через низьку собівартість енергії з відновлюваних джерел, їхній малий вуглецевий слід, перехід на ВДЕ є найбільш економічно та екологічно доцільним варіантом розвитку. Уряд України один з перших ратифікував

Паризьку угоду. А у 2021-му році подав оновлений Національно визначений внесок із ціллю скоротити викиди парникових газів до 2030 року на 65% від рівня 1990 року. Вперше наша кліматична мета передбачає реальне зниження викидів парникових газів від теперішніх рівнів (-7% у 2030 році у порівнянні з 2019-м), а не їх підвищення, як це було до цього. Для реалізації цієї амбітної мети Україна має відмовитися від видобутку та використання викопного палива, підвищити енергоефективність та побудувати нові потужності, які виробляють енергію з відновлюваних джерел.

Станом на зараз, через російську агресію, яка зруйнувала понад 200 промислових об'єктів, кліматична ціль вже є виконана. До 2025 року, країни зобов'язались переглянути та посилити свої плани, тож ставлячи орієнтир на декарбонізацію економіки та зелене післявоєнне відновлення, Україна має шанси стати лідером та прикладом у цьому процесі.

Найбільший потенціал економії енергії у заходів із термомодернізації. Термомодернізація – це скорочення споживання ресурсів за допомогою встановлення енергоефективного та регулюючого обладнання, утеплення зовнішніх стін будівель тощо. Розуміючи потребу у заощадженні електроенергії, 26 листопада 2021 року Уряд України анонсував програму масштабної термомодернізації, яка передбачає залучення 100 млрд грн протягом найближчих трьох років для підвищення енергоефективності житлового фонду та громадських будівель. ВДЕ – це джерела енергії, що походять із природних джерел або процесів, які постійно поповнюються. Наприклад, сонячне світло або вітер продовжують світити і дути, навіть якщо їх наявність залежить від часу та погоди. Викопні ресурси, такі як вугілля, нафта, природний газ та уранова руда до відновлюваних джерел енергії не належать, бо вони відновлюються протягом сотень тисяч років. Частка відновлюваних джерел енергії в енергосистемі України в 2020 році склала 9,2% . Показник продовжує зростати, але не достатньо швидко, щоб досягти 100% ВДЕ до 2050 року та дало можливість досягнути цілей Паризької угоди. На жаль, після повномасштабного вторгнення росії 90% вітрової генерації та

близько 30% сонячної генерації в Україні були зруйновані або перебувають на окупованій території. У післявоєнному відновленні буде важлива підтримка держави для розвитку відновлювальної енергетики, та нашої енергетичної незалежності.

Важливими є податкові стимули для досягнення кліматичних цілей. В Україні існує податок на викиди CO_2, який є одним з найнижчих у світі. Із 01.01.2022 р. він становить 30 грн за 1 тонну CO_2. І хоч він і зріс втричі, у порівнянні з попереднім рівнем, наразі вуглецевий податок в Україні все одно приблизно у 130 разів нижче, ніж у Швеції. Комісія високого рівня з питань встановлення ціни на викиди CO_2 дійшла висновку, що «ціна на викиди CO_2, яка відповідає досягненню цілей Паризької угоди, має становити щонайменше 40-80 дол США за 1 тонну, з перспективою збільшення 50–100 дол США за 1 тонну до 2030 року, щоб досягти цілі Паризької угоди та не допустити зростання глобальної температури на понад +1,5 °C» [15].

Перед повномасштабним вторгненням росії, перед вугільними містами України стояли спільні виклики. Собівартість видобутку вугілля в Україні значно перевищує ринкову ціну. Держава щорічно покриває різницю, але мільярдні дотації на видобувну промисловість виснажують бюджет. Через це Україна має відмовитися від видобутку та спалювання вугілля. Щоб люди не залишилися без засобів для існування через закриття шахт, місцева влада має запровадити справедливий перехід на нову модель економічного розвитку, його називають справедливою трансформацією. У травні 2019 року 6 шахтарських міст Донеччини (Вугледар, Добропілля, Покровськ, Мирноград, Новогродівка, Селидове), три місцеві громадські організації та ТПП Донецької області об’єдналися та створили Платформу сталого розвитку. У наступні роки до Платформи приєдналися також Торецьк, Білозерське та Новодонецьке. Таке об’єднання сприяло спільній боротьбі задля реалізації принципів сталого розвитку; зміцненню партнерства в рамках соціально-економічного розвитку населених пунктів; трансформації іміджу територій; скорочення викидів парникових газів та підвищенні рівня добробуту населення. Проте на заваді

реалізації подальших планів стало повномасштабне вторгнення росії в Україну. Представлений 4 липня 2022 року План відновлення України включає розробку Концепції та Державної цільової програми справедливої трансформації монофункціональних міст (включаючи шахтарські). Отже, справедлива трансформація залишається пріоритетом, а керівники місцевої влади вугільних міст очікують співпраці щодо розробки Концепції та Програми, та подальшої справедливої трансформації міст у повоєнний час.

Важливим є питання адаптації до зміни клімату. Адаптація до зміни клімату – це пристосування природних чи людських систем до фактичних або очікуваних кліматичних впливів чи їхніх наслідків. Вона дозволяє знизити шкоду та скористатися можливостями, такими як створення нових робочих місць або економія коштів на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій. У 2010 році на Конференції сторін (COP16) було створено Комітет з адаптації. Його мета – сприяти здійсненню послідовних і активних заходів з адаптації. До функцій Комітету входять: надання технічної підтримки та настанов сторонам (parties); обмін відповідною інформацією, знаннями, досвідом та передовою практикою; сприяння синергії та зміцненню взаємодії; надання інформації та рекомендацій для розгляду на Конференції, що передається сторонами (parties) щодо їх моніторингу та перегляду дій з адаптації. Також на COP16 було встановлено Канкунську рамкову програму з адаптації, яка має посилити дії щодо адаптації в країнах, що розвиваються, шляхом міжнародного співробітництва. У рамках програми було почато процес створення національних планів з адаптації. Це дає змогу сторонам сформулювати та впровадити національні плани з адаптації та розробити та впровадити стратегії, програми, які потрібні для досягнення потреб з адаптації. В плані об’єднано зусилля з адаптації багатьох державних структур разом під одним документом. Паризька угода теж передбачає зобов’язання країн щодо адаптації до зміни клімату у 7 статті. В ній говориться про те, що адаптація до змін клімату є ключовим компонентом реагування на зміну клімату з метою захисту людей та екосистем. При адаптації мають

враховуватися потреби країн, особливо найбільш вразливих до негативних наслідків зміни клімату [15].

Для кожної країни важливо створювати свої політики з адаптації. Їхня мета – зменшення вразливості до наслідків зміни клімату. Оскільки прояви зміни клімату є дуже різними, то і заходи, і політики з адаптації розробляються з урахуванням особливостей конкретної країни і галузі. Можливими прикладами з адаптації до зміни клімату є: адаптація будівельних норм до майбутніх кліматичних умов та екстремальних погодних явищ; побудова та підвищення рівня дамб для захисту від повеней; розвиток посухостійких сільськогосподарських культур; створення систем раннього попередження циклонів.

Підписавши Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, Україна зобов'язалась скорочувати викиди парикових газів та адаптуватися до зміни клімату. Тому національна стратегія та програма розвитку економіки держави мають враховувати та включати питання адаптації. Держава має підтримувати постійне оновлення оцінки фактичних та моделювання майбутньої зміни клімату та проводити адаптацію до наслідків для територіальних громад, природних екосистем, секторів економіки. У жовтні 2021 року Кабінет Міністрів України прийняв Стратегію з екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року. Це перший національний документ, який створює законодавче підґрунтя для адаптаційних заходів в Україні. Він стане поштовхом для систематичної та довгострокової роботи з адаптації до зміни клімату і повинен забезпечити більшу готовність та стійкість до тих наслідків зміни клімату, яких уникнути вже не можливо. Крім того, реалізація Стратегії має сприяти досягненню нейтрального рівня деградації земель, зменшенню втрат біорізноманіття, збільшенню площі природно-заповідного фонду держави тощо. Адаптація до зміни клімату не втрачає своєї актуальності навіть за нинішніх воєнних часів. Забезпечення реалізації «Стратегії з екологічної безпеки та адаптації до змін клімату» та врахування ризиків від зміни клімату є важливим у післявоєнному відновленні України, яке повинно базуватися на

Принципах Зеленої відбудови. Національна рада з відновлення України також включила до Плану відновлення України екологічну безпеку, одним із пріоритетних напрямків якої є запобігання та адаптація до зміни клімату.

Отже, вже під час війни та в перші роки після її завершення ми маємо зосередитись на кількох найбільш доступних напрямках: енергозбереженні, модернізації комунального господарства, комплексній роботі з відходами, стимулюванні впровадження екологічних технологій.

Енергозбереження, а також програми модернізації водоканалів, систем опалення та водовідведення дозволять радикально скоротити витрати теплової енергії та електрики. Бо зменшення втрат може складати від 20 до 70% в залежності від галузі. Україні потрібна системна програма енергозбереження, яка дозволяє залучати фінансування – кредитне, інвестиційне, грантове – в проєкти модернізації енергетичних систем бізнесу, комунальних підприємств, житлових будинків. Комплексна робота з відходами – ще один ключовий напрям, яким ми маємо займатися прямо зараз. В Україні – мільярди тонн відходів, накопичених ще з часів радянської індустріалізації. Мільйони тонн сміття щороку генерують українські міста. Але в Україні досі відсутні серйозні інвестиції у сортування, перероблювання чи екологічне спалювання сміття. Це – в той саме час, коли такі країни як Швеція імпортують сміття з менш розвинених країн, щоб переробляти та спалювати відходи заради отримання вторинної сировини й енергії.

Сучасні технології дозволяють переробляти та спалювати сміття без екологічної шкоди. А звалища, сміттєві полігони й відвали промислових підприємств, які лежать на відкритому повітрі, - отруюють. Повітря, ґрунти, а також води. Країні потрібна інвестиційна програма, яка дозволить ліквідувати усі сміттєві полігони, які наразі за площею дорівнюють площі усіх міст України разом узятих. Крім того, війна теж створює величезні масиви відходів. Нульові податкові ставки, нульові мита на ввезення сучасного обладнання для перероблювання, пільгові умови для виділення землі – й інвестиції прийдуть

навіть під час війни. Перероблювання сміття – це найкраща довгострокова інвестиція в екологічну безпеку українських міст і України в цілому.

Третій напрямок – впровадження екологічних технологій – є логічним розвитком перших двох напрямків. Тут мова, в першу чергу, йде про інвестиції приватного бізнесу, інвестиції в екологічно безпечні підприємства, які відповідають за стандартами Зеленому курсу Європейського Союзу. Поєднання усіх трьох компонентів дозволить вже під час війни почати поступово вирішувати накопичені екологічні виклики для країни, а також долати ті загрози, які створюють своєю варварською агресією росіяни.

Висновки до розділу 1

В умовах трансформаційних процесів державотворення зростає роль держави в формуванні та реалізації екологічної політики, серед головних завдань якої є стабілізація і поліпшення екологічного стану території країни шляхом реалізації державної екологічної політики за інтегрованим підходом соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування на шляху до євроінтеграції. Пріоритет територіального підходу щодо реалізації державної екологічної політики дає змогу враховувати особливості кожного регіону. Запорукою ефективного сталого розвитку регіону має стати дія механізмів державної екологічної політики на регіональному рівні.

Специфіка сьогоднішньої ситуації полягає в тому, що накопичувані десятиліттями екологічні проблеми тепер треба вирішувати в зовсім інших політичних та економічних умовах. У зв'язку з цим надзвичайно актуальними є екологічні дослідження трансформаційних процесів, наукове обґрунтування стратегії екологічної політики, розробка теоретико-методичних основ формування регіональних систем екологічної безпеки в умовах війни та повоєнного відновлення України. З врахуванням того, що важливою частиною здійснення регіональної екологічної політики є забезпечення раціонального підходу із використання природних ресурсів, варто дослідницьку увагу зосередити на встановленню змісту такого міжгалузевого науково-практичного інституту.

Вже під час війни та в перші роки після її завершення ми маємо зосередитись на кількох найбільш доступних напрямках: енергозбереженні, модернізації комунального господарства, комплексній роботі з відходами, стимулюванні впровадження екологічних технологій.

Енергозбереження, а також програми модернізації водоканалів, систем опалення та водовідведення дозволять радикально скоротити витрати теплової

енергії та електрики. Бо зменшення втрат може складати від 20 до 70% в залежності від галузі. Україні потрібна системна програма енергозбереження, яка дозволяє залучати фінансування – кредитне, інвестиційне, грантове – в проєкти модернізації енергетичних систем бізнесу, комунальних підприємств, житлових будинків. Комплексна робота з відходами – ще один ключовий напрям, яким ми маємо займатися прямо зараз. В Україні – мільярди тонн відходів, накопичених ще з часів радянської індустріалізації. Мільйони тонн сміття щороку генерують українські міста. Але в Україні досі відсутні серйозні інвестиції у сортування, перероблювання чи екологічне спалювання сміття. Це – в той саме час, коли такі країни як Швеція імпортують сміття з менш розвинених країн, щоб переробляти та спалювати відходи заради отримання вторинної сировини й енергії.

Сучасні технології дозволяють переробляти та спалювати сміття без екологічної шкоди. А звалища, сміттєві полігони й відвали промислових підприємств, які лежать на відкритому повітрі, - отруюють. Повітря, ґрунти, а також води. Країні потрібна інвестиційна програма, яка дозволить ліквідувати усі сміттєві полігони, які наразі за площею дорівнюють площі усіх міст України разом узятих. Крім того, війна теж створює величезні масиви відходів. Нульові податкові ставки, нульові мита на ввезення сучасного обладнання для перероблювання, пільгові умови для виділення землі – й інвестиції прийдуть навіть під час війни. Перероблювання сміття – це найкраща довгострокова інвестиція в екологічну безпеку українських міст і України в цілому.

Третій напрямок – впровадження екологічних технологій – є логічним розвитком перших двох напрямків. Тут мова, в першу чергу, йде про інвестиції приватного бізнесу, інвестиції в екологічно безпечні підприємства, які відповідають за стандартами Зеленому курсу Європейського Союзу. Поєднання усіх трьох компонентів дозволить вже під час війни почати поступово вирішувати накопичені екологічні виклики для країни, а також долати ті загрози, які створюють своєю варварською агресією росіяни.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Фінансова спроможність територіальних громад у контексті реалізації цілей сталого розвитку під час війни

Одним із завдань децентралізації було створення моделі фінансового забезпечення місцевих бюджетів, за якої громади отримали б певну автономію. Проте в умовах повномасштабного вторгнення збільшився розрив у фінансовій стійкості громад і посилилася залежність від центрального бюджету.

Повномасштабне вторгнення стало безпрецедентним випробуванням для місцевого самоврядування. Промислово розвинені громади Запорізької та Харківської областей стали дотаційними. Маріупольська та Енергодарська громади, які в довоєнні роки входили до першої десятки фінансово спроможних громад, залишаються окупованими. В умовах війни вдвічі збільшилася кількість громад із критичним рівнем фінансової стійкості. 84% громад отримують базові дотації з центрального бюджету для фінансування дефіциту та подолання наслідків збройної агресії Росії. Водночас 2023 року попри війну чимало місцевих бюджетів були профіцитними. На десять громад припадало понад 45% усіх сплачених реверсних дотацій [16].

Для підтримки громад із меншими доходами держава використовує так зване горизонтальне вирівнювання на основі значення індексу податкоспроможності відповідного бюджету (стаття 99 Бюджетного кодексу [17]). Якщо індекс податкоспроможності менший за 0,9, відповідні місцеві бюджети отримують базову дотацію (80% від суми, необхідної для досягнення показника 0,9); якщо вищий за 1,1, до державного бюджету передається реверсна дотація (50% суми, що перевищує значення індексу 1,1), яка є джерелом фінансування базової дотації. Якщо ж індекс — від 0,9 до 1,1, то така громада не віддає державі грошей і не отримує нічого з бюджету. Внаслідок

децентралізації в Україні утворилося 1438 громад. Із них 126 – тимчасово окуповані (8,7%). За підсумками 2023 року, 84% громад отримали базові дотації, 2021 року — 75% (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Дотаційність громад: тенденції впродовж 2021 – 2023 рр.

Найбільш дотаційними залишаються сільські та селищні громади. Однією з причин такого розподілу є система нарахування податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) за місцем розташування підприємства. Тобто якщо громадяни з малих громад працюють у більших містах, то податки сплачуються в бюджет тієї громади, де зареєстроване підприємство. Тому в умовах війни виникла ситуація, коли окуповані громади мають власні доходи. Наприклад, 2023 року власні доходи Маріупольської громади становили 940 млн, Енергодарської – 528 млн, Сєвєродонецької – 48,6 млн. Найбільше базових дотацій 2023 року отримали громади Харківської, Закарпатської, Запорізької та Херсонської областей. Водночас найбільше реверсних дотацій перерахували громади Дніпропетровської, Київської та Львівської областей (рис. 2.2).

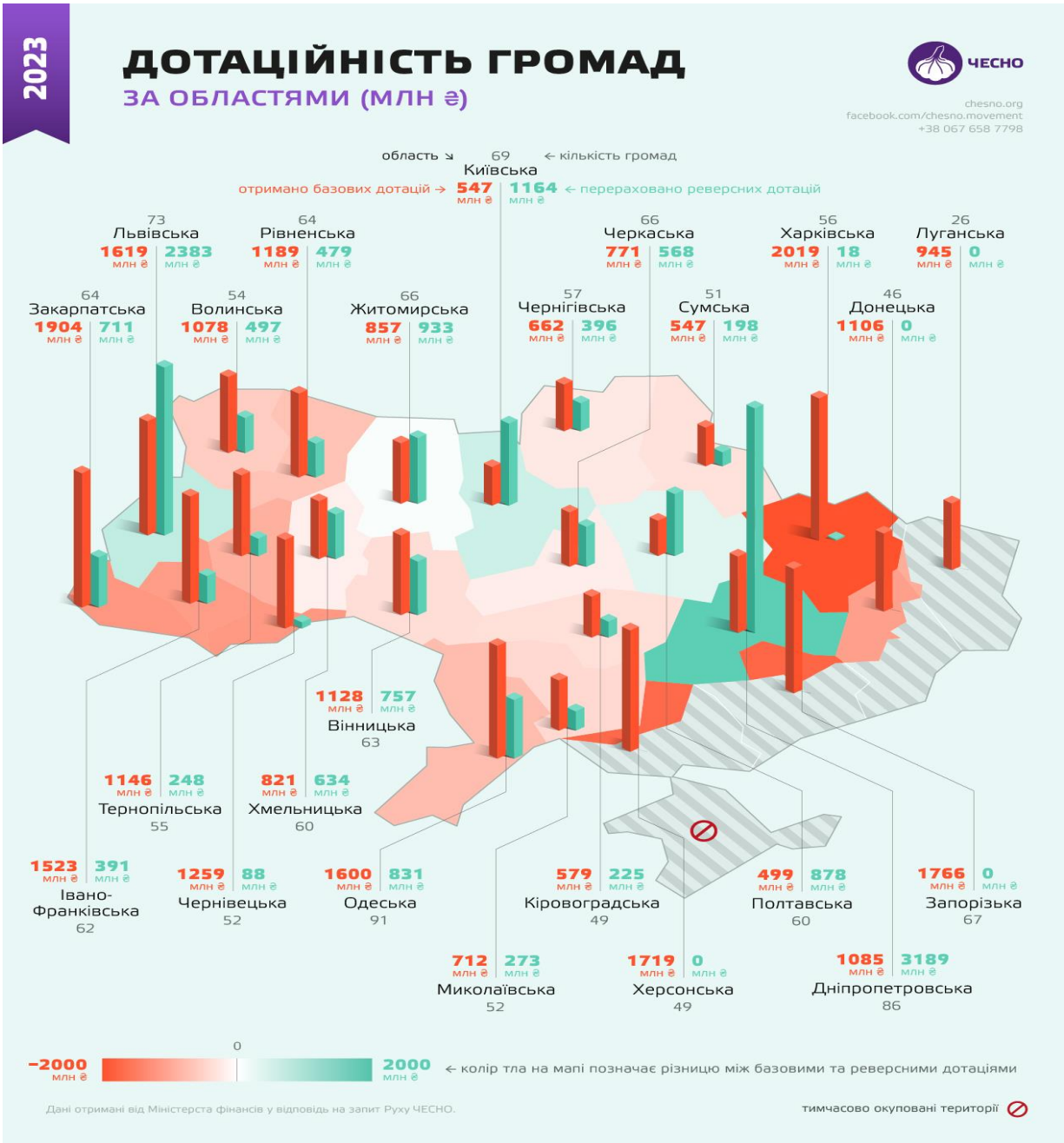

Рис. 2.2. Дотаційність громад у розрізі областей України у 2023 р.

До повномасштабного вторгнення громади Харківської та Запорізької областей перераховували значну частину реверсних дотацій до центрального бюджету. Окупація регіонів та активні бойові дії практично знищили їх економічний потенціал. У грудні 2023 року уряд виділив деокупованим громадам додатково 27 млрд грн базової дотації.

В умовах повномасштабної війни суттєво змінився перелік громад із найбільшим обсягом реверсних дотацій. Із першої десятки спроможних громад

зникли такі промислові центри, як Харківська, Запорізька, Енергодарська та Маріупольська громади. 2023 року на десять громад припало понад 45% усього обсягу реверсних дотацій. Серед них шість громад – обласних центрів: Дніпровська, Львівська, Черкаська, Вінницька, Полтавська, Житомирська міські громади, а також Криворізька, Яворівська, Мукачівська міські громади та Черкаська селищна громада (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Фінансово спроможні громади, що здійснюють реверсні дотації

Дніпровська громада до повномасштабного вторгнення також була лідером за сплаченими реверсними дотаціями. У 2023 році під час вилучення реверсної дотації у цієї громади не враховано значної кількості ВПО, яких прийняли спроможні громади, зокрема Дніпровська громада. 2023 року до переліку

громад із найбільшими реверсними дотаціями потрапили Житомирська, Яворівська, Мукачівська міські громади та Черкаська селищна.

В абсолютному значенні найбільше базових дотацій отримали тимчасово окуповані та деокуповані громади (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Найбільші дотаційні громади 2024 року

Як зазначається у [16], у випадку окупованих територій це найчастіше видатки на бюджетні установи та комунальні заклади, переміщені на підконтрольні території, включно з виплатою заробітної плати з нарахуваннями, або видатки на реалізацію програм щодо підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Для розуміння фінансової спроможності громад важливо також враховувати частку дотацій у загальній структурі бюджету. Робоча група з фінансових питань Офісу підтримки реформи децентралізації розробила

методичні рекомендації для оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад [18]. Одним із важливих показників оцінки є рівень дотаційності бюджету. Показник розраховується як співвідношення обсягу базової чи реверсної дотації до загальної суми доходів загального фонду бюджету територіальної громади з дотаціями, але без урахування субвенцій із державного бюджету. Показник демонструє рівень залежності територіальної громади від дотаційних ресурсів державного бюджету. Відповідно якщо показник становить 30–50%, то громада має низький рівень фінансової спроможності, якщо понад 50% - критичний. За результатами підрахунків, в Україні налічується 119 громад, у яких понад 50% у структурі бюджету становить базова дотація. У 2021 році таких громад було 50.

Рис. 2.5. Кількість громад з дотаційністю більше 50%

Варто зазначити, що рівень дотаційності бюджету не є вичерпною характеристикою фінансової спроможності громад. Важливими показниками також є частка витрат на утримання апарату, бюджет розвитку громади, динаміка розвитку інвестиційно-інноваційного потенціалу, активізація підприємницької діяльності, доходи на одну особу тощо. Проте навіть ті громади, які функціонують завдяки субвенціям і дотаціям, мають змогу розвинути потенціал і збільшити частку власних доходів завдяки ефективному менеджменту.

У 2023 році чимало громад мали профіцитні бюджети. Причиною стало збільшення надходжень від ПДФО та додатковий ресурс за рахунок військових частин, закріплених за окремими громадами. Відповідно частина громад мала ресурси на розвиток інфраструктури, капітальні вкладення чи ліквідацію руйнувань. Водночас почастішали випадки нераціонального використання бюджетних коштів, що спричинило обурення та акції протесту громадян. У 2024 році парламент ухвалив зміни до Бюджетного кодексу України. Найбільш дискусійним рішенням стало вилучення у громад «військового» ПДФО. Натомість із місцевих бюджетів не вилучається реверсна дотація та передбачено додаткові дотації із центрального бюджету. Звертаємо увагу на те, що рішення не вилучати реверсної дотації є тимчасовим, а механізм горизонтального вирівнювання бюджетів потрібно коригувати.

Політичні діячі вважають, що такий підхід призведе до ще більшого розбалансування місцевих бюджетів. Наприклад, Харків втратив військового ПДФО на суму 1,7 мільярда, а реверсу в нього залишається тільки 485 мільйонів; водночас у Дніпра реверсу – 2,66 мільярда, а у Львова – 1,4 мільярда. На думку провідних науковців, оскільки ПДФО – державний податок, який закріплюється за місцевими бюджетами для фінансування саме делегованих повноважень, дотацію вирівнювання слід модернізувати в дотацію солідарності. Тобто коли кошти на дотації бідним громадам беруться за рахунок вилучень із багатих, де держава виступає лише регулятором таких відносин. Такою є практика європейських країн, що відповідає політиці

згуртованості ЄС. Однак це вимагає чіткого розмежування повноважень і обрахунку вартості делегованих повноважень. Також потрібно включити Київ до системи вирівнювання, щоб усунути політичні маніпуляції. Окрім базових, передбачено низку інших дотацій і субвенцій, які буде перераховано громадам із центрального бюджету. Зокрема 33,4 млрд грн передбачено на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих і тимчасово окупованих територіях.

Отже, в умовах повномасштабної війни збільшилися диспропорції в фінансуванні та розвитку громад. Активні бойові дії зруйнували економічний потенціал та інфраструктуру прифронтових громад, зменшилася фінансова стійкість малих громад. Водночас міські громади збільшили бюджетні надходження. Система міжбюджетних трансфертів не вирішує проблеми повною мірою. Механізм горизонтального вирівнювання бюджетів потребує реформування. Зокрема важливо вдосконалити механізм зарахування ПДФО, переглянути види дотацій і стимулювати громади збільшувати частку власних доходів у бюджеті. Необхідно сформувати дієвий механізм фінансування завдань регіональної екологічної політики під час війни та у повоєнному відновленні України, тобто визначитись з джерелами фінансування.

Джерела фінансування екологічних проєктів можливі через кредитування, дофінансування або повне фінансування (ґранти). Через союзні держави та організації фінансування можливо у вигляді: грантів на відновлення від країн та ЄС; використання фондів та кредитування в першу чергу в країнах Європи та інших партнерських державах; грантів та кредитів від стратегічних партнерів, зокрема США. Через міжнародні фонди джерелами фінансування можуть бути: використання репарацій та арештованих грошей буде набагато краще для проєктів реалізованих в рамках Сталого розвитку; особливі умови кредитування проєктів відновлювальної енергетики Світовим Банком; особливі умови кредитування для відновлення регіонів Європейським Банком Розвитку [22].

Концепція післявоєнного періоду передбачає використання лише актуальних і найкращих доступних технологій і методів (беручи до уваги конкретні громади та сучасний стан розвитку регіону), зменшення споживання та відновлення ресурсів, базування проєктів на рециклінґу як основній моделі розвитку країни у будь-якій галузі.

Отже, екологізація та підвищення економічної ефективності підприємств, їх спільний розвиток разом з громадами є невід'ємними один від одного. Найбільш затребуваними та ефективними рішеннями з метою реалізації проєктів зведення очисних споруд та споруд водопідготовлення сьогодні в Україні є використання мобільних, швидкоспоруджуваних комплексів, їх орендування та спільне використання у воєнний період. Існує необхідність ґрунтовного підходу до розроблення нових проєктів з урахуванням сучасних технологій та розвитку громад у післявоєнний період, насамперед для залучення фінансування та іноземних інвестицій. Для підвищення рівня якості життя, максимальне зниження витрат на ресурси та негативного впливу на довкілля залишається пріоритетним напрямком розвитку країни. Беззаперечними віхами на шляху відбудови України є її унезалежнення від енергоресурсів, розвиток ринку використання біогенерованих ресурсів, в тому числі, добрив, та постійне запровадження *рециклінґу продуктів* у всіх галузях виробництва та комунального господарства. Існує унікальна можливість залучення та використання наявного доступу до фінансування проєктів, в першу чергу, направлених на захист довкілля, підвищення економічної ефективності та енергонезалежності комунальних та промислових підприємств.

2.2. Експертне оцінювання впровадження екологічної політики в Україні: системні проблеми

В Україні розробили Державну стратегію регіонального розвитку до 2027 року [23]. Відновлення України – це не лише про відбудову зруйнованої

інфраструктури, а й про створення ефективної системи розвитку регіонів. Обговорюється необхідність розробки трьох рівнів стратегії. Передусім державна, вона вже є, зараз вона до 2027 року. Наступна буде з 2028 по 2034 роки, тому що необхідно повністю синхронізуватися з умовами ЄС, а у них бюджет семирічного планування. Друга – це регіональна стратегія, до 16 лютого 2025 року мають бути затверджені стратегії всіх регіонів. Третє – це в кожній територіальній громаді. 7 лютого 2025 року Уряд схвалив концепцію Державної цільової екологічної програми технічної модернізації підприємств водовідведення та очищення стічних вод, що перебувають у державній або комунальній власності, на період до 2034 року. Серед основних завдань програми – формування інноваційного середовища зростання енергетичної ефективності підприємств водопостачання та водовідведення; гідравлічна оптимізація мереж водопостачання та водовідведення із заміною неефективного обладнання; автоматизація та диспетчеризація виробничих процесів підготовки та транспортування питної води, відведення та очищення стічних вод; впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій тощо.

В умовах загальної невизначеності щодо термінів закінчення війни, відбулося усвідомлення, що відродження економіки та відбудову зруйнованих територій необхідно починати вже зараз, одночасно переводити економіку на військові рейки і реформувати країну. І в такому сценарії швидкі і глибокі реформи стають гарантією і джерелом підтримки України на шляху до членства в ЄС. Отже, і традиційно вторинна у свідомості нашого політикуму екологічна реформа, без якої неможливо виконати решту завдань, теж є нагальною вже сьогодні і потребує кардинальної зміни підходів. На думку експертів реформа довкіллєвої сфери належить до однієї з трьох найскладніших реформ в Україні, разом з верховенством права та інституційною реформою.

У результаті проведення експертної оцінки виділено 5 системних проблем, що загострилися під час війни [24].

1. Довкілля та екологічна політика здебільшого полишаються другорядними та незначно інтегрованими до планів розвитку секторів економіки та регіональної політики попри вимоги членства в ЄС та наочні масштабні руйнування довкілля внаслідок війни.

2. Відсутня (або фрагментована) сучасна методична та технічна база для вимірювання стану довкілля та оцінки його змін унеможливлює аналіз ефективності екологічної політики в цілому, а також, ставить під сумнів реальність визнання міжнародною спільнотою екологічних збитків та відшкодування їх країною-агресором.

3. Відомча система Міндовкілля непідзвітна суспільству, та і взагалі демонструє відсутність стратегічної звітності щодо впровадження екологічної політики, практично ігнорує принципи НЕВ (прозорість, участь громадськості, підзвітність, ефективність та узгодженість політики).

4. Поглиблюється інституційна неспроможність щодо здійснення послідовної політики в координований спосіб в умовах кандидатства в члени ЄС.

5. Екологічні податки та збори обслуговують бюджет, а не досягнення цілей екологічної політики, часті випадки нецільового використання, каталізовані непрозорим формуванням, сигналізують про неготовність до викликів відбудови в жорстких умовах вступу до ЄС.

Стратегічні цілі державної політики не знаходяться у фокусі профільного міністерства, яке відповідає за охорону навколишнього природного середовища (далі ОНПС). Діяльність цього органу наразі сконцентрована радше на процесі мікроменеджменту, а не на стратегічному результаті. І при такому управлінні міжнародна технічна підтримка низки проєктів стає малоефективною і далекою від реальної допомоги у проведенні низки галузевих реформ, які є частиною стратегічних цілей. Відсутнє лідерство профільного міністерства в уряді та суспільстві з питань обов'язкової наскрізності екологічної та кліматичної політики, – це живить

безвідповідальне ставлення інших державних та місцевих органів до значущості довкіллєвих питань.

Державна оцінка впливу війни на довкілля провалена. Згенеровані Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України методики не мають відношення до оцінки шкоди за міжнародними вимогами. Досі не існує надійної лабораторної бази, сертифікованої за міжнародними стандартами. Таким чином, оцінки не підкріплені надійними даними про зміну стану довкілля, що могли б стати неспростовними доказами на міжнародному рівні.

Право громадськості на оприлюднення екологічної інформації, участь у процесі урядових рішень незаконно обмежено, виправдуючись війною. Міністерство не займається пріоритетно головною своєю справою, – формуванням та моніторингом впровадження державної екологічної політики, її цілей та завдань, і не звітує суспільству, як досягаються ці цілі і наскільки державна екологічна політика є ефективною. Відсутні публічні результати її оцінки досягнення запланованих цілей та показників.

Інституційна спроможність державної системи ОНПС щодо здійснення послідовної політики в координований спосіб в умовах кандидування в члени ЄС є недостатньою. Проте, в державі і досі відсутнє бачення, якими мусять бути спроможні довкіллєві інститути, згідно з усталеною практикою країн ЄС та виходячи із здорового глузду.

Непріоритетність екологічної політики визначає слабкість системи фінансування екологічних реформ. Інституційно система Міністерства не готова до належного управління великими коштами. До того ж, сама державна система формування, розподілу та витрачання коштів на ОНПС потребує докорінного реформування.

Необхідно визнати, що системні проблеми існують і потребують системного вирішення. Це стосується нагальної потреби системних реформ, а саме: термінова реформа системи державного екологічного контролю, де новий орган підготує і подасть на фінансування донорів проєкти для підготовки технічно обґрунтованої звинувачувальної бази для міжнародних

судів; зміна ставлення до стратегічних пріоритетів, перехід на загальновизнаний цикл публічної політики, започаткування прозорого, інклюзивного, системного і структурованого процесу з оцінки ефективності державної екологічної політики за участі усіх заінтересованих сторін, насамперед ОГС (Організацій громадянського суспільства); у консультаціях з громадськістю розробка, прийняття та впровадження плану державної екологічної інституційної реформи та плану реформи державних екологічних фінансів, яка включатиме утворення окремої юридичної особи – Державного Екологічного фонду [24].

Згідно з державною стратегією екологічної політики, метою останньої є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України, щоб забезпечити конституційне право кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем. Згідно з циклом державної політики, її розвиток носить інкрементний характер: спланована стратегія проходить етап звітування щодо ефективності впровадження, що дозволяє визначити, які інструменти та механізми працюють, а які ні і чому. На підставі висновків звіту відбувається циклічний перегляд цілей та завдань політики. Оскільки щорічний звіт про впровадження екологічної політики, який Міністерство було зобов’язано видати вперше у 2021 році, не був підготовлений і оприлюднений, не можливо апелювати до результатів діяльності.

Відповідно до [25], інструменти реалізації екологічної політики наведено на рис. 2.6.

1. *Довкілля та екологічна політика здебільшого полишаються другорядними та незначно інтегрованими до планів розвитку секторів економіки та регіональної політики* попри вимоги членства в ЄС та наочні масштабні руйнування довкілля внаслідок війни, що дозволяють перестрибнути етапи послідовного прогресу та одразу перейти до

інноваційного розвитку. Повоєнне відновлення України має бути зеленим – про це заявили вже численні екологічні організації, експерти в галузі захисту довкілля та клімату, а також Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства в аналітичному документі «Повоєнне відновлення України: відбудова заради кращого майбутнього» [27].

Рис. 2.6. Інструменти реалізації екологічної політики відповідно до Стратегії державної екологічної політики на період до 2030 року

Було визначено, що зелене відновлення – це системна розбудова нової моделі інфраструктури та економіки країни, що базується на принципах сталості та мінімізує наявні й майбутні ризики, з наскрізним урахуванням екологічної та кліматичної складової. Ціллю нової моделі розвитку є стійке довгострокове функціювання країни навіть за кризових умов. Наскрізність екологічної та кліматичної політики була виділена громадськими експертами як один з головних принципів зеленого відновлення. Нещодавно утворилися певні позитивні очікування щодо доброчесного впровадження цього принципу.

Розглянемо деякі приклади його реалізації у розвитку регіональної та секторальних політик держави.

Над актуалізацією Державної стратегії регіонального розвитку спільно із Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України (Мінінфраструктури) працюють експерти з питань довкілля та клімату. Серед основних факторів необхідності цієї актуалізації (крім, звісно, наслідків війни та набуття статусу кандидата в члени ЄС) називають кліматичні зобов'язання України, зокрема щодо зниження викидів парникових газів на 65 % до 2030 року, відмови від використання вугілля на державних електростанціях до 2035 року, скорочення викидів метану на 30 % до 2030 року від рівня 2020 року.

Також є посилання на вимоги Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, Водної стратегії та стратегії управління лісами. Екологічну складову визнано кроссекторальною в цьому процесі, а експертів-екологів залучають до різних тематичних груп процесу для оцінювання напрацювань цих груп на відповідність екологічним і кліматичним вимогам. Втім, наразі незрозуміло, чи залишаться поради екологів у фінальних документах, а тим більше – чи будуть їх дотримуватися в Мінінфраструктури та власне в регіонах. Варто підкреслити, що екологічна складова хоч і набула тут наскрізного характеру, але залишається окремою темою.

В Новій аграрній політиці основні завдання – це відновлення пошкодженого і втраченого (повернення до господарського використання усіх пошкоджених та втрачених у сільському господарстві земельних ресурсів, інфраструктури, тваринницьких комплексів, меліорації), – відновлення галузі до довоєнного рівня та фінансування, в першу чергу, поновлення втрачених активів. Тобто, про врахування уроків війни, таких як вразливість інтенсивного виробництва і довгих ланцюгів постачання, про глобальні зміни у продовольчій безпеці (викликані зміною клімату, загострилися через війну та блокування транспортних коридорів) у відомстві поки що не замислилися. Як і про те, що світ впевнено рухається до виробництва стійких і доступних

альтернатив м’ясу тварин, а отже величезні площі, розорані під вирощування кормів для тваринництва, та й саме звичне тваринництво невдовзі можуть стати невигідними. Про ЄЗК (Європейський зелений курс) та кліматичну нейтральність згадується в кількох місцях нової аграрної політики, а до конкретних дій аграрне відомство пропонує переходити після 2027 року.

На прикладі Каховської катастрофи можемо побачити дуже конкретно, як урядова політика ігнорує одразу всі принципи зеленого відновлення. Рішення про відбудову Каховської ГЕС прийнято урядом без консультацій з громадськістю та місцевими мешканцями, без екологічної оцінки, без урахування екологічних стандартів та європейських екологічних інструментів планування. Експерти з різних наукових інститутів сперечаються стосовно майбутнього цього величезного регіону і поки що не можуть однозначно відповісти на питання – що саме тут будувати і чи будувати взагалі.

СЕО (стратегічна екологічна оцінка) – один з головних інструментів інтеграції екологічної політики та забезпечення її наскрізності. Національний план дій з ОНПС на виконання Стратегії щодо цілі (3) забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України та завдання забезпечення обов’язковості інтеграції ЕП (екологічної політики), зобов’язує постійно здійснювати СЕО документів державного планування з індикатором ефективності «розглянуто та надано пропозиції до документів державного планування та звітів про стратегічну екологічну оцінку». Водночас, індикатором ефективності щодо проведення СЕО в Стратегії є стовідсоткове проходження всіх документів планування, які підлягають СЕО згідно з законодавством, через процедуру СЕО. На сьогодні Міндовкілля, як головний орган формування та координації впровадження державної екологічної політики, не тримає стратегічну рамку цілей. Лідерство профільного міністерства в Уряді та суспільстві з питань обов’язкової наскрізності екологічної та кліматичної політики відсутнє, і це живить безвідповідальне ставлення інших державних та місцевих органів до значущості довкіллєвих питань.

2. *Відсутня (або фрагментована) сучасна методична та технічна база для вимірювання стану довкілля та оцінки його змін* унеможливлює аналіз ефективності екологічної політики в цілому, а також, ставить під сумнів реальність визнання міжнародною спільнотою екологічних збитків та відшкодування їх країною-агресором. Зараз можна сказати, що оцінка впливу війни на довкілля провалена. Відповідно, ані визначити завдану шкоду, ані зменшити чи мінімізувати наслідки впливу неможливо.

На жаль, оприлюднені оцінки не підкріплені надійними даними про зміну стану довкілля, які могли б бути доказами на міжнародному рівні. Лише належна доказова база може стати ефективним інструментом притягнення до відповідальності росії за скоєні екологічні правопорушення. Відсутність системного моніторингу довкілля визначила перепони у формуванні доказової бази в частині фіксації фактів забруднення, виснаження чи деградації компонентів довкілля. Залишається відкритим питанням щодо оцінки шкоди завданої внаслідок незворотнього руйнування екосистем чи біотопів, втрати видів флори та фауни на значних територіях та в значних обсягах, як це відбулося з популяцією китоподібних у Чорному морі. Проте, мабуть головним провалом стала відсутність прогресу у створенні лабораторної бази, що є ключовим елементом у формуванні доказової бази для оцінки шкоди, методика якої могла б бути вдосконалена з часом. На фоні хронічної відсутності системного моніторингу довкілля (водночас і на державному рівні, і суб'єктами-господарювання) виявилось, що Україна не може показати ні стан до військових дій, ні зміни під їх впливом, ні моніторити поширення забруднень, попереджати про них населення, локалізувати чи застосовувати інші запобіжні заходи. Повноваження Державної екологічної інспекції України (далі ДЕІ), які надають можливість фіксації впливу воєнних дій на довкілля, були визначені лише в середині 2023 р. [28].

Підсумовуючи стан справ з оцінкою шкоди російської агресії на довкілля України, відзначаємо: не налагоджено систему моніторингу довкілля, яка б фіксувала вихідний стан довкілля; не забезпечено своєчасний відбір зразків

компонентів довкілля, що могли б довести у міжнародних інстанціях зміну стану довкілля та шкоду для нього від військових дій; не отримано від міжнародних партнерів необхідну методичну допомогу та обладнання для фіксації впливу війни для довкілля; не створено координаційний центр для формування переліку потреб у сфері оцінки впливу війни на довкілля, які могли б покривати чи міжнародні партнери чи національні наукові інституції, лабораторні центри тощо; не порушено проблему реального стану справ у питаннях оцінки впливу війни на довкілля, що призвело до втрати часу та неможливості (чи значного ускладнення) Україні довести такі впливи та шкоду від них та отримати компенсації/ репарації через міжнародні інстанції; осередки забруднення (наприклад, нафтохімічне забруднення підземних вод) поширюються у довкіллі, що призводить до посилення негативних ефектів для довкілля і населення, але, крім того, знімає відповідальність з країни-агресора, що підтверджено міжнародним досвідом.

В результаті: втрачено можливості отримати відшкодування чи репарації за сотні чи тисячі актів впливу російської агресії на довкілля України; досі не запроваджено системну фіксацію впливу військових дій на довкілля; сформоване забруднення не контролюється, поширюється, негативно впливає на довкілля та населення [24].

3. Відомча система Міндовкілля непідзвітна суспільству, та і взагалі демонструє відсутність стратегічної звітності щодо впровадження екологічної політики, практично ігнорує принципи НЕВ (належне екологічне врядування – прозорість, участь громадськості, підзвітність, ефективність та узгодженість політики).

Що стосується прозорості – всеосяжності та легкості доступу громадськості до публічної інформації, – то головними вадами полишається неструктурованість і складність пошуку екологічної інформації. 8 жовтня 2023 року набрав чинності Закон України «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» (РВПЗ) [29]. Екологічна спільнота двадцять років боролася за створення такого реєстру в Україні, навіть довелося ініціювати

справу на міжнародному рівні [30]. Розробка Плану України для цілей фінансування відповідно до Регламенту Ukraine Facility також є прикладом неналежного інформування громадськості, їх залучення до процесу. Часткова закритість стратегічного планування виправдовується війною. Проте, існує ризик, що після завершення воєнного стану, обмеження принципів належного екологічного врядування може залишитись і стати звичною практикою, що, в свою чергу, матиме значний негативний вплив на оцінку Європейського Союзу щодо готовності України до членства в ЄС у сферах довкілля і зміни клімату.

Регулярний звіт про впровадження екологічної політики (не про стан довкілля, не про виконання річного плану діяльності міністерства і навіть не про виконання Плану дій до Стратегії) є не тільки важливим інструментом досягнення ефективності природоохоронної діяльності, але також відповідає принципу підзвітності перед громадянським суспільством (НЕВ) і є платформою для діалогу щодо вдосконалення екологічної політики [30].

4. *Поглиблюється інституційна неспроможність щодо здійснення послідовної політики в координований спосіб в умовах кандидатства в члени ЄС.* Безумовно, в рамках величезної природоохоронної системи існують різні функціональні підсистеми, однією з найважливіших з яких є система екологічного нагляду та контролю. Реформування екоінспекції є одним із найважливіших пріоритетів забезпечення ефективності екологічної політики. Проте, з моменту підготовки першого проекту закону про екоконтроль № 3091 вже пройшло 3,5 років, і 2 роки з першого читання, а законопроект і досі не прийнятий. Також, переконання, що ЄС піде на поступки щодо термінів та умов імплементації директив та регламентів (як-от позиція бізнесу, яка підтримується урядом) — помилкове. Як бачимо з досвіду інших країн, які вже пройшли переговорний процес і стали членами ЄС, якщо такі поступки і є, то вони мінімальні і стосується лише дуже обмеженого кола питань. Отже, щоб справлятися з такими викликами, необхідна екологічна інституційна реформа, а також сильний профільний міністр. Таким чином, мусимо знов наголосити, що в державі і досі відсутнє бачення, якими мусять бути спроможні довкіллєві

інститути, згідно з усталеною практикою країн ЄС та виходячи із здорового глузду. Концептуально, міністерство формує політику, мусить бути впроваджувальний орган(и) — наприклад, агентство, або декілька агентств (загальне і профільні, такі як водне, лісове тощо) і органи нагляду та контролю (інспекція). Очевидно, що для такої реформи необхідно провести функціональне обстеження інституційної системи охорони довкілля, визначити потребу в людях і фінансах відповідно до функцій, і все це потрібно не для функціонування як такого, а для досягнення цілей і завдань, для ефективного впровадження екологічної політики

5. *Екологічні податки та збори обслуговують бюджет, а не досягнення цілей екологічної політики, часті випадки нецільового використання, каталізовані непрозорим формуванням, сигналізують про неготовність до викликів відбудови в жорстких умовах вступу до ЄС.*

Охорона довкілля полишається найбільш недофінансованою галуззю українського бюджету. Витрати на ОНПС в 2020 році становили 9,1 млрд грн (0,2 %). В 2021 році — 10,6 млрд грн за зведеним бюджетом (0,6 %). В 2022 році — 4,7 млрд грн (0,17 %), що перевищує тільки ЖКХ з їхніми 0,5 млрд (за іншою порівняно з довкіллєвою сферою структурою доходів). Варто зазначити, що хоча Мінфін не оприлюднює в доступній формі обсяги надходжень від усіх екологічних платежів різного штибу крім плати за користування надрами, тільки в 2022 році рентні платежі за користування надрами становили 81 млрд грн. Багаторічна звичка до фінансування ОНПС за залишковим принципом, за умов повного використання екологічних та рентних платежів для першочергових витрат бюджету скоро зіграє дуже погану роль у прагненнях України до членства в ЄС. Що довше ми будемо відкладати екологічні реформи, то більш коштовними вони будуть. Так, у 90-ті роки впровадження екологічних acquis ЄС для нових членів ЄС з ЦСЄ коштувало близько 1К Євро на душу населення, що для України склало б тоді приблизно 46 млрд Євро загалом. Сьогодні ця сума тільки через інфляцію (без урахування воєнних дій) досягла б близько 76 млрд. І надалі вона зростатиме.

Тут ідеться насамперед про інвестиції в належне очищення промислових скидів у поверхневі водойми та питної води, побутових стоків, викидів у повітря та забезпечення належного функціонування інфраструктури поводження з відходами.

Ключові проблемні місця в системі екологічних фінансів: відсутність моніторингу ефективності природоохоронних заходів та цілісного підходу до вирішення екологічних проблем, непрозорість надходжень38 та розподілу коштів, надходження коштів на ОНПС тільки наприкінці звітного фінансового року, що унеможливлює реалізацію програмно-проектного підходу. Для вирішення цих проблем необхідна комплексна реформа, яка стосується і податків, і нарахування штрафів за порушення законодавства в сфері природокористування і охорони довкілля, і ефективності фондів та їх цільового призначення. Реформа порядку надходження та цільового використання екологічних коштів, у тому числі утворення та підтримка прозорої діяльності окремої юридичної особи – Екологічного фонду, – є невід'ємною складовою екологічної реформи для забезпечення ефективності «зелених» перетворень», що також є вимогою Державної стратегії економічного розвитку до 2030 року.

Важливим елементом екологічного фінансування в країнах ЄС є торгівля викидами CO_2 в межах Європейської системи торгівлі викидами EUETS (далі СТВ), одним із основних елементів якої є висока ціна на викиди вуглецю. В Україні ставка податку становить 30 грн за тонну CO_2 , що на кілька порядків менше, ніж у провідних країнах ЄС. Так, у Швеції ставка податку на викиди вуглекислого газу збільшувалася поступово і досягла 180,81 євро у 2020 р. Причому цей податок сплачують і домогосподарства, і підприємства, що не належать до EUETS. Такий підхід було б доцільно запровадити й в Україні. Проте, у нас відсутня система, подібна до EUETS Проблемою в Україні є дуже сильний спротив лобістів промислового сектору щодо поступового підвищення ставки вуглецевого податку, що ставить під сумнів досягнення нашою країною планів формування до 2060 р. вуглецево-нейтральної країни.

Водночас, для удосконалення екологічного оподаткування та фінансування природоохоронних заходів необхідно розробити цілісний механізм екологічного оподаткування та фінансування на рівні територіальних громад, який має містити відповідні елементи: екологічні податки та збори, систему штрафних санкцій за різні види екологічних правопорушень, систему екологічних стимулів та пільг.

Ще однією проблемою, яка вже загострилася на тлі підготовки до впровадження програм повоєнного відновлення, є відсутність державного контролю за витрачанням коштів місцевих бюджетів на застарілі, екологічно шкідливі та неприйнятні для ЄС рішення щодо міського розвитку. Реформа порядку надходження та цільового використання екологічних коштів на державному та місцевому рівнях, у тому числі утворення та підтримка прозорої діяльності окремої юридичної особи – Екологічного фонду, – є невід'ємною складовою екологічної реформи для забезпечення ефективності «зелених» перетворень на шляху до членства в ЄС.

Отже, довкілля та екологічна політика здебільшого полишаються непріоритетними для Уряду попри вимоги членства в ЄС та наочну масштабну шкоду, завдану довкіллю внаслідок агресії росії. Стратегічні цілі державної політики не знаходяться у фокусі профільного міністерства, яке відповідає за ОНПС. Діяльність цього органу наразі сконцентрована радше на процесі мікроменеджменту, а не на стратегічному результаті. І при такому управлінні міжнародна технічна підтримка низки проєктів стає малоефективною і далекою від реальної допомоги у проведенні низки галузевих реформ, які є частиною стратегічних цілей. Численні екологічні податки та збори обслуговують бюджет, а не досягнення цілей екологічної політики, часті випадки нецільового використання, каталізовані непрозорим формуванням, сигналізують про неготовність до викликів повоєнної відбудови в жорстких умовах вступу до ЄС. Охорона довкілля полишається найбільш недофінансованою галуззю українського бюджету. Багаторічна звичка до фінансування ОНПС за залишковим принципом, за умов повного

використання екологічних та рентних платежів для першочергових витрат загального бюджету інших ніж екологічні, скоро зіграє дуже погану роль у прагненнях України до членства в ЄС.

Всі ці виклики стосуються нагальної потреби системних реформ:

1. Термінова реформа системи державного екологічного контролю, де новий орган підготує і подасть на фінансування донорів проєкти для створення належно атестованих вимірювальних лабораторій, випрацювання міжнародно визнаних методик визначення та відшкодування екологічної шкоди внаслідок військових дій агресора, підготовки звинувачувальної бази для міжнародних судів.

2. Зміна ставлення до стратегічних пріоритетів, перехід на загальновизнаний цикл державної політики, доброчесна організація формування, моніторингу та оцінки ефективності державної екологічної політики, усвідомлення і публічне визнання, що це і є головною функцією ЦОВВ Міндовкілля.

3. Започаткування прозорого, інклюзивного, системного і структурованого процесу з оцінки ефективності екологічної політики за участі усіх заінтересованих сторін, насамперед ОГС. Визнання ОГС незалежними і рівними партнерами, а не другорядними виконавцями обов'язків держслужбовців. Першим питанням порядку денного такого процесу мусить стати питання підготовки звіту про ефективність екологічної політики.

4. У консультаціях з громадськістю необхідно розробити, прийняти і почати впроваджувати план державної екологічної інституційної реформи.

5. У консультаціях з громадськістю необхідно розробити, прийняти і почати впроваджувати план реформи державних екологічних фінансів, яка включатиме утворення окремої юридичної особи – Державного екологічного фонду.

2.3. Оцінка екологічної складової Плану України для Ukraine Facility

Нещодавно уряд презентував План України для Ukraine Facility – програми фінансової підтримки відбудови та модернізації України від Євросоюзу протягом 2024-2027 рр. У Плані визначені кілька позитивних моментів, які можуть посприяти більш сталому відновленню України. Там зафіксоване зобов'язання проводити реконструкцію на основі низьковуглецевого, циркулярного та природозберігаючого підходу. Але все ж є що покращувати. У Плані наша держава мала окреслити, які реформи та проєкти втілюватиме за 50 млрд євро допомоги від ЄС. Усі ці заходи мали б відповідати Регламенту Ukraine Facility, цілям та політикам ЄС, аби не просто відбудовувати «як було», а й сприяти більш сталому розвитку нашої держави та подальшій євроінтеграції. Наскільки вдалим він вийшов, оцінюють наразі у Брюсселі та в столицях ЄС.

Важливо зокрема, як будуть дотримуватись положення Регламенту про взаємодію із зацікавленими сторонами, надання коштів муніципалітетам, принцип «не завдавати значної шкоди» та «нікого не залишати осторонь», спрямування 20 відсотків фінансування в рамках Інвестиційної програми в Україні та Плану кліматичні заходи, довкілля та зелений перехід, включаючи біорізноманіття. План є передумовою отримання подальших траншів підтримки Україні.

Серед підходів до відбудови у Плані [32] визначені кілька позитивних моментів. Йдеться про енерго- та ресурсоефективне будівництво та реконструкцію будівель; відновлення та модернізацію муніципальної інфраструктури (системи тепло-, водопостачання та водовідведення); підтримку проєктів виробництва зелених будівельних матеріалів відповідно до стандартів ЄС, альтернативних матеріалів тощо.

У секторі енергетики, крім енергоефективності у відбудові, заплановані реформи також включають, наприклад, покращення нормативно-правової бази для розвитку відновлюваної енергетики (ВДЕ), підвищення ефективності

централізованого теплопостачання, енергоефективності в громадських будівлях, локалізацію виробництва енергетичного обладнання в Україні.

Ддослідження щодо впливу війни на клімат за 18 місяців показало, що відбудова може спричинити понад 50 млн тонн CO_2 додаткових викидів парникових газів, що посилюють кліматичну кризу. Більш сталий підхід до будівництва допоможе значно зменшити цю цифру, а енергоефективні технології допоможуть скорочувати викиди ще й від споживання енергії у довгостроковій перспективі. Ще на початку роботи уряду над Планом ГО виявили ініціативу та подавали свої рекомендації щодо того, які аспекти варто включати, зокрема й в енергетичному секторі. Деякі пункти з цієї позиції знайшли своє відображення у цьому плані.

Гарні новини є й у агропромисловому секторі. Багато згадується про сталість та озеленення сектору, а пріоритет віддається малим та середнім фермерським господарствам. Цього аспекту давно бракувало українській аграрній політиці, що роками фокусувалася на підтримці агрогігантів, чия інтенсивна діяльність значно більше шкодить довкіллю та місцевим спільнотам. Серед планованих реформ також згаданий розвиток дорадчих служб та сприяння переходу до продукції з вищою доданою вартістю, що за грамотного підходу суттєво допоможе розвитку більш сталого фермерства.

У плані згадується також питання зміни клімату, але з фокусом на державну та міжнародну кліматичну політику, а також на формування Науково-експертної ради з питань зміни клімату та збереження озонового шару. Окрема увага приділена впровадженню ринкових механізмів ціноутворення на вуглець, зокрема – запровадження системи торгівлі викидами. Адаптація до зміни клімату наразі не має окремо присвяченого їй розділу, але згадана у Плані [32] у різних його частинах – наприклад, щодо сільського господарства або щодо законодавства на національному рівні. Водночас, у громадах розробляються і вже починають впроваджуватися плани відновлення, тому національна політика – це важлива рамка, але вона має бути

невіддільною від місцевої, де адаптація до зміни клімату повинна бути важливим пріоритетом.

Та попри позитивні аспекти, не обійшлося й без суперечностей. Хоч План також приділяє увагу збереженню біорізноманіття, але у межах конкретних реформ фокус направлений лише на питання управління лісами, а не збереження біорізноманіття загалом. Зокрема, в описі планується розробка Національної стратегії та плану дій з біорізноманіття, фокус якої – збільшення площі природохоронних територій та відновлення екосистем, пошкоджених у тому числі внаслідок російської війни проти України, але в переліку реформ про неї не згадують і конкретних цілей щодо збільшення площі ПЗФ не наводять.

Що ж до управління лісами, у документі задекларовані плани законодавчих змін для збереження лісів та протидії знелісненню та деградації. Та в той же час виробництво деревини має зрости з 15 до 25 млн $м^3$ за наступні 10 років. Поєднати таке значне зростання зі збереженням лісів майже неможливо. Враховуючи законодавчі тенденції Європейського Союзу, на які мусимо зважати, екологічні інтереси (зокрема запобігання деградації лісів на виконання EU Deforestation Regulation) мають стояти в основі будь-яких планів управління лісами.

Ще одна суперечність закралася в енергетичний сектор. Загалом у Плані декларується прагнення до декарбонізації (тобто зниження викидів парникових газів) та децентралізації енергетики. А одним із наскрізних принципів відновлення зазначається ефективність, а саме «вибір найбільш раціональних механізмів виконання інвестиційних проектів з точки зору витрат і користі та досягнення запланованих результатів». Та в той же час, План покладає надії на «ренесанс атомної енергетики» та визначає її як одну із ключових інвестицій. Розвиток атомної енергетики не може вважатися фінансово сталим та економічно вигідним. Світовий досвід будівництва нових атомних потужностей за останні 30 років показує, що прогнозована вартість проєктів із будівництва нових АЕС на практиці часто зростає та сильно

розтягується в часі. Більше того, розвиток атомної генерації прямо суперечить ідеї децентралізації енергетики, адже сприятиме ще більшій централізації енергетичної системи та зниженню енергетичної безпеки на десятиліття наперед.

Зважаючи також на нещодавні російські обстріли та втрату майже усієї вугільної генерації, Україна потребує дешевших та швидших рішень для забезпечення наших енергетичних потреб. Чекати на нові атомні блоки у нашої країни просто немає часу. Натомість розподілена генерація з відновлюваних джерел доступна вже зараз навіть для окремих громад та споживачів та значно дешевша у втіленні.

Деякі ж критичні екологічні аспекти у Плані залишилися взагалі не врахованими. До прикладу, поки у світі та й в Україні фіксуються все нові й нові температурні рекорди, План узагалі уникає адаптації до кліматичної кризи на рівні громад – це питання включене лише у планах на національному рівні. Тим часом, її згубні наслідки з кожним роком стають усе відчутнішими, і їх необхідно враховувати в тому числі й у відбудові.

У агропромисловому секторі, який одним із першим відчуває зміну клімату через частіші посухи, повені тощо, про адаптацію все ж згадали. Та єдине рішення, яке пропонується у Плані – це зрошування. І хоч наголошується, що важливо враховувати вплив цього рішення на довкілля, та цього усе ще замало. Адаптація сектору до зміни клімату має розглядатися у комплексі, має бути розроблена комплексна Стратегія з адаптації сільського господарства до зміни клімату. Крім того, попри фокус на малих та середніх фермах та озелененні підходів до ведення господарства, план ігнорує очевидні проблеми агросектору – значну розораність земель. У документі згадано, що 70% території України займає рілля. Однак жодних згадок про те, що така структура землекористування є загрозливою у довгостроковій перспективі, тому треба зменшувати площу ріллі і збільшувати продуктивність на тих землях, які можна обробляти. Цей документ (План) має оцінити Європейська Рада, яка також може додати свої коментарі чи запропонувати зміни, щоб

зробити цей план більш узгодженим з положеннями Регламенту Ukraine Facility та сталим.

Висновки до розділу 2

Одним із завдань децентралізації є створення моделі фінансового забезпечення місцевих бюджетів, за якої громади отримали б певну автономію. Проте в умовах повномасштабного вторгнення збільшився розрив у фінансовій стійкості громад і посилилася залежність від центрального бюджету. В умовах повномасштабної війни збільшилися диспропорції в фінансуванні та розвитку громад. Активні бойові дії зруйнували економічний потенціал та інфраструктуру прифронтових громад, зменшилася фінансова стійкість малих громад. Водночас міські громади збільшили бюджетні надходження. Система міжбюджетних трансфертів не вирішує проблеми повною мірою. Механізм горизонтального вирівнювання бюджетів потребує реформування. Зокрема важливо вдосконалити механізм зарахування ПДФО, переглянути види дотацій і стимулювати громади збільшувати частку власних доходів у бюджеті. Необхідно сформувати дієвий механізм фінансування завдань регіональної екологічної політики під час війни та у повоєнному відновленні України, тобто визначитись з джерелами фінансування.

Джерела фінансування екологічних проєктів можливі через кредитування, дофінансування або повне фінансування (ґранти). Через союзні держави та організації фінансування можливо у вигляді: грантів на відновлення від країн та ЄС; використання фондів та кредитування в першу чергу в країнах Європи та інших партнерських державах; грантів та кредитів від стратегічних партнерів, зокрема США. Через міжнародні фонди джерелами фінансування можуть бути: використання репарацій та арештованих грошей буде набагато краще для проєктів реалізованих в рамках Сталого розвитку; особливі умови кредитування проєктів відновлювальної енергетики Світовим Банком; особливі умови кредитування для відновлення регіонів Європейським Банком Розвитку.

Отже, екологізація та підвищення економічної ефективності підприємств, їх спільний розвиток разом з громадами є невід’ємними один від

одного. Найбільш затребуваними та ефективними рішеннями з метою реалізації проєктів зведення очисних споруд та споруд водопідготовлення сьогодні в Україні є використання мобільних, швидкоспоруджуваних комплексів, їх орендування та спільне використання у воєнний період. Існує необхідність ґрунтовного підходу до розроблення нових проєктів з урахуванням сучасних технологій та розвитку громад у післявоєнний період, насамперед для залучення фінансування та іноземних інвестицій. Для підвищення рівня якості життя, максимальне зниження витрат на ресурси та негативного впливу на довкілля залишається пріоритетним напрямком розвитку країни. Беззаперечними віхами на шляху відбудови України є її унезалежнення від енергоресурсів, розвиток ринку використання біогенерованих ресурсів, в тому числі, добрив, та постійне запровадження *рециклінгу продуктів* у всіх галузях виробництва та комунального господарства. Існує унікальна можливість залучення та використання наявного доступу до фінансування проєктів, в першу чергу, направлених на захист довкілля, підвищення економічної ефективності та енергонезалежності комунальних та промислових підприємств.

У результаті проведення експертної оцінки виділено 5 системних проблем, що загострилися під час війни. 1. Довкілля та екологічна політика здебільшого полишаються другорядними та незначно інтегрованими до планів розвитку секторів економіки та регіональної політики попри вимоги членства в ЄС та наочні масштабні руйнування довкілля внаслідок війни. 2. Відсутня (або фрагментована) сучасна методична та технічна база для вимірювання стану довкілля та оцінки його змін унеможливлює аналіз ефективності екологічної політики в цілому, а також, ставить під сумнів реальність визнання міжнародною спільнотою екологічних збитків та відшкодування їх країною-агресором. 3. Відомча система Міндовкілля непідзвітна суспільству, та і взагалі демонструє відсутність стратегічної звітності щодо впровадження екологічної політики, практично ігнорує принципи НЕВ (прозорість, участь громадськості, підзвітність, ефективність та узгодженість політики). 4.

Поглиблюється інституційна неспроможність щодо здійснення послідовної політики в координований спосіб в умовах кандидатства в члени ЄС. 5. Екологічні податки та збори обслуговують бюджет, а не досягнення цілей екологічної політики, часті випадки нецільового використання, каталізовані непрозорим формуванням, сигналізують про неготовність до викликів відбудови в жорстких умовах вступу до ЄС.

Отже, довкілля та екологічна політика здебільшого полишаються непріоритетними для Уряду попри вимоги членства в ЄС та наочну масштабну шкоду, завдану довкіллю внаслідок агресії росії. Стратегічні цілі державної політики не знаходяться у фокусі профільного міністерства, яке відповідає за ОНПС. Діяльність цього органу наразі сконцентрована радше на процесі мікроменеджменту, а не на стратегічному результаті. І при такому управлінні міжнародна технічна підтримка низки проєктів стає малоефективною і далекою від реальної допомоги у проведенні низки галузевих реформ, які є частиною стратегічних цілей. Численні екологічні податки та збори обслуговують бюджет, а не досягнення цілей екологічної політики, часті випадки нецільового використання, каталізовані непрозорим формуванням, сигналізують про неготовність до викликів повоєнної відбудови в жорстких умовах вступу до ЄС. Охорона довкілля полишається найбільш недофінансованою галуззю українського бюджету. Багаторічна звичка до фінансування ОНПС за залишковим принципом, за умов повного використання екологічних та рентних платежів для першочергових витрат загального бюджету інших ніж екологічні, скоро зіграє дуже погану роль у прагненнях України до членства в ЄС.

Всі ці виклики стосуються нагальної потреби системних реформ. 1. Термінова реформа системи державного екологічного контролю, де новий орган підготує і подасть на фінансування донорів проєкти для створення належно атестованих вимірювальних лабораторій, випрацювання міжнародно визнаних методик визначення та відшкодування екологічної шкоди внаслідок військових дій агресора, підготовки звинувачувальної бази для міжнародних

судів. 2. Зміна ставлення до стратегічних пріоритетів, перехід на загальновизнаний цикл державної політики, доброчесна організація формування, моніторингу та оцінки ефективності державної екологічної політики, усвідомлення і публічне визнання, що це і є головною функцією ЦОВВ Міндовкілля. 3. Започаткування прозорого, інклюзивного, системного і структурованого процесу з оцінки ефективності екологічної політики за участі усіх заінтересованих сторін, насамперед ОГС. Визнання ОГС незалежними і рівними партнерами, а не другорядними виконавцями обов'язків держслужбовців. Першим питанням порядку денного такого процесу мусить стати питання підготовки звіту про ефективність екологічної політики. 4. У консультаціях з громадськістю необхідно розробити, прийняти і почати впроваджувати план державної екологічної інституційної реформи. 5. У консультаціях з громадськістю необхідно розробити, прийняти і почати впроваджувати план реформи державних екологічних фінансів, яка включатиме утворення окремої юридичної особи – Державного екологічного фонду.

РОЗДІЛ 3
УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСУВАННЯМ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

3.1. Моніторинг впливу російської війни на клімат та на економічну географію України

Українські громади та громадянське суспільство – це джерело стійкості України. Для багатьох із них зелене відновлення під час повномасштабної війни – це посилення енергетичної безпеки, заощадження коштів, яких і так бракує, створення нових робочих місць, турбота про довкілля, інклюзивність та євроінтеграції. Але для відновлення кращими, ніж були, нам знадобляться знання, навички та доступні фінансові ресурси.

Війна росії проти України завдала значних спустошень, зокрема руйнувань або пошкоджень будинків, шкіл, лікарень та інших важливих громадських об’єктів, позбавила громадян необхідних ресурсів, як-от води, електроенергії та медичного обслуговування. Війна також завдала значної шкоди довкіллю та негативно вплинула на клімат планети, спричинивши викиди в атмосферу значної кількості вуглекислого газу й інших парникових газів (рис. 3.1). Викиди, спричинені бойовими діями, залишаються неконтрольованими, хоча й не становлять найбільшу частину всіх оцінених викидів. З кожним місяцем війни неухильно зростає споживання пального, а велика кількість використаних боєприпасів вимагає значного нарощування їх виробництва в Росії, Україні й інших країнах, щоб поповнювати виснажені запаси. В очікуванні на можливий контрнаступ України росія збудувала кілометри укріплень вздовж лінії фронту й за нею, використовуючи бетон як будівельний матеріал, що призвело до збільшення викидів вуглецю (рис. 3.2).

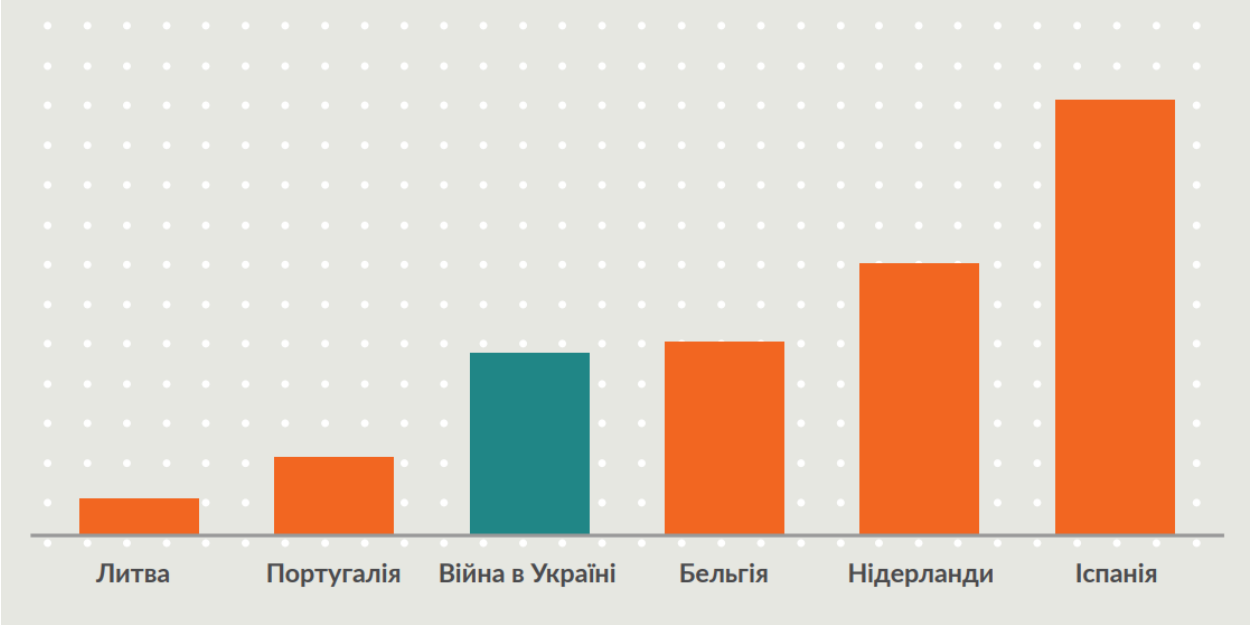

Рис. 3.1. Викиди внаслідок війни у порівнянні із викидами європейських країн

Рис. 3.2. Викиди від бойових дій (млн тон CO_2 еквіваленту)

Кількість пожеж площею понад один гектар порівняно з довоєнним 12-місячним періодом зросла в 36 разів. Ці пожежі переважно спостерігаються безпосередньо поруч із лінією фронту, і багато з них призводять до знищення лісових масивів. Хоча взимку пожежі вщухли, очікується, що навесні з підвищенням температури вони посиляться. Загальний обсяг викидів: 17,7 млн тонн CO_2 екв (рис. 3.3).

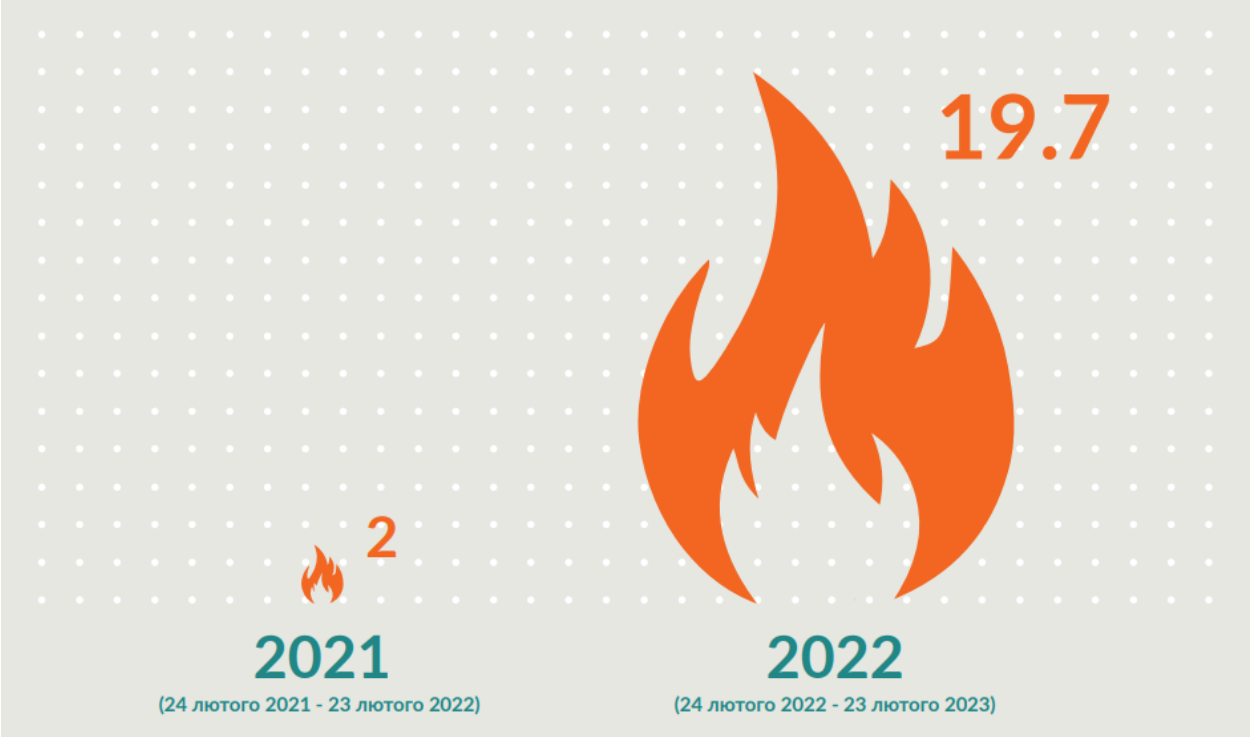

Рис. 3.3. Викиди парникових газів від пожеж (млн тонн CO_2 екв.)

У 2022 році Європа пережила небувалу енергетичну кризу, яка призвела до стрімкого зростання цін на природний газ та електроенергію. Хоча з того часу енергетичний ринок стабілізувався, криза викликала низку втручань з боку урядів та суб'єктів ринку. Хоча не всі причини кризи можна пов'язати з поточною війною, це дослідження стверджує, що деякі її прояви призвели до збільшення викидів вуглецю у Європі, а інші сприяли скороченню викидів. Проте сумарний вплив цих факторів незначний. У довгостроковій перспективі криза стала каталізатором переходу на відновлювану енергетику в Європі. Очікується, що ця тенденція збережеться не лише в Європейському Союзі, а й у повоєнний період відбудови України.

Війна, яка триває в Україні, спричинила падіння економіки країни на майже 30% у 2022 році, а це призвело до відповідного скорочення викидів. Проте очікується, що скорочення викидів були меншими ніж рівень падіння. Проте, хоч скорочення й були значними, у цьому звіті стверджується, що більша частина викидів просто перемістилася за межі України. Мільйони біженців були змушені тікати від війни, несучи вуглецеві викиди із собою у Європу й інші частини світу. Крім того, через дефіцит енергоресурсів, порушені ланцюжки постачання та зруйновані заводи виробництво споживчих товарів перемістилося до Європи, внаслідок чого збільшився обсяг викидів на території інших країн. До того ж, на високо глобалізованому металургійному ринку виробництво перебрали на себе конкуренти, у такий спосіб збільшивши викиди у своїх регіонах. Тобто скорочення викидів в Україні значною мірою компенсується збільшенням викидів в інших регіонах, і суттєвого покращення для клімату не відбувається.

Через закриття повітряного простору України для комерційних польотів і різні заборони на польоти, введені західними країнами і Росією, для багатьох західних перевізників були перекриті важливі повітряні шляхи зі сходу на захід між Європою і Азією. Перевізники були змушені обирати на маршрутах до Східної та Південно-Східної Азії обхідні шляхи, тож час польотів збільшився, як і додаткові витрати пального й обсяги викидів парникових газів. Загальний обсяг викидів: 12 млн тонн CO_2 екв. [34].

Війна з’їла майже третину економіки України та радикальним чином змінила її економічну географію. Вторгнення рф вплинуло на всі сектори. Та попри активні бойові дії та щоденні виклики, економіка вже почала відновлюватися [35]. Дослідження наслідків і викликів війни в Україні знайшли своє відображення у наукових працях таких вітчизняних вчених-економістів: В. П. Антонюк, В. В. Близнюк, В. В. Венгер, Л. М. Горбач, Б. М. Данилишин, Н. О. Ковальчук, С. В. Онищенко. , І. С. Піляєв, Є. В. Редзюк, Н. І. Романовська М. І. Скрипниченко та інших [36]. Збройну агресію росії проти України називають екзистенційною війною, як війну передовсім матриць, а

не лише боєприпасів [37], як війну на більш значущих понятійних рівнях – війну українського простору свободи та російського простору рабства. Такі війни загрожують не тільки фізичному виживанню національних держав, але підривають засади існування демократії, заперечують національні цінності, свободу індивідуального та суспільного вибору власного шляху окремими державами, намагаючись зруйнувати їхню ідентичність [38, с. 20].

В рамках Звіту про прямі збитки інфраструктури та непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України проводиться оцінка як прямих збитків, тобто шкоди, що завдана фізичній інфраструктурі України внаслідок війни, так і непрямих – змін в економічних потоках внаслідок війни; втрат доходів різних сфер економіки, додаткових витрат, пов'язаних з війною, майбутніх втрат, які економіка зазнає внаслідок війни. За даними на січень 2024 року загальна сума прямих задокументованих збитків, завдана інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення росії, зросла до 155 млрд дол (за вартістю заміщення) [39]. В свою чергу сума непрямих збитків завданих Україні через становлять (станом на червень 2023 року) 265,6 млрд дол, в тому числі найбільше збитків зазнали активи підприємств та промисловість (19,4% або 51,5 млрд дол), а також АПК та земельні ресурси (15,2% або 40,3 млрд дол) [40]. Стає зрозумілим, що втрати економіки України значні, реальні збитки перевищують задокументовані, оскільки стосуються явищ і процесів, які важко оці-нити в умовах воєнної агресії, що продовжується. Тільки за офіційними статистичними даними падіння ВВП у 2022 році склало 29,1% , і не дивлячись на прогнозоване і досягнене зростання ВВП у 2023 році, економічна реальність залишається складною та турбулентною.

Таким чином, три роки російської війни в Україні спричинили не лише людські втрати та руйнування інфраструктури і економіки, а й завдали масштабної шкоди клімату. Згідно з попередніми дослідженнями, за період з 24 лютого 2022 року до початку 2025 року, викиди парникових газів, спричинені російським вторгненням, сягнули 230 мільйонів тонн CO_2

еквіваленту. Протягом третього року війни викиди зросли на 30% (55 мільйонів тонн CO_2 еквіваленту), порівняно з попередніми періодами. Викиди за три роки повномасштабної війни можна порівняти з загальним обсягом річних викидів одразу чотирьох європейських країн – Австрії, Угорщини, Чехії та Словаччини разом узятих, або ж викидам від 120 мільйонів автомобілів на викопному паливі.

Найбільша кількість викидів пов'язана безпосередньо із бойовими діями – 82,1 млн тонн CO_2 еквіваленту, що становить 36% від загального обсягу. Ця категорія охоплює викиди від споживання палива військовою технікою, виробництва та використання боєприпасів, виробництва військової техніки та будівництва укріплень [41]. На другому місці – викиди, пов'язані з реконструкцією зруйнованих будівель та інфраструктури, що оцінюються в 62,2 млн тонн CO_2 еквіваленту (27%). Третім за обсягом джерелом стали ландшафтні пожежі – 48,7 млн тонн CO_2 еквіваленту (21%). Саме ця категорія продемонструвала найсуттєвіше зростання у 2024 році, коли площа згарищ більш ніж подвоїлася порівняно з попередніми роками.

Велике занепокоєння викликає різке збільшення кількості лісових пожеж у 2024 році. Загальна площа згарищ – 92,1 тисяч гектарів. Це вдвічі більше, ніж у середньому у попередні два роки. Більшість цих пожеж спричинені саме бойовими діями (рис. 3.4). Експерти пов'язують таке зростання з незвично сухими погодними умовами, які, ймовірно, є наслідком зміни клімату. Ці сухі умови створили ідеальні передумови для того, щоб пожежі, спричинені бойовими діями, починалися як невеликі загоряння, а потім переростали у великі. Особливо складна ситуація в зоні бойових дій, де пожежникам небезпечно працювати, тому вогонь часто вирує неконтрольовано. Окрім основних джерел, проведене дослідження враховує також: руйнування енергетичної інфраструктури – 19 млн тонн CO_2 еквіваленту; зміну маршрутів цивільної авіації через закриття повітряного простору – 14,4 млн тонн CO_2 еквіваленту; переміщення біженців – 3,3 млн тонн CO_2 еквіваленту. Постійні обстріли енергетичних об'єктів спричиняють викиди не лише CO_2, але й

гексафториду сірки (SF_6) – парникового газу, що є в 24 000 разів потужнішим за CO_2.

Рис. 3.4. Динаміка площі лісових пожеж впродовж 2022 – 2024 рр. війни

Оцінюючи кліматичну шкоду, проведене дослідження застосовує соціальну вартість вуглецю у розмірі 185 дол за тонну CO_2 еквіваленту. Соціальна вартість вуглецю вимірює нинішню вартість додаткової одиниці парникових газів, викинутої зараз, підсумовуючи загальну глобальну вартість шкоди, яку вона завдає протягом усього свого життєвого циклу в атмосфері. Цей показник охоплює економічні збитки від зміни клімату, що можуть бути відчутні в секторі сільського господарства, енергетичних послуг, продуктивності праці, а також різні види ризиків, що пов’язані зі здоров’ям людей (зокрема, рівень смертності) та екосистемами. Застосовуючи соціальну вартість вуглецю, загальна кліматична шкода, спричинена повномасштабною війною, оцінюється в понад 42 мільярди дол.

Оцінка кліматичної шкоди від війни – це доволі новий крок, адже раніше не існувало поширеної практики, тим паче в умовах війни, проведення настільки детальної і комплексної оцінки впливу війни на клімат. Це створює можливість для України не лише оцінити масштаб шкоди, але й адвокатувати на міжнародному рівні питання екологічної та кліматичної відповідальності агресора. Звіт з обліку викидів парникових газів під час війни – це важливий крок у зусиллях щодо притягнення росії до фінансової відповідальності за відповідну шкоду.

Наразі держава говорить про збитки довкіллю на суму, більшу ніж три трильйони гривень. Це – лише приблизні дані, які наводять у Державній екологічній інспекції України, тобто зафіксовані збитки. Лише на початку 2024 року цифра була значно меншою – 2,2 трильйона гривень замість 3,1, що нараховуються сьогодні [42]. На початку 2024 року шкода від забруднення та засмічення водних ресурсів і морських вод становила 82,2 мільярда гривень. В кінці року ця цифра вже сягає 84,65 мільярда. Велику частку цих збитків складають збитки від забруднення Сейму та Десни. Сумарно подія, яка розцінюється як черговий теракт росії, оцінюється в більше як пів мільярда гривень. В кінці серпня 2024 року вода в річці набула темного, майже чорного кольору, масово гинула риба та всі живі організми, що перебували у воді, а біля річки стояв сморід. Збитки від пожеж складають левову частку серед усіх наслідків війни на довкілля. Причини займання можуть бути різними — від підпалів, які здійснюють з території рф навмисно, до "прильотів" та вибухів. Однією з найбільших втрат через пожежі стало горіння Кінбурнського півострова — це частина Національного природного парку Білобережжя Святослава. Також ця територія входить до Чорноморського біосферного резервату ЮНЕСКО. У проведеному дослідженні про наслідки війни для довкілля, що підготовлено спільно з Міністерством захисту довкілля, йдеться про те, що внаслідок пожеж вигоріло 96% сухопутної території Національного парку.

Великою втратою після деокупації півострова може виявитись згоріле Покровське орхідне поле, найбільше орхідне поле в усій Європі. Ймовірно, його знищено, як і тисячі гектарів степів. І шкоди завдають не лише пожежі – на острові росіяни розміщують важку техніку, пересуваються цінними природними ділянками, де дозволено ходити лише пішки, важкою гусеничною технікою. Це призводить до витоптування рідкісних рослин, що перебувають на острові. Крім того, вся територія півострова вважається потенційно замінованою.

В кінці 2023 року шкоди атмосферному повітрю через його забруднення внаслідок горіння нафтопродуктів було завдано майже на 47 мільярдів гривень. Сьогодні, наприкінці 2024 року, ця цифра виросла майже втричі та складає більше як 138 мільярдів гривень. Загалом шкода, завдана атмосферному повітрю, включаючи наслідки горіння лісів, їх знищення та викиди забруднювальних речовин у повітря, складає 756 мільярдів гривень. Відновити забруднене повітря – неможливо, втім можна компенсувати цей негативний вплив зменшенням викидів там, де це можливо. Однією з альтернатив є впровадження відновлюваних джерел енергії, які замінять викопне паливо і зможуть суттєво знизити викиди вуглецю.

Наразі в рамках зеленої відбудови Україна робить акцент на збільшенні частки зеленої енергетики. Ця мета також прописана і в Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. Ця стратегія була створена у 2018 році, а на кліматичній конференції COP-29, що відбулась в листопаді 2024 року, було представлено нову версію, оновлену до сучасних викликів. Нова стратегія сприятиме подальшій трансформації внутрішнього ринку та його інтеграції з європейським, зокрема, в частині запровадження торгівлі викидами та застосування європейського механізму вуглецевого коригування імпорту (CBAM).

Підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо декілька рекомендацій, які спрямовані на відновлення та економічне зростання України в умовах зміни клімату під час повномасштабної війни.

1. Збереження та зміцнення людського капіталу. Необхідно запровадити політику стимулювання працездатних українців залишатися на ринку праці, заохочувати вимушених мігрантів повертатися додому, залучати іноземців до відвідування та проживання в Україні. На кожен з цих пунктів існують конкретні тактики.

2. Підтримка українського ММСП (мікро-, малого та середнього підприємництва). Наразі цей сегмент зазнав значних фінансових втрат (46% ММСП зазнали втрат внаслідок повномасштабного вторгнення). Необхідно зберегти функціонування та підтримку ММСП, створити комфортний бізнес-клімат, переглянути сфери державного нагляду і контролю, роботу податкової та митниці.

3. Формування нової української економічної географії. Більшість ключових виробничих секторів української економіки зазнали суттєвих матеріально-технічних проблем, спричинених війною. Тут пропонується шестиетапний підхід – підтримка, переосмислення, трансформація, стимулювання, зміцнення, спрямування. Як показує міжнародний досвід, інвестиції критично чутливі до відстаней, логістики, інфраструктури. Майбутня євроінтеграція торкнеться, в першу чергу, західних і центральних регіонів, умовні 300-350 км від кордону, а для Сходу країни (який ще довгий час вочевидь залишатиметься логістичним тупиком) потрібно створити окремий підхід до розвитку. Також врахуємо зміни клімату, що вплинуть на Україну по діагоналі з північного сходу на південний захід, розширення зон ризикового землеробства та температурних екстремумів. Прифронтові регіони втратили до 30-40% ВВП, у центральних і західних регіонах ВВП скоротився на 10-30%. Але у Закарпатській, Івано-Франківській та Кіровоградській областях зростання населення стало компенсатором економічних втрат та забезпечило часткове відновлення та трансформацію економіки регіонів. Це дає можливість диференціювати рівень загрози внаслідок воєнних дій у різних регіонах України. Уряд може надавати різні стимули для заохочення окремих

видів економічної діяльності, що підтримує процеси економічного відновлення у різних регіонах.

4. Забезпечення фінансової незалежності у співпраці з міжнародними партнерами.. Варто удосконалити інструменти доступного фінансування українських виробників – впровадити норми стійкості та посилити моніторинг кредитних позик, а також виділити грантові кошти на конкурсній основі. Розміщення в Україні ППО, «закриття неба» стають тепер заходами із розвитку економіки, а членство в НАТО – найбажанішим заходом із страхування ризиків. На нашу думку, союзники мають зробити все, що в їх силах для створення в Україні стійкої економіки – створити стимули для інвестицій їх компаній, страхування ризики, надати дешеві фінансові ресурси якщо не для українських компаній, то принаймні для іноземних інвесторів.

Україна ж зі свого боку має виконати величезне завдання щодо створення відповідних умов ведення бізнесу та верховенства права. Усі ці кроки та виважений підхід до формування стратегії відновлення з урахуванням впливу війни на економіку країни сприятимуть сталому розвитку, зміцненню стійкості держави та дозволять успішно пройти процес повоєнного відновлення. Отже, удосконалено теоретичний підхід до системного бачення процесів відновлення України в умовах зміни клімату під час повномасштабної війни шляхом консолідації таких напрямів дій: збереження та зміцнення людського капіталу; підтримка українського ММСП; формування нової української економічної географії та забезпечення фінансової незалежності у співпраці з міжнародними партнерами.

3.2. Моніторинг формування та фінансування екологічної політики України під час війни та повоєнного відновлення

Шкода, яку завдає російська агресія українській природі та якості життя українців, не має аналогів у європейській історії після завершення Другої Світової війни. Під час і особливо після завершення війни з росією Україні

доведеться витратити величезні ресурси, щоб подолати наслідки екоциду, який влаштувала росія. Доведеться спільними зусиллями з міжнародними партнерами подолати забруднення повітря, води, ґрунтів, завдану шкоду біорізноманіттю, на це підуть роки й мільярди доларів, але це доведеться зробити, щоб уникнути трагічного зниження якості життя українців і європейців на багато поколінь вперед. Зусилля знадобляться від усіх: від держави, від бізнесу, від громадян, від міжнародної спільноти.

Перш за все, необхідно правильно і комплексно оцінити усю шкоду, яку завдано українській екології. Аналіз екологічних наслідків війни виконується Програмою ООН з навколишнього природного середовища (UNEP). Також до процесу долучені експерти Уряду України, Єврокомісії, Групи Світового Банку, незалежні екологи з України, Чехії, Німеччини, Швеції. Відшкодування збитків має стати органічною частиною плану відбудови, яка має відповідати усім «зеленим» викликам. Крім того, екоцид має бути частиною судових позовів України до російської держави, росія має заплатити. Наразі збитки екології перевищують 75 мільярдів доларів, при оцінці загальних матеріальних збитків від війни у 150 мільярдів доларів. Що стосується міжнародної підтримки, ми вже маємо позитивні зрушення. Європейська політика зеленої трансформації, яка є частиною «Зеленої угоди» ЄС, передбачає витрати на рівні 1 трильйон євро. Ці гроші підуть на зміни в економіці й енергетиці для скорочення викидів і зниження рівня забруднення природи аж до 2050 року [43].

Європейська комісія – вищий виконавчий орган ЄС – хоче долучити до цієї програми й Україну. За цією програмою ми можемо отримати допомогу у фінансуванні модернізації енергетики, промисловості й транспорту, а також – частково – відновленні біологічних середовищ. Крім того, за рахунок міжнародної допомоги частково можуть бути реалізовані програми з розмінування української території. Бо через дії росіян мінами та снарядами забруднено понад 25% нашої землі. Але й нам як країні, й суспільству доведеться змінити свої екологічні звички та практики, а також впроваджувати зважену та послідовну державну політику, спрямовану на зниження рівня

забруднення природи, на зменшення викидів, на очищення вже забруднених ґрунтів, лісів, водойм. Вже під час війни та в перші роки після її завершення ми маємо зосередитись на кількох найбільш доступних напрямках: енергозбереженні, модернізації комунального господарства, комплексній роботі з відходами, стимулюванні впровадження екологічних технологій.

Отже, виділимо три основні напрямки подолання наслідків екоциду: енергозбереження; комплексна робота з відходами; впровадження екологічних технологій.

Енергозбереження, а також програми модернізації водоканалів, систем опалення та водовідведення дозволять радикально скоротити витрати теплової енергії та електрики, бо зменшення втрат може складати від 20 до 70% в залежності від галузі. Україні потрібна системна програма енергозбереження, яка дозволяє залучати фінансування – кредитне, інвестиційне, грантове – в проєкти модернізації енергетичних систем бізнесу, комунальних підприємств, житлових будинків.

Комплексна робота з відходами – ще один ключовий напрям, яким ми маємо займатися прямо зараз. В Україні – мільярди тонн відходів, накопичених ще з часів радянської індустріалізації. Мільйони тонн сміття щороку генерують українські міста. Але в Україні досі відсутні серйозні інвестиції у сортування, перероблювання чи екологічне спалювання сміття. Це – в той саме час, коли такі країни як Швеція імпортують сміття з менш розвинених країн, щоб переробляти та спалювати відходи заради отримання вторинної сировини й енергії. Сучасні технології дозволяють переробляти та спалювати сміття без екологічної шкоди. А звалища, сміттєві полігони й відвали промислових підприємств, які лежать на відкритому повітрі, – отруюють. Повітря, ґрунти, а також води. Країні потрібна інвестиційна програма, яка дозволить ліквідувати усі сміттєві полігони, які наразі за площею дорівнюють площі усіх міст України разом узятих. Крім того, війна теж створює величезні масиви відходів. Вважаємо, що нульові податкові ставки, нульові мита на ввезення сучасного обладнання для перероблювання, пільгові умови для виділення землі – й

інвестиції прийдуть навіть під час війни. Перероблювання сміття – це найкраща довгострокова інвестиція в екологічну безпеку українських міст і України в цілому.

Третій напрямок – впровадження екологічних технологій – є логічним розвитком перших двох напрямків. Тут мова, в першу чергу, йде про інвестиції приватного бізнесу. У нас жила і тихо померла ідея «інвестиційних нянь». Бо повномасштабна війна й відсутні досі повноцінні реформи правоохоронної та судової системи стали на заваді. Зараз цей інститут планують перезавантажити й одним з напрямків підтримки інвесторів з боку держави мають бути інвестиції в екологічно безпечні підприємства, які відповідають за стандартами Зеленому курсу Європейського Союзу. Тільки за рахунок поєднання усіх трьох компонентів ми зможемо вже під час війни почати поступово вирішувати накопичені екологічні виклики для країни, а також долати ті загрози, які створюють своєю варварською агресією росіяни.

У листопаді 2024 р., а саме 08.11.2024 р., набрала чинності Угода про фінансування (Програма «Стійке, інклюзивне та екологічно збалансоване підприємництво») між Україною та Міжнародною асоціацією розвитку. Ця Програма складається з таких заходів [44]:

1) підвищення ефективності державної підтримки МСП+ з наголосом на зеленій конкурентоспроможності (послуги технічної та фінансової підтримки та підтримувати зелену конкурентоспроможність шляхом проведення багатоетапного та регулярного Огляду результативності державної політики («ОРДП») щодо всього комплексу державної політики та портфеля програм підтримки МСП+, що має бути покладений в основу модернізації Програм підтримки з зосередженням уваги на поліпшенні тендерної адресності; впровадження модернізованих Програм підтримки; розроблення та прийняття Екологічної та соціальної політики Фонду розвитку підприємництва («ФРП»); а також оновлення правової бази Програми доступних кредитів «5-7-9» для запровадження вимоги про наявність Системи екологічного та соціального управління («СЕСУ») у банків-учасників

Програми доступних кредитів «5-7-9» та про дотримання МСП+ вимог вищезгаданих СЕСУ;

2) удосконалення ділового середовища та цифрових урядових послуг для бізнесу. Оптимізація регуляторного середовища, що регулює початок, здійснення та завершення господарської діяльності шляхом подальшої діджиталізації відповідних процедур і урядових послуг для бізнесу, а також розвитку результативнішої екосистеми сприяння інвестиціям та їх підтримки з зосередженням на «зелених» секторах через розроблення нової Стратегії залучення прямих іноземних інвестицій («Стратегія залучення ПІІ») шляхом введення в дію порталу Дія.Бізнес 2.0 для кращого надання підтримки компаніям у розвитку та масштабуванні їхнього бізнесу; розгортання цифрової платформи урядових послуг для бізнесу «єДозвіл»; розвитку та впровадження стратегічної концептуальної основи сприяння інвестиціям з зосередженістю на «зеленій економіці» та орієнтацією на потенційні інвестиції в «зелених» секторах;

3) забезпечення доступу МСП+ до експортних ринків; надання підтримки у підвищенні експортної спроможності МСП+ та розширенні їх доступу до іноземних ринків шляхом фінансування та реалізації програм підтримки експорту й надання бізнесу консультаційних послуг; зміцненні інституційної спроможності та асортименту продуктів Експортно-кредитного агентства («ЕКА») шляхом розроблення та реалізації нової стратегії ЕКА, та розробки нових продуктів ризикового страхування та інтеграції екологічної збалансованості до політики та продуктів ЕКА; зміцненні інституційної спроможності та асортименту послуг Офісу з розвитку підприємництва та експорту («ОРЛЕ») шляхом розроблення та реалізації програм розбудови спроможностей і сертифікації технічної допомоги для сприяння МСП+ в дотриманні гармонізованих з вимогами ЄС стандартів на продукти й стандартів екологічної стійкості, та забезпечення готовності до сертифікації.

Відповідно до цих заходів у країні відбуваються процеси з забезпечення утримання фінансової стійкості України та закладення підвалин для

макрофінансової стабільності у 2025 р. Проаналізуємо період грудня 2024 р. – січня 2025 р.

Грошово-кредитна сфера характеризувалася помірним прискоренням інфляції на тлі значного зростання обсягу міжнародних резервів, розмір яких характеризується як «більше, ніж оптимальний». Антикризові заходи НБУ були спрямовані, зокрема, на подальше зміцнення стійкості банківської системи та пом'якшення чинних валютних обмежень з метою підтримки бізнесу.

Бюджетна політика. У зазначений період робота уряду спрямовувалася, з одного боку, на виконання вимог Державного бюджету України на 2024 рік, а з іншого – підготовкою необхідної нормативної бази, яка б забезпечила своєчасне та якісне виконання Державного бюджету України на 2025 рік. Набрали чинності зміни до Закону України «Про Рахункову палату», що дасть змогу підвищити якість роботи ключового органу державного фінансового контролю (аудиту).

У податковій та митній сферах основними інструментами підтримки фінансової стійкості стали: набрання чинності та законодавче врегулювання питання сплати військового збору окремими платниками податків; унормування дії окремих пільг зі сплати митних платежів за товарами, що сприятимуть обороноздатності держави; ратифікація оновленої Регіональної конвенції про панєвросередземноморські преференційні правила походження; уточнення переліку юрисдикцій для цілей трансфертного ціноутворення тощо.

У борговій сфері протягом цього періоду було отримано перші транші за механізмом надання Україні макрофінансової допомоги обсягом 50 млрд дол. США за рахунок майбутніх прибутків від заморожених суверенних активів Росії в ЄС; успішно здійснено шостий перегляд Програми EFF, досягнуто домовленостей на рівні персоналу МВФ і української влади щодо наступних чотирьох переглядів у 2025 р.; ефективною була практика укладення двосторонніх домовленостей щодо отримання зовнішньої бюджетної підтримки, додатково залучено фінанси від продажу військових облігацій, а

також укладено домовленості України з міжнародними партнерами та МФО щодо бюджетного фінансування у 2025 р. [45].

Важливим механізмом формування та фінансування екологічної політики в контексті повоєнного відновлення та під час повномасштабної війни є механізм міжнародної фінансової підтримки.

Значні глобальні фінансові зусилля будуть потрібні для задоволення потреб України у відновленні та реконструкції як під час, так і після війни. Від початку повномасштабного вторгнення міжнародні зусилля з фінансової підтримки України мали вирішальне значення, що призвело до використання як традиційних методів співпраці, так і нових механізмів і засобів, наданих окремими країнами та ЄС на двосторонній основі, переважно через міжнародні фінансові установи та багатосторонні інституції розвитку. Україна значною мірою покладалася на допомогу окремих країн, зокрема Німеччини, США та країн Північної Європи . Європейська Комісія у 2023 році запустила Український фонд (UA Facility) – фінансовий механізм ЄС, призначений для відновлення України, вартістю 50 мільярдів євро. Програма, розрахована на період з 2024 по 2027 рік, була офіційно затверджена в лютому 2024 року. Хоча окремі країни-партнери мають можливість визначати свої підходи до надання фінансування Україні, кожна міжнародна інституція відіграє свою роль відповідно до свого мандату. У 2022 – 2023 рр. більшість зусиль міжнародних фінансових інституцій були зосереджені на макроекономічному рівні з метою підтримки бюджету та державних інституцій країни, внутрішньо переміщених осіб та найбільш вразливих верств населення, а також для підтримання функціонування економіки в цілому. Для 2024 року необхідне зовнішнє фінансування в розмірі 37,3 мільярда доларів США, що підтверджено Міжнародним валютним фондом (МВФ) [46].

У 2023 році до державного бюджету надійшло 42,6 млрд доларів США зовнішнього фінансування,7 з яких 27% становили грантові кошти. Основними донорами фінансової допомоги у 2023 році були: ЄС – 19,7 млрд доларів США (пільгове фінансування); США – 11 млрд доларів США (гранти); МВФ – 4,5

млрд доларів США (пільгове фінансування); Японія – 3,6 млрд доларів США (пільгове фінансування та гранти); Канада – 1,8 млрд доларів США (пільгове фінансування); Велика Британія – 1 млрд доларів США (гарантії); Світовий банк – 652 млн доларів США (пільгове фінансування). Загалом з початку повномасштабної війни міжнародні партнери надали Україні 73,7 млрд доларів США [46].

За 31 рік співпраці з МВФ Україна започаткувала 16 програм економічного розвитку та підтримки реформ в Україні на загальну суму 53,9 мільярда доларів США. Ця допомога надавалася в рамках різних інструментів, таких як Механізм швидкого фінансування (EFF) та Механізм розширеного фінансування (RFI), а також на пільгових та грантових засадах від міжнародних партнерів через спеціально створений Рахунок, що адмініструється Міжнародним валютним фондом. 31 березня 2023 року МВФ схвалив нову програму EFF у розмірі 15,6 млрд доларів США – безпрецедентну за часів війни –- з яких Україна отримала близько 4,5 млрд доларів США у 2023 році. EFF є частиною пакету підтримки України загальним обсягом 122 мільярди доларів США на період з 2023 по 2027 рік. Згідно з чинною програмою співпраці, у 2024 році МВФ має надати 5,4 мільярда доларів США.

EFF для України має на меті підтримку політики, спрямованої на збереження фіскальної, цінової та фінансової стабільності, сприяння економічному відновленню, покращення управління та зміцнення інституцій. Механізм покликаний сприяти довгостроковому зростанню в контексті післявоєнної відбудови та шляху України до вступу в ЄС.Україна вже пройшла два перегляди, під час яких вона зробила необхідні кроки для досягнення більшості програмних орієнтирів. У грудні 2024 року МВФ схвалив результати другого перегляду програми фінансування України, відзначивши значний прогрес у виконанні зобов'язань в умовах війни. МВФ також надав новий перелік структурних орієнтирів на 2024 рік, серед яких зміна незалежності антикорупційної політики держави, перезапуск Бюро економічної безпеки,

оптимізація бюджету та банківського сектору. Вимоги та фінансова підтримка МВФ безпосередньо не пов'язані з реформою децентралізації. Однак загалом реформи, які необхідно здійснити, матимуть позитивний вплив на розвиток муніципалітетів.

Світовий банк. Інституції Групи Світового банку мають на меті надання фінансової та технічної допомоги країнам з ринками, що розвиваються. Серед міжнародних фінансових партнерів України Світовий банк є другим після МВФ за обсягами підтримки. Україна співпрацює з МБРР, Міжнародною фінансовою корпорацією (МФК) та Міжнародною асоціацією розвитку (МАР) з метою отримання коштів для фінансової та технічної підтримки державного бюджету, проведення інституційних та структурних реформ, підготовки та реалізації довгострокових інвестиційних проєктів відповідно до пріоритетів економічного розвитку України [46]. За час співпраці України зі Світовим банком було реалізовано 136 проєктів у 148 країнах світу на загальну суму 31,66 млрд доларів США. Станом на 19 березня 2024 року в Україні діє 28 активних проєктів у 57 локаціях на загальну суму 14,35 млрд доларів США.

З лютого 2022 року Група Світового банку мобілізувала понад 41 мільярд доларів США на фінансову підтримку України. З цієї суми понад 33 мільярди доларів США було виплачено станом на січень 2024 року, причому 95% фінансування надали партнери з розвитку. Фінансова підтримка України з боку Світового банку в основному складається з внесків у вигляді грантів і гарантій, наданих ЄС та країнами-членами Світового банку, включаючи США, Велику Британію та Японію. Усі ці фінансові внески допомогли Україні реалізувати різні програми та проєкти, спрямовані на реагування на надзвичайну економічну ситуацію, спричинену війною, що триває. Група Світового банку створила Багатосторонній донорський ресурс для інституцій та інфраструктури (MRII) для підтримки України шляхом координації зусиль між МБРР, МФК та Багатостороннім агентством з гарантування інвестицій (MIGA). MRII застосовує поетапний та багатовекторний підхід до мобілізації

фінансування та координації підтримки через гарантії, співфінансування, паралельне фінансування та інші фінансові інструменти.

Європейський банк реконструкції та розвитку. З моменту набуття членства в ЄБРР у 1992 році в Україні було реалізовано 566 проєктівпроектів, з яких 216 є активними. Сукупний обсяг інвестицій ЄБРР становить 19,1 млрд євро, а поточний портфель – 4,86 млрд євро. ЄБРР взяв на себе зобов'язання надати 3 мільярди євро фінансування протягом 2022 – 2023 рр., щоб допомогти підтримати функціонування бізнесу та економіки України. У 2023 році ЄБРР виділив Україні рекордні 2,1 млрд євро після виділення 1,7 млрд євро у 2022 році. Очікується, що в умовах воєнного стану в Україну щорічно інвестуватиметься близько 1,5 млрд євро. Коли почнеться відновлення, збільшення капіталу дозволить потенційно подвоїти діяльність. ЄБРР не зміг би залучити такі значні інвестиції без щедрих грантів та гарантій, наданих партнерами-донорами, які складуть понад 1,6 млрд євро в період з 2022 по 2023 рік.

За десятиліття своєї співпраці з Україною ЄБРР профінансував близько 40 проєктів, спрямованих на покращення муніципальної та екологічної інфраструктури. Ці проєкти охоплювали транспорт (Хмельницький, Житомир, Полтава, Одеський тролейбусний парк, Харків, Київський метрополітен), поводження з твердими побутовими відходами (Львів, Маріуполь, Хмельницький), водопостачання (Миколаїв), водовідведення та централізоване теплопостачання (Київ, Чернівці), енергоефективність у громадських будівлях (Дніпро, Кременчук), а також забезпечення ліквідності українських муніципалітетів на випадок надзвичайних ситуацій (Дніпро, Львів). Програма ЄБРР «Зелені міста» використовує широкий підхід до визначення екологічних проблем та їх пріоритетності, які вона має на меті подолати за допомогою цільових інвестицій в інфраструктуру та політичних заходів. Участь у програмі ЄБРР «Зелені міста» – це можливість отримати додаткове фінансування для реконструкції українських міст. Станом на кінець 2023 року до програми «Зелені міста» долучилися сім українських міст:

Хмельницький, Кривий Ріг, Київ, Маріуполь (тимчасово окупований), Львів (з 2019 року), Харків та Дніпро (з 2021 року) [46].

Європейський інвестиційний банк. ЄІБ надає фінансову підтримку Україні з 2007 року відповідно до Європейської політики сусідства (ЄПС), Східного партнерства (ЕаР) та інших двосторонніх угод ЄС. Він має значний вплив на ринок праці, зберігаючи наявнііснуючі робочі місця та створюючи нові можливості для працевлаштування. За час своєї співпраці з Україною ЄІБ профінансував 55 проєктівпроектів на загальну суму 8,16 млрд євро.

Після початку війни ЄІБ запустив пакет фінансової допомоги під назвою «Ukraine Solidarity Urgent Response». Перший етап програми складався з двох виплат. Перший транш, затверджений Радою директорів ЄІБ у березні 2022 року, складався з пакетау у розмірі 668 млн євро, який мав допомогти українському уряду задовольнити найнагальніші та невідкладні фінансові потреби країни. Другий транш, затверджений Правлінням ЄІБ у липні 2022 року, складався з пакетау на суму 1,59 млрд євро для допомоги Україні у відновленні пошкодженої інфраструктури, перезапуску муніципальних послуг та підтримці невідкладних заходів з енергоефективності. ЄІБ схвалив Ініціативу ЄС для України, яка спрямована на фінансування відновлення та реконструкції України, а також транспортних, енергетичних та бізнес-інвестицій країни по всьому світу. Ініціатива «ЄС для України» супроводжуватиметься спеціальним пакетом технічної допомоги на суму 100 млн євро.

У липні 2023 року ЄІБ та міністри 16 країн-членів ЄС підписали заяви про наміри щодо створення Фонду ЄІБ «EU for Ukraine Fund» (Фонд EU4U) на підтримку порядку денного України з відновлення та реконструкції. Метою Фонду «EU4U» є швидке збільшення підтримки найбільш нагальних інфраструктурних потреб України та підтримка економіки. Фонд сприятиме розгортанню проєктів як державного, так і приватного сектору, з акцентом на муніципальну інфраструктуру, таку як школи та лікарні, транспортні мережі, водопостачання та очисні споруди, можливості цифрової та кібербезпеки, а

також покращення доступу до фінансування для українських підприємців. На сьогодні країни-члени ЄС, які беруть участь у програмі, пообіцяли виділити понад 400 мільйонів євро. Проєкти, що фінансуються ЄІБ, перелічені на платформі «Цифрова екосистема для підзвітного управління відновленням» (DREAM) [46].

Північна екологічна фінансова корпорація (NEFCO). NEFCO має великий досвід безпосередньої роботи з муніципалітетами, фінансування проєктівпроектів, розбудови потенціалу та моніторингу результатів. Портфель проєктів НЕФКО в Україні налічує понад 200 активних, що перебувають на різних стадіях реалізації. З них близько 130 реалізуються у співпраці з українськими муніципалітетами. У липні 2022 року, після повномасштабного вторгнення росії, NEFCO створила Програму «Green Recovery Programme» для України, яка зосереджена на заходах, що допомагають муніципалітетам відновлюватись більш екологічно та якісно. Через різні ініціативи програма надає фінансову підтримку та технічну допомогу муніципалітетам для подолання прямих і непрямих наслідків війни. Фінансова підтримка може бути використана для проведення ремонтів та відновлення муніципальної інфраструктури в екологічно безпечний спосіб, розміщення внутрішньо переміщених осіб та розбудови потенціалу для розробки місцевих планів зеленого відновлення. У 2023 році NEFCO керувала трьома новими проєктами, що фінансувалися ЄС та охопили близько 30 громад в Україні. Ці проєкти були спрямовані на відновлення критично важливої інфраструктури, забезпечення нагальних потреб у житлі та будівництво нового житла для внутрішньо переміщених осіб. їх було обрано на основі пропозицій Міністерства з питань відновлення, а остаточне затвердження здійснювалося під наглядом ЄС. Фінансові програми NEFCO ставлять розвиток «зеленої» економіки та перехід на відновлювані джерела енергії в центр зусиль України з відновлення. Серед основних перешкод для співпраці муніципалітетів з NEFCO, як і з іншими міжнародними фінансовими організаціями, є необхідність співфінансування грантових проєктів та побоювання брати кредити. Муніципалітети потребують

висококваліфікованих кадрів, здатних створювати проєктні пропозиції та розробляти якісну проєктно-кошторисну документацію. Крім того, проєкти, запропоновані муніципалітетами, повинні спочатку пройти процес відбору під наглядом Міністерства у справах реставрації, перш ніж вони будуть розглянуті для фінансування NEFCO [46].

Трекер підтримки України зазначає номенклатуру та кількість військової, фінансової та гуманітарної допомоги, яку інші держави пообіцяли Україні в період з 24 січня 2022 року до поточної дати, 31 жовтня 2023 р. Трекер охоплює 41 державу, а саме державичлени ЄС, інші держави Великої сімки, а також Австралію, Південну Корею, Туреччину, Норвегію, Нову Зеландію, Швейцарію, Китай, Тайвань, Індію, Ісландію. База даних призначена забезпечити обговорення підтримки України фактами. У серпні-жовтні 2023 року нові зобов'язання з надання допомоги досягли нового мінімуму, що виразилося в майже 90-відсотковому падінні порівняно з аналогічним періодом 2022 року. Розмір нових пакетів допомоги в серпні-жовтні 2023 року складав лише 2,11 мільярда євро, що є найменшою сумою з січня 2022 р. Основною групою активних донорів залишаються окремі європейські країни, а саме Хорватія, Фінляндія, Німеччина, Ірландія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Швейцарія, а також такі країни НАТО, як Канада й Сполучене Королівство. Крім того, низка багаторічних програм, за якими раніше були взяті масштабні зобов’язання, забезпечують Україну надійними фінансовими ресурсами. У період з січня 2022 року до жовтня 2023 року державами, що надали найбільшу допомогу Україні порівняно з їхнім ВВП, були Норвегія, Литва, Естонія, Латвія, Данія, Польща, Словаччина, Фінляндія, Чехія, Швеція, Німеччина, Сполучене Королівство, Хорватія.

У грудні 2023 року Фінляндія представила національний план участі країни в повоєнній відбудові України. Цей план передбачає надати фінським компаніям необхідні фінансові та консультаційні послуги, необхідні для участі в великомасштабному крупномасштабному проєкті відбудови. Перша частина плану представляє низку фінансових рішень низку фінансових рішень, які

сприятимуть дослідженню ринку, торгівлі та інвестиціям в Україні. Наприклад, капітал фонду розвитку Finnfund збільшиться на 25 мільйонів євро, спрямовані на крупномасштабні інвестиції в Україні. Друга частина плану, яка має розпочатися у 2024 році, буде зосереджена на участі центрального уряду Фінляндії та зацікавлених сторін у відновленні України через фонди співробітництва у сфері розвитку. В Україні шириться практика патронажу держав над відбудовою певних територій. Данія надаватиме пакет допомоги для відбудови Миколаєва на суму понад 21 мільйон доларів США. Відповідно до меморандуму взаєморозуміння з партнерства між Данією, Миколаєвом та Миколаївською областю, підписаним 7 березня 2023 року, українськоданська співпраця зосереджуватиметься на восьми галузях: інфраструктурі, належному врядуванні, морській промисловості, транспорті, містобудуванні, розвитку малого та середнього бізнесу, молоді та культури. У 2023 році Данія виділила понад 100 мільйонів доларів США на відбудову Миколаївської області. Латвія також долучиться до зусиль з відбудови. Вона виділила 5 мільйонів євро на проєкти з відбудови в Чернігівській області, з них 2 мільйони євро виділить латвійське міністерство економіки на закупівлю обладнання й матеріалів для проєктів з відбудови, а решту 3 мільйони євро – міністерство закордонних справ на відновлення соціальної інфраструктури в Чернігівській області. Кабінет Міністрів України та Уряд Республіки Латвія підписали угоду про співпрацю з технічних і фінансових питань 11 січня 2024 р. Ця угода закладає юридичні та організаційні засади співпраці між Україною і Латвією з використання міжнародної технічної допомоги.

Успіх швидкого реагування України на завдання з відновлення на місцях значною мірою зумовлений тісними партнерськими відносинами, встановленими між органами місцевого самоврядування та трьома провідними міжнародними гуманітарними фондами: Міжнародне адвентистське агентство з допомоги та розвитку (ADRA); People in Need; Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) [46].

Аналіз участі міжнародних донорів показує, що Україна отримує значну фінансову підтримку на макрорівні. Однак лише дуже мала частина цих коштів фактично доходить до громад. Міжнародні донори та банки мають ресурси для надання фінансування органів місцевого самоврядування, допомагаючи їм реалізовувати сталі проєкти з відновлення на місцевому рівні. Важливо дослідити нові підходи до фінансування проєктів відбудови, які безпосередньо підтримують потреби органів місцевого самоврядування, особливо тих, що представляють громади у сільській та приміській місцевості.

У 2024 році міжнародна фінансова допомога Україні мала такі результати у розрізі міжнародний організацій та країн світу.

Міжнародний валютний фонд. До держбюджету України 23 грудня 2024 р. надійшов сьомий транш обсягом близько 1,1 млрд дол. США (834,9 млн СПЗ) від Міжнародного валютного фонду (МВФ) у рамках чотирирічної програми Механізму розширеного фінансування Extended Fund Facility – EFF. 20 грудня 2024 р. виконавча рада Фонду схвалила шостий перегляд програми EFF. Україна успішно пройшла вже шість переглядів, що дозволило залучити близько 9,8 млрд дол. США з передбачених програмою 15,6 млрд дол. США. Наступні заходи, які Україна має вжити, визначено у спільному Меморандумі України та МВФ про економічну та фінансову політику. Зокрема, це продовження структурних реформ, що охоплюють державні фінанси, фінансовий сектор, монетарну та валютно-курсову політику, урядування, боротьбу з корупцією та енергетичний сектор. На 2025 р. програмою МВФ EFF передбачено близько 2,7 млрд дол. США.

Світовий банк. Міністр фінансів України та регіональний директор Світового банку у справах країн Східної Європи підписали фінансові угоди в межах програми Світового банку «Позики на підтримку політики розвитку «Основи зростання»» (Growth Foundations Development Policy Loan – DPL). Загальний обсяг підписаних угод – 2 млрд дол. США. Укладено грантову угоду обсягом 1 млрд дол. США від Сполучених Штатів Америки. Це перший транш

з фонду Світового банку «Сприяння залученню ресурсів для інвестицій у зміцнення фінансового посередництва в Україні» (FORTIS Ukraine FIF). Фінансування здійснюється за рахунок внеску США у межах ініціативи країн G7 ERA Mechanism обсягом 50 млрд дол. США. Внесок США очікується в розмірі 20 млрд дол. США.

17 грудня 2024 р. рада директорів Світового банку схвалила фінансування в рамках DPL для України. DPL – це системний проєкт, спрямований на підтримку проведення реформ в Україні. Передбачені проєктом кошти зараховуються до загального фонду держбюджету єдиним траншем. До держбюджету України 24 грудня 2024 р. надійшов транш обсягом 1 млрд дол. США в межах Програми за Другою позикою на підтримку політики розвитку «Основи зростання» (Second Growth Foundations Development Policy Loan – DPL). Фінансування складається з 567 млн дол. США під гарантії уряду Японії в рамках Цільового фонду з надання Україні необхідної кредитної підтримки (ADVANCE Ukraine) та 483 млн дол. США під гарантії уряду Сполученого Королівства. Кошти буде спрямовано на збільшення потенціалу економічного розвитку та фінансування першочергових соціальних і гуманітарних видатків держбюджету України.

До держбюджету України 27 грудня 2024 р. надійшов транш обсягом 485 млн дол. США за проєктом Світового банку «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні» (PEACE in Ukraine). Із цих коштів 465 млн дол. США – це пряма бюджетна підтримка від Сполучених Штатів на поточний рік та 20 млн дол. США від Світового банку через Цільовий фонд багатьох донорів зі співфінансування проєкту PEACE in Ukraine. Фінансування в межах PEACE in Ukraine спрямовується на компенсацію соціальних і гуманітарних видатків держбюджету, зокрема на виплату допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО) та особам з інвалідністю. Міністр фінансів України та регіональний директор Світового банку у справах країн Східної Європи 30 грудня 2024 р. підписали грантову угоду за проєктом Банку «Підтримка державних видатків

для забезпечення стійкого державного управління в Україні» (PEACE in Ukraine). Обсяг передбачених коштів – 15 млрд дол. США. Це кошти з Фонду фінансового посередництва зі сприяння залученню ресурсів для інвестування в зміцнення України (FORTIS Ukraine FIF) Світового банку. Фінансування здійснюється за рахунок внеску США загальним обсягом 20 млрд дол. США у межах ініціативи країн G7 Extraordinary Revenue Acceleration Loans for Ukraine (ERA). Перший транш обсягом 1 млрд дол. США з 20 млрд дол. США Україна вже отримала через Програму Світового банку за Другою позикою на підтримку політики розвитку «Основи зростання» (Second Growth Foundations Development Policy Loan DPL).

Кошти від США в межах PEACE in Ukraine буде спрямовано на виплату заробітної плати працівників охорони здоров'я, освіти, служб швидкого реагування, державних службовців, допомогу малозабезпеченим сім'ям, ВПО, особам з інвалідністю, а також сім'ям з дітьми (при вагітності й пологах, при народженні, при усиновленні, одиноким матерям). Уряд США спрямував фінансування до фонду FORTIS Ukraine FIF через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) та в координації з Міністерством фінансів США, Державним департаментом США.

Механізм країн – членів G7 Extraordinary Revenue Acceleration for Ukraine (ERA) обсягом до 50 млрд дол. США передбачає спрямування Україні кредитних коштів, що будуть погашатися за рахунок майбутніх прибутків, отриманих від знерухомлених російських суверенних активів [47].

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) і ПАТ «Укрнафта» уклали кредитну угоду на 80 млн євро. Документ на підтримку енергетичної інфраструктури підписано в Лондоні 06 грудня 2024 р. Угодою передбачено фінансування постачання та встановлення газових розподілених електростанцій та когенераційних потужностей у різних областях України сукупним обсягом орієнтовно 100 МВт. Позика ЄБРР матиме співфінансування коштом інвестиційних грантів у розмірі 9,5 млн євро від Нідерландів та 12,5 млн євро від США, що будуть спрямовані через

Спеціальний фонд ЄБРР та дозволять ПАТ «Укрнафта» збудувати додаткові потужності газової розподільчої генерації. Зазначена угода є першою в межах великого інвестиційного пакета для державних і приватних компаній на суму понад 1,3 млрд євро, схваленого радою директорів ЄБРР 04 грудня 2024 р. Кошти пакета призначені для реалізації проєктів відновлення енергетичної та транспортної інфраструктури, розвитку розподільчої генерації, посилення енергоефективності. Загалом передбачається фінансування восьми проєктів.

Країни – вкладники Рахунку міжнародного співробітництва для Чорнобиля анонсували виділення близько 7 млн євро на розвиток Чорнобильської зони відчуження. Канада заявила про свої плани перевести 5 млн євро з фонду, який нещодавно закрили в Росії. Єврокомісія додає 1,7 млн євро до 5 млн євро, які були надані раніше. Також буде додано внесок Бельгії. На засіданні Асамблеї країн – вкладників Рахунку, організованому ЄБРР, схвалено важливі рішення, а саме: про створення групи управління проєктами для більш ефективної реалізації грантових угод; погоджено напрям роботи з демонтажу нестабільних конструкцій об'єкта «Укриття». Кошти вкладників буде спрямовано на відновлення зруйнованого та пошкодженого під час російської окупації обладнання Чорнобильської АЕС. Раніше Україна вже отримала понад 26 млн євро від 18 країн-вкладників. У планах на 2025 р. – підписання нових грантових угод і реалізація спільних проєктів [47].

ЄБРР спільно з міжнародним брокером страхування та перестрахування «Aon» оголосили про запуск Гарантійного механізму відновлення та реконструкції України (URGF) на суму 110 млн євро. Цей механізм забезпечить перестрахувальну підтримку міжнародним перестраховикам та українським страховим компаніям для покриття ризиків, пов'язаних із війною в Україні. ЄБРР та «Aon» впроваджують спеціалізовану програму для розширення ринку страхування воєнних ризиків в Україні. У її межах банк забезпечуватиме підтримку міжнародним перестраховикам через гарантію, яка покриває втрати за конкретними ризиками, пов'язаними з війною. На старті програма охоплюватиме страхування вантажів, автотранспорту та

залізничного рухомого складу, з можливістю розширення на інші активи. Планується, що ця гарантія забезпечить страхування товарів і транспортних засобів вартістю понад 1 млрд євро щорічно. Механізм реалізується за підтримки Франції, Сполученого Королівства, Норвегії та Фонду технічної співпраці TaiwanBusiness – ЄБРР. Додаткову гарантійну підтримку планують надати Європейський Союз і Швейцарія. Подальші внески донорів сприятимуть розширенню гарантії ЄБРР у майбутньому. Гарантія ЄБРР дозволить приватним перестраховикам знову працювати в Україні з воєнними ризиками і сприятиме створенню стійкого ринку страхування. Така гарантійна підтримка надає бізнесу впевненості щодо захисту активів, що, своєю чергою, дасть змогу розблокувати та прискорити інвестиції в Україну. Першою серед міжнародних партнерів до цієї програми доєдналася страхова компанія «MS Amlin». Серед українських страхових компаній – «INGO», «Colonnade» та «UNIQA», які завдяки своїй мережі сприятимуть поширенню страхування воєнних ризиків серед бізнесів.

Новий кредит ЄБРР на 300 млн євро надається АТ «Укрзалізниця» під гарантію держави та супроводжується інвестиційним грантом на суму до 190 млн євро від США, розпорядником якого є Світовий банк. Фінансування має допомогти АТ «Укрзалізниця» оновити локомотивний парк, щоб забезпечити стабільні перевезення вантажів, зокрема сільськогосподарського експорту та критичного імпорту, а також пасажирські перевезення. АТ «Укрзалізниця» також отримає кредит у 180 млн євро на встановлення малих генераторів з метою вирішення проблеми дефіциту та масштабних відключень електроенергії. Кредитні кошти буде використано для закупівлі та встановлення обладнання для децентралізованої малої газової генерації загальною потужністю до 270 МВт на майданчиках АТ «Укрзалізниця» по всій Україні. Реалізація цього проєкту, загальна вартість якого становить 248 млн євро, також сприятиме підвищенню стійкості національної енергосистеми.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) надав Україні понад 60 млн євро для ремонту траси Київ – Чернігів та на придбання нових автобусів, тролейбусів і трамваїв для Києва, Одеси та Сум. На відновлення дороги М01 виділять 43,48 млн євро, кошти буде спрямовано на реконструкцію пошкодженого автошляху Київ – Чернігів – Нові Яриловичі. Ця магістраль є ключовою транспортною артерією України, яка постраждала під час воєнних дій у 2022 р. Буде відновлено автомобільну дорогу та забезпечено ефективний транспортний коридор для внутрішніх і міжнародних перевезень.

Крім того, 17,25 млн євро виділено на придбання нових автобусів, тролейбусів і трамваїв для Києва, Одеси та Сум. Фінансування спрямоване на придбання необхідних запчастин і обладнання для технічного обслуговування, що забезпечить надійну та ефективну роботу громадського транспорту. Фінансування здійснюється під гарантії ЄС і є складовою частиною пакета Екстрених заходів солідарності, який з 2022 р. забезпечив понад 2 млрд євро на відновлення української інфраструктури. Національна енергетична компанія «Укренерго» отримала 86 млн євро від Європейського інвестиційного банку [10]. За ці кошти буде побудовано антидроновий захист на головних українських підстанціях системи передавання електроенергії. Підтримуючи НЕК «Укренерго» у зведенні антидронових укриттів, ЄІБ прагне забезпечити стабільне постачання електроенергії по всій країні, задовольняючи потреби цивільного населення та бізнесу.

Європейська комісія. Міністр фінансів України 04 грудня 2024 р. підписав Меморандум про взаєморозуміння та Кредитну угоду між Україною та Європейським Союзом щодо залучення до 35 млрд євро макрофінансової допомоги (MFA). Кошти є складовою частиною ініціативи G7 щодо механізму додаткових кредитів для збільшення надходжень до бюджету України (Extraordinary Revenue Acceleration Loans for Ukraine). Остаточний обсяг MFA буде визначено після затвердження суми кредитів усіх сторін ініціативи. Враховуючи запропоноване Сполученими Штатами фінансування у 20 млрд дол. США, макрофінансова допомога від ЄС може складати

18 млрд євро. Погашення позики відбуватиметься виключно за рахунок майбутніх прибутків від заморожених суверенних активів Росії в ЄС. Очікується, що всі кошти MFA для України надаватимуться на безповоротній основі. Внутрішні фінансові ресурси не спрямовуватимуться на погашення. Кошти надходитимуть відповідно до нового Механізму кредитного співробітництва для України (Ukraine Loan Cooperation Mechanism – ULCM), який забезпечить безповоротну форму макрофінансової допомоги. Програма передбачає 14 заходів, щоб залучити макрофінансову допомогу за такими напрямами: макрофінансова стабільність, державні підприємства, державне управління, енергетика, верховенство права та боротьба з корупцією, оборонна промисловість.

18 грудня 2024 р. до державного бюджету України надійшов транш від Європейського Союзу обсягом 4,1 млрд євро в межах фінансового інструменту Ukraine Facility. З них 1,5 млрд євро – грант. Кошти буде спрямовано на пріоритетні потреби держбюджету в соціальній та гуманітарній сферах. У 2024 р. пряма бюджетна підтримка від Євросоюзу становила понад 16 млрд євро, що робить ЄС найбільшим донором серед усіх міжнародних партнерів. На 2025 р. програмою Ukraine Facility передбачено близько 12,5 млрд євро фінансової підтримки. 25 грудня 2024 р. Європейський Союз спрямував до спеціального фонду державного бюджету України 150 млн євро у формі гранту. Залучені кошти є другим траншем у межах Угоди між Україною та ЄС про фінансування програми «Підтримка швидкого відновлення України (Контракт з розбудови держави та посилення стійкості)». Загальний передбачений обсяг програми становить 300 млн євро. Перший транш розміром 150 млн євро Україна отримала в грудні 2023 р. Кошти другого траншу буде спрямовано на: забезпечення безкоштовним харчуванням дітей 1–4 класів (65 млн євро); відновлення портової інфраструктури (50 млн євро); підтримку безперебійного виробництва сільськогосподарської продукції та доступу виробників сільськогосподарської продукції до фінансування (20 млн євро); відновлення критично важливих об’єктів, що

постраждали внаслідок збройної агресії росії, зокрема транспортної інфраструктури, критичних та комунальних об'єктів, комунальних послуг, соціальної інфраструктури та житлових приміщень (15 млн євро).

Вважаємо доцільним виділити країни, які надають фінансову допомогу Україні.

США. Кабінет міністрів України погодив умови угоди, за якою американський банк Federal Financing Bank (FFB) надасть Україні позику на суму до 20 млрд дол. США на термін до 40 років. Програма є складовою частиною ініціативи країн G7 щодо виділення Україні 50 млрд дол. США з доходів від заморожених російських активів. Кошти за позикою надаються у спосіб переказу до Фонду фінансового посередництва зі сприяння залученню ресурсів для інвестування в зміцнення України (Facilitation of Resources to Invest in Strengthening Ukraine Financial Intermediar y Fund), заснованого Світовим банком 10 жовтня 2024 р. Угода передбачає укладення кількох договорів: договору купівлі сертифіката (Certificate Purchase Agreement) між Україною, FFB та Агентством з міжнародного розвитку США (USAID); договору гарантії та погашення позики (Loan Guarantee and Repayment Agreement) між Україною та USAID; випуск Україною сертифіката заборгованості (Certificate of Indebtedness) на користь FFB, забезпечений гарантією USAID. За умовами договору, відсоткова ставка позики становитиме 1,3 % річних плюс поточна середня ставка за річними казначейськими облігаціями США. Погашення та виплата відсотків відбуватиметься з доходів, отриманих від заморожених російських активів. Міністерство оборони США 07 грудня 2024 р. оголосило про новий пакет безпекової допомоги Україні на 988 млн дол. США. До пакета допомоги увійшли боєприпаси для HIMARS, безпілотники, обладнання, компоненти і запасні частини для обслуговування, поточного і капітального ремонту артилерійських систем, танків і бронетехніки. Допомогу виділяють у рамках Ініціативи сприяння безпеці України (USAI). Це вже 22-й пакет USAI від США. Адміністрація Президента США Джо Байдена використовує залишок

схвалених Конгресом коштів, аби передати Україні військову допомогу. Сполучені Штати Америки 12 грудня 2024 р. виділили новий пакет військової допомоги для України на 500 млн дол. США. До пакета допомоги увійшли зброя та обладнання, зокрема: боєприпаси для протидії безпілотним авіаційним системам (c-UAS); боєприпаси для високомобільних артилерійських ракетних систем (HIMARS); 155-мм і 105-мм артилерійські боєприпаси; високошвидкісні протирадіолокаційні ракети (HARM); безпілотні літальні апарати (UAS); захищені від мін і засідок транспортні засоби (MRAP); високомобільні багатоцільові колісні транспортні засоби (HMMWV); легкі тактичні машини; засоби захисту від хімічної, біологічної, радіологічної та ядерної зброї; протитанкові комплекси «Javelin» і AT-4; важкі протитанкові ракети (TOW); боєприпаси для стрілецької зброї; гранати і тренувальне обладнання; обладнання і боєприпаси для підривних робіт; запасні частини, допоміжне обладнання, транспортні засоби, послуги, навчання.

До державного бюджету України 24 грудня 2024 р. надійшов грант у 1 млрд дол. США від Сполучених Штатів Америки в межах Програми Світового банку за Другою позикою на підтримку політики розвитку «Основи зростання» (Second Growth Foundation Development Policy Loan – DPL). Фінансування здійснюється за рахунок внеску США на суму 20 млрд дол. США в межах ініціативи країн G7 ERA Mechanism обсягом 50 млрд дол. США. Це перший транш з фонду Світового банку «Сприяння залученню ресурсів для інвестицій у зміцнення фінансового посередництва в Україні» (FORTIS Ukraine FIF). Транш розміром 1 млрд дол. США уряд США спрямував до фонду Світового банку через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) та в координації з Міністерством фінансів США, Державним департаментом США. Ці кошти є продовженням прямої бюджетної підтримки України з боку Сполучених Штатів, яка у 2022–2024 рр. склала близько 30 млрд дол. США у вигляді грантового фінансування. Ключові реформи передбачають зміцнення основ економічної політики, спрямованої на забезпечення сталого зростання. Зокрема, реформи, пов’язані з залізничною

інфраструктурою, митною та податковою політикою, державними підприємствами та боротьбою з корупцією, розвитком приватного сектора. Щоб забезпечити прозорість використання бюджетної підтримки від США, Мінфін України разом із проєктом USAID SOERA та DBS Audit Activity, здійснюватиме моніторинг витрат отриманих коштів.

Міністерство оборони США виділяє 253,7 млн дол. США, щоб збільшити виробництво двигунів для ракет, таких як «Harpoon», JASSM, LRASM і «Tomahawk», іншої високоточної ударної зброї. Частину цієї зброї надішлють в Україну, про що повідомили в Міноборони США. Таке рішення є складником Національної оборонно-промислової стратегії до 2024 р. і передбачає розширення внутрішнього виробництва та ланцюгів постачань. США планують інвестувати в ракети такого типу: протикорабельна ракета «Harpoon»; крилата ракета класу «повітря – земля» JASSM; малопомітна протикорабельна крилата ракета великої дальності LRASM; дозвукова крилата ракета «Tomahawk». Міноборони США використають цю інвестицію, щоб фінансувати закупівлі в рамках Закону про додаткові асигнування на безпеку в Україні від 2024 р. та Закону про додаткові асигнування на безпеку в Індо-Тихоокеанському регіоні від 2024 р. Зазначене розширить можливості для захисту від ворожої агресії, збільшить потужності виробництва двигунів, високоточної ударної зброї та безпілотних систем усередині країни.

Президент США Джо Байден 30 грудня 2024 р. оголосив про виділення майже 2,5 млрд дол. США на безпекову допомогу Україні. До нового пакета допомоги увійшли системи ППО, артилерія та інші критично важливі системи озброєння. Допомога передбачає 1,25 млрд дол. США для Збройних Сил України та пакет заходів у межах Ініціативи сприяння безпеці України (USAI) на суму 1,22 млрд дол. США. До нового пакета увійшли: боєприпаси для систем протидії БПЛА (c-UAS); боєприпаси для протиповітряної оборони; боєприпаси для HIMARS; артилерійські боєприпаси калібру 155-мм і 105-мм; боєприпаси класу «повітря – земля»; протитанкові американські системи «Javelin» і шведські ПТРК AT-4; ракети з трубчастим пуском, оптичним

наведенням і дротовим відстеженням TOW; осколкові гранати. Сполучені Штати Америки виділили Україні 3,4 млрд дол. США бюджетної допомоги, Це остання виплата Києву в 2024 р. з коштів, виділених Конгресом на безпекові цілі.

Німеччина. Німеччина передала Україні шосту систему ППО IRIS-T і пускові установки «Patriot». Компанія «Rheinmetall» уклала контракт з Міністерством оборони України на постачання модулів метальних зарядів для 155-мм артилерійських снарядів. Вартість замовлення, розміщеного в IV кварталі 2024 р., становить близько 9 млн євро. Замовлення передбачає постачання кількох десятків тисяч 155-мм модулів метальних зарядів різних типів, які мають надійти в січні 2025 р. Завдяки великим обсягам поставок і підтримці України, «Rheinmetall» є найважливішим партнером оборонної промисловості країни в боротьбі з російською агресією. Під час Конференції з відновлення України-2024 у Берліні компанія «Rheinmetall» та Міноборони України підписали меморандум про взаєморозуміння з метою розширення стратегічної співпраці. Угода спрямована на визначення та розвиток подальших напрямів поглибленої співпраці між українською оборонною промисловістю та технологічною групою з Дюссельдорфа. Серед конкретних проєктів, що перебувають на стадії планування, – виробництво артилерійських боєприпасів, постачання і виробництво бойових машин піхоти «Lynx».

Німеччина вирішила перенести центр ремонту великої військової техніки України, створений у Словаччині, на власну територію. Рішення було ухвалено через проблеми в організації та операційних процесах на словацькому об’єкті. Процес перенесення центру завершено 31 грудня 2024 р. Причина перенесення – розбіжності щодо інтерпретації європейських митних правил та складності з проведенням капітального ремонту пошкодженої техніки. Ремонтний центр розпочав роботу в Словаччині наприкінці 2022 р. Він обслуговував основні одиниці військової техніки ЗСУ, зокрема самохідні гаубиці «Panzerhaubitze 2000», броньовані машини «Dingo», ракетні системи MARS II та зенітні установки «Gepard». Попри перенесення центру, ремонт

техніки для України залишається пріоритетом. Крім того, у Литві та Україні вже працюють інші німецькі ремонтні центри для ЗСУ.

Канада. Палата громад парламенту Канади затвердила 10 грудня 2024 р. додаткові кошти на суму 21,1 млрд канадських доларів. З них 764 млн канадських доларів передбачено на військову допомогу Україні. Зазначені кошти витратять на боєприпаси, інші засоби та навчання, необхідні українцям для перемоги. Документ додаткового фінансування бюджету Канади також містить 400 млн кан. дол. на фінансову допомогу Україні, яка має надійти зі спеціального рахунку Міжнародного валютного фонду. Парламент Канади затвердив виділення 45 млн канадських доларів на гуманітарне розмінування та зміцнення кібернетичної стійкості в Україні. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Канада надала Україні 5,4 млрд канадських доларів.

Сполучене Королівство. Сполучене Королівство оголосило про виділення 35 млн фунтів стерлінгів (близько 42 млн євро) на термінову підтримку для української енергосистеми та найбільш вразливих категорій населення. 20 млн фунтів стерлінгів від загальної суми призначено для невідкладних потреб – для підтримки функціонування енергосистеми, ремонту пошкодженої інфраструктури, створення додаткових потужностей для генерації та захисту об’єктів енергетичної інфраструктури. 15 млн фунтів стерлінгів призначено на гуманітарну допомогу для найбільш уразливих категорій населення. З них 5 млн фунтів стерлінгів нададуть через проєкти ЮНІСЕФ, а 10 млн фунтів стерлінгів – через Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, на зимове облаштування місць колективного проживання для вимушених переселенців та їх грошову підтримку. Сполучене Королівство 19 грудня 2024 р. заявило про новий пакет військової допомоги Україні на суму 225 млн фунтів стерлінгів (286 млн дол. США).

Пакет військової допомоги, який Україні виділило Сполучене Королівство, містить: 92 млн фунтів стерлінгів (близько 116 млн дол. США) – на засоби для посилення військово-морських сил України, зокрема малі катери,

розвідувальні дрони, надводні безекіпажні кораблі, безпілотники для пошуку боєприпасів і протимінні дрони; 68 млн фунтів стерлінгів (близько 85,5 млн дол. США) – на засоби протиповітряної оборони, зокрема радари, наземні засоби для приманки і системи радіоелектронної боротьби з безпілотними літальними апаратами; 26 млн фунтів стерлінгів (близько 32,7 млн дол. США) – на надання підтримки та запасних частин для систем, раніше поставлених в Україну; 39 млн фунтів стерлінгів (близько 49 млн дол. США) – на надання понад 1000 систем радіоелектронної боротьби з безпілотниками та на спільну закупівлю респіраторів й обладнання для посилення захисних можливостей Збройних Сил України. Крім того, Сполучене Королівство має намір запропонувати Україні більше військових навчань. Міністерство оборони Сполученого Королівства надасть 4,5 млн фунтів стерлінгів (близько 5,4 млн євро) на розслідування воєнних злочинів в Україні. Частину грошей отримає Офіс генерального прокурора для документування, розслідування та судового переслідування за вчинені в Україні воєнні злочини [47].

Італія. Італія виділила 13 млн євро для Фонду енергетичної підтримки України, про це повідомили у МЗС Італії 31 грудня 2024 р. Кошти спрямують на відновлення пошкодженої війною енергетичної інфраструктури та стабілізацію електропостачання.

Греція. У Греції 28 грудня 2024 р. заявили про передачу Україні 24 корабельних зенітних ракет малої дальності. Зазначені ракети, які використовуються вже майже 40 років, виділять із запасів військово-морських і військово-повітряних сил Греції; вони були визнані непотрібними для оперативного використання за грецькими військовими стандартами. «Sea Sparrow» – це зенітна зброя малої дальності американського виробництва, Україна вже має необхідні пускові установки для розгортання таких ракет. Зенітні ракети є складовою частиною військової допомоги Греції Україні, до якої увійшли артилерійські снаряди, зброя, боєприпаси.

Польща. Україна отримала від Польщі три гелікоптери. Їх передали Харківському національному університету внутрішніх справ. До України було доставлено два гелікоптери Мі-8 та один «Bell 412-HP». Гелікоптери використовуватимуться для навчань та занять майбутніх пілотів, студентів університету. «Bell 412-HP» – це багатоцільовий гвинтокрил, розроблений американською компанією «Bell Helicopter». Модель є модернізованою версією «Bell 412» із поліпшеними характеристиками. Гвинтокрил оснащений чотирилопатевим ротором і потужними двигунами, що забезпечують високу надійність та продуктивність. Використовується для різноманітних завдань, зокрема рятувальних операцій, перевезення вантажів і пасажирів, а також у військових цілях. Завдяки своїй універсальності та міцності «Bell 412-HP» популярний у багатьох країнах світу. Мі-8 – це універсальний багатоцільовий гелікоптер, розроблений конструкторським бюро Міля. Його вперше підняли в повітря в 1961 р., після чого він став одним із наймасовіших і найпоширеніших у світі. Мі-8 використовується для перевезення вантажів, пасажирів, воєнних операцій, медичних евакуацій і рятувальних місій. Відзначається надійністю, великою вантажопідйомністю та можливістю працювати у складних кліматичних умовах.

Нідерланди. Сума виділених Нідерландами коштів для України вже перевищила 3,8 млрд євро. Але в планах уряду країни – надання ще 6 млрд євро. Упродовж останніх трьох років Нідерланди підтримують Україну в різний спосіб – морально, гуманітарною допомогою у відновленні, економічною та військовою допомогою для здобуття перемоги над агресором. Нідерланди виділили нашій країні понад 10 млрд євро військової допомоги, з яких майже 4 млрд євро вже надійшли. Нідерланди спільно з партнерами вклали понад 200 млн євро у Талліннський механізм, основним завданням якого є зміцнення цифрової безпеки України. Десятки українських державних установ та операторів критично важливої інфраструктури отримали можливість для поліпшення цифрової безпеки та протидії шкідливому програмному забезпеченню. Кошти також пішли на навчання українських

експертів з кібербезпеки та налагодження супутникового зв'язку для підтримки роботи життєво важливих служб під час конфлікту.

Норвегія. Норвегія виділяє ще 2,7 млрд норвезьких крон (близько 242,38 млн дол. США) на посилення морської оборони України. Кошти буде спрямовано на розмінування, підготовку українських військових, а також захист цивільного населення від атак. Наприкінці листопада 2024 р. норвезький парламент ухвалив рішення про збільшення підтримки України у 2025 р. до 35 млрд норвезьких крон.

Данія. Уряд Данії надає 23-й пакет допомоги Україні в розмірі 2,1 млрд данських крон (понад 281 млн євро) для зміцнення протиповітряної оборони України та поліпшення експлуатації українських винищувачів F-16. Міністр оборони Данії зазначив, що одна з найбільш нагальних потреб України – мати можливість захистити себе від російських ракет і безпілотників. До пакета також увійшов фінансовий внесок для підтримання потужностей української винищувальної авіації. Також Данія передала Україні винищувачі F-16 і взяла активну участь у підготовці персоналу. Крім того, Данія та Швеція спільно передають Україні додаткову кількість БМП CV90, а також збільшать кількість військових інструкторів і технічного персоналу для розширеної підтримки НАТО України.

Фінляндія. Фінляндія надає Україні новий, 26-й пакет, військової допомоги на суму 25 млн євро. До нього, зокрема, увійде зимове спорядження для військових. Загальна вартість оборонних матеріалів, які Фінляндія постачила Україні, наразі становить 2,3 млрд євро.

Латвія. Латвія передасть Україні понад 1000 БпЛА різних типів [33]. Коаліцію дронів очолюють Латвія і Сполучене Королівство. У 2025 р. Латвія виділить ще 20 млн євро на закупівлю безпілотників у рамках коаліції. Країни, що входять до Коаліції дронів для України, підписали Меморандум про взаєморозуміння, який передбачає створення спільного фонду (Drone Coalition Common Fund) на 45 млн євро з метою здійснення закупівель та швидкої доставки БпЛА.

Естонія. Заступник міністра енергетики України зустрівся з прем'єр-міністром Естонії, щоб обговорити відновлення та захист енергетичних об'єктів України. Естонія підтвердила необхідність консолідувати міжнародні зусилля не лише для відновлення, але й для дієвого захисту енергетичних об'єктів України. З початку війни Україна отримала від Естонії: 25 вантажів гуманітарної допомоги вагою близько 400 т. Внесок Естонії до Фонду енергетичної підтримки – 400 000 євро. Естонія передала Україні енергоблок з Ауверської електростанції, який забезпечить електроенергією 150 000 мешканців; обговорюється передача ще двох енергоблоків у 2025 р.

Австралія. Австралія є найбільшим донором військової допомоги Україні поза межами НАТО. Країна вже надала понад 1 млрд дол. США, з яких 880 млн дол. США – на оборонні потреби. Крім того, Австралія перерахувала 50 млн євро Європейському банку реконструкції та розвитку, що відкриває Україні кредитну лінію на 250 млн євро для відновлення та зміцнення стійкості; оголошено про внесок Австралії до Фонду енергетичної підтримки України на суму 6,39 млн дол. США. Найближчим часом Австралія планує відновити роботу свого посольства в Києві.

Японія. Україна отримає від Японії ще 3 млрд дол. США в межах ініціативи G7, яка передбачає надання Україні кредиту за рахунок заморожених російських активів. Загальний обсяг гуманітарної і фінансової допомоги від Японії становить 12 млрд дол. США.

3.3. Перспективи та можливості для України «зеленого фінансування»: відновлення регіонів з акцентом на екологію

Сьогодні Україна перебуває в унікальній ситуації, коли, з одного боку, вона стикається з масштабними руйнуваннями інфраструктури, спричиненими війною, а з іншого – змушена реагувати на глобальні проблеми, такі як зміна клімату. У таких умовах наша країна а має унікальну можливість – інтегрувати підходи сталого розвитку у процеси реконструкції. Це дозволить не просто

відновити зруйноване до попереднього стану, а й впровадити сталі, енергоефективні та не шкідливі для екології рішення, що сприятимуть адаптації до майбутніх викликів та вирішенню проблем клімату. Джерелом ресурсів для повоєнного відновлення може стати зелене фінансування. Воно передбачає залучення інвестицій у проєкти, що сприяють сталому розвитку, зокрема використанню відновлюваних джерел енергії, декарбонізації промисловості, ЖКГ та транспортних систем, збереженню довкілля тощо. Зелене фінансування може стати рушійною силою економічного зростання України. Мобілізація зеленого фінансування необхідна для виконання міжнародних кліматичних зобов'язань. Так, у рамках Паризької угоди 2015 року Україна зобов'язалася скоротити викиди парникових газів на 65% до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року, а до 2050 року досягти кліматичної нейтральності. Схожі цілі встановив і Європейський Союз, який у межах Європейського зеленого курсу прагне зменшити викиди на 55% порівняно з 1990 роком до 2030 року та досягти нульових викидів до середини століття. Україна, яка готується до вступу в ЄС, також муситиме зробити свій внесок для досягнення цих цілей. Зобов'язання в сфері зміни клімату Україна бере на себе й на національному рівні. У червні 2024 року уряд затвердив Національний план з енергетики та клімату, що містить понад 140 галузевих політик і заходів. Значна частина з них спрямована на декарбонізацію, підвищення енергоефективності та розвиток відновлюваної енергетики. Зелене фінансування сприятиме виконанню цих зобов'язань, водночас задовольняючи масштабні потреби повоєнної відбудови.

Україна пропонує інвесторам широкий портфель проєктів, які відповідають зеленим критеріям. Так, із 600 проаналізованих концептів та проєктів, які були представлені у Ukraine Investment Guide, підготовленому Київською школою економіки у співпраці з Міністерством економіки України для Міжнародної конференції з питань відновлення України-2024, близько 260 відповідають зеленим критеріям. Найбільше «зелених» проєктів у галузі енергетики – 157. Нещодавно Міністерство фінансів України затвердило ще

один документ, який містить інвестиційні проєкти та потреби реконструкції з потенціалом залучення зеленого фінансування – Єдиний портфель публічних інвестиційних проєктів. З 750 перелічених у ньому ініціатив, відповідають зеленим критеріям приблизно 140. Також, що важливо, цей перелік містить велику кількість проєктів, які потенційно можуть відповідати зеленим критеріям, не вимагаючи значних додаткових зусиль. Сумарно на реалізацію таких проєктів необхідно до $80 млрд зеленого фінансування. Ці інвестиції можуть піти на модернізацію енергетичної інфраструктури, промисловості, управління водними ресурсами та відходами й розвиток зеленої енергетики, що дозволить Україні зміцнити енергетичну незалежність та підвищити якість життя громадян [48].

Україні вже доступні істотні джерела зеленого фінансування. Так, у межах програми фінансової підтримки України від Європейського Союзу на 2024 – 2027 рр. Ukraine Facility майже 2 млрд буде спрямовано на фінансування зелених проєктів.

Міжнародні фінансові установи, які вже активно фінансують відновлення України, такі як Європейський Банк Реконструкції та Розвитку, Європейський Інвестиційний Банк планують збільшити частку зеленого фінансування у своїх портфелях до 50% до 2050 року і потенційно можуть стати значним джерелом фінансування відповідних проєктів в Україні. У випадку ж німецького державного банку розвитку KfW, частка фінансування зелених проєктів становила 67% ще в 2023 році. Вважаємо, що крім традиційних кредитів і грантів, Україні слід розглядати й «некласичні» механізми зеленого фінансування. Наприклад, у рамках Статті 6 Паризької угоди вже укладено угоди з урядами Швейцарії та Японії. Ці домовленості передбачають фінансування та впровадження проєктів поза межами країни, спрямованих на виконання Національно визначеного внеску в рамках Паризької угоди. Перспективною виглядає й торгівля квотами на викиди парникових газів в Україні. Український уряд задекларував ціль створення в Україні Системи торгівлі квотами на викиди парникових газів (СТВ), яка

пізніше має бути об'єднана з аналогічною європейською системою European Union Emission Trading System. Окрім стимулювання додаткових інвестицій в декарбонізацію, впровадження в Україні СТВ може стати одним з джерел фінансування зелених проєктів, адже доходи можуть спрямовуватись у Фонд декарбонізації та енергоефективної трансформації, який діє з початку цього року. Також варто взяти до уваги механізми свопів debt-for-climate та debt-for-nature. Ці механізми передбачають пом’якшення боргового навантаження країни в обмін на інвестиції у проєкти декарбонізації чи охорони навколишнього середовища.

На тлі суттєвих обсягів зовнішнього боргу України (який на кінець вересня 2024 року складає 107 млрд доларів США) цей інструмент може стати додатковою опцією керування зовнішніми фінансовими зобов’язаннями країни. До того ж, більшість організацій та держав-кредиторів України встановили амбітні цілі з декарбонізації та спрямовують значні обсяги фінансування на проєкти у сфері сталого розвитку. Тому цілком реалістичним виглядає сценарій, за якого Україна домовляється з кимось із партнерів про реструктуризацію боргу в обмін на реалізацію визначених зелених проєктів [48].

Отже, напрям «зеленого фінансування» у світі стає все масштабнішим. Для України ці кошти можуть стати не лише значним інструментом відбудови нашої економіки та інфраструктури. Якщо мислити далекоглядно, це можливість закласти основу нової розвиненої держави, яка стоїть на принципах ефективного використання природних та енергетичних ресурсів та дбайливого ставлення до довкілля. «Зелене фінансування» не лише сприятиме реалізації проєктів, які задовольнять нагальні потреби повоєнного відновлення, але й забезпечить інтеграцію України в європейський та світовий економічний порядок, де пріоритетом є екологія та сталий розвиток. Після війни Україна може стати прикладом для інших країн, як можна подолати кризу й побудувати економіку майбутнього.

Під час реалізації політики національного відновлення та регіонального розвитку, зокрема, з акцентом на екологію, основна увага має бути зосереджена на територіальному рівні (областях). Саме тут найтісніше взаємодіють органи державної влади, зокрема обласні та районні військово-цивільні адміністрації, та органи місцевого самоврядування, зокрема обласні, районні та місцеві ради. Запорукою задоволення потреб громадян та сприяння відновленню і розвитку є тісна співпраця та прозора взаємодія між органами державної влади та представниками місцевого самоврядування. Обласні військово-цивільні адміністрації мають співпрацювати з місцевими органами влади для розробки регіональних стратегій розвитку, визначення пріоритетних проєктів розвитку та відновлення для фінансування через Міністерство з питань відновлення, а також брати участь у закупівлі та розподілі гуманітарної допомоги. Для запобігання випадків вибіркового підходу та забезпечення рівних можливостей необхідно встановити чіткі правила, щоб усі громади отримали доступ до допомоги у відновленні.

На регіональному рівні місцева влада повинна використовувати всі можливості для встановлення партнерських відносин із громадськими організаціями. Це може допомогти залучити кошти у вигляді грантів, спрямованих на реалізацію стратегічних цілей місцевого та регіонального розвитку.

Війна задала безпрецедентної шкоди українській інфраструктурі. Теоретично, державно-приватні партнерства можуть бути корисною стратегією фінансування відбудовчих потреб України. Державно-приватні партнерства в Україні – це система відносин між державними й приватними структурами, що поєднує фінансові, експертні та інфраструктурні ресурси обох сторін. До того ж, це означає, що всі можливі ризики, відповідальність та отримана винагорода також діляться між ними. В умовах поточної ситуації в Україні, цей тип партнерства за ідеальних умов має реалізовуватися на довгостроковій основі, маючи на меті реконструкцію або відновлення пошкодженої інфраструктури, що дозволило б залучити подальші інвестиції.

В інших частинах світу проєкти державно-приватного партнерства були успішно реалізовані як в економічно розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, які стикалися з викликами розбудови національної економіки в несприятливих умовах. Їх колективний досвід доводить, що інвестиції в інфраструктуру можуть бути забезпечені в короткостроковому періоді приватним капіталом, забезпечуючи швидке економічне зростання навіть у тому разі, коли рівень державних інвестицій є незначним.

Успішний розвиток державно-приватних партнерств як механізм залучення приватних інвестицій у стратегічно важливих для держави сферах можливий лише за умови дотримання балансу інтересів між державними і приватними інвесторами. Наразі державно-приватні партнерства популяризуються низкою інституцій, включно з двосторонніми установами-донорами, установами ООН та багатосторонніми банками розвитку. Група Світового банку продовжує бути в авангарді популяризації більш широкого використання приватного фінансування для розвитку. Їх міркування полягає в тому, що державно-приватне партнерство може допомогти подолати виклики, пов’язані з фінансуванням, впровадженням та наданням інфраструктурних і публічних послуг. Цей аргумент базується на припущенні, що приватний сектор приносить додаткові фінансові ресурси, і що приватні компанії за своєю суттю ефективніші від державного сектору в наданні високоякісних публічних послуг.

Одначе закордонний досвід вказує також і на ризики у слідуванні цьому підходу. Істина полягає в тому, що державно-приватні партнерства погано реалізовувались у країнах по всьому світі, від Іспанії до Непалу, чинячи негативний вплив на місцеві спільноти, підриваючи їх базові людські права та ускладнюючи боротьбу з нерівністю та кліматичною кризою. Найпоширенішою проблемою, пов’язаною з державно-приватними партнерствами є пріоритет фінансової вигоди над наданням інфраструктурних та публічних послуг, що ставить під сумнів їх здатність досягати таких результатів, які б приносили користь суспільству. Державно-приватні

партнерства пропонують потенційні вигоди, але вимагають зваженого підходу. На нашу переконливу думку, важливо запровадити законодавче регулювання, яке б гарантувало, що проєкти державно-приватного партнерства беруть на себе соціальну відповідальність за наслідки своєї діяльності та дотримуються заходів з охорони довкілля. Важливо також захистити державні активи й комунальну власність від можливого захоплення та запобігти перекладанню посадовими особами своїх економічних зобов'язань та ризиків на комерційні підприємства.

Отже, набула подальшого розвитку концепція удосконалення формування та фінансування екологічної політики шляхом концентрації процесів енергозбереження; комплексної роботи з відходами; впровадження екологічних технологій, активізація яких відбуватиметься за рахунок підвищення ефективності державної підтримки МСП+ з наголосом на зеленій конкурентоспроможності; удосконалення ділового середовища та цифрових урядових послуг для бізнесу; забезпечення доступу МСП+ до експортних ринків; надання підтримки у підвищенні експортної спроможності МСП+ та розширенні їх доступу до іноземних ринків шляхом фінансування та реалізації програм підтримки експорту й надання бізнесу консультаційних послуг; дотримання гармонізованих з вимогами ЄС стандартів на продукти й стандартів екологічної стійкості та забезпечення готовності до сертифікації в контексті успішного розвитку державно-приватних партнерств за умови дотримання балансу інтересів між державними і приватними інвесторами.

Висновки до розділу 3

За результатами проведеного дослідження, пропонуємо декілька рекомендацій, які спрямовані на відновлення та економічне зростання України в умовах зміни клімату під час повномасштабної війни:

– збереження та зміцнення людського капіталу;

– підтримка українського ММСП (мікро-, малого та середнього підприємництва);

– формування нової української економічної географії;

– забезпечення фінансової незалежності у співпраці з міжнародними партнерами.

На нашу думку, союзники мають зробити все, що в їх силах для створення в Україні стійкої економіки – створити стимули для інвестицій їх компаній, страхування ризики, надати дешеві фінансові ресурси якщо не для українських компаній, то принаймні для іноземних інвесторів. Україна ж зі свого боку має виконати величезне завдання щодо створення відповідних умов ведення бізнесу та верховенства права. Усі ці кроки та виважений підхід до формування стратегії відновлення з урахуванням впливу війни на економіку країни сприятимуть сталому розвитку, зміцненню стійкості держави та дозволять успішно пройти процес повоєнного відновлення.

Нами виділено три основні напрямки подолання наслідків екоциду, який спричинений повномасштабною війною росії проти України, а саме: енергозбереження; комплексна робота з відходами; впровадження екологічних технологій. Перший напрямок – енергозбереження, а також програми модернізації водоканалів, систем опалення та водовідведення дозволять радикально скоротити витрати теплової енергії та електрики, бо зменшення втрат може складати від 20% до 70% в залежності від галузі. Комплексна робота з відходами – ще один ключовий напрям, яким ми маємо займатися прямо зараз. В Україні – мільярди тонн відходів, накопичених ще з часів радянської індустріалізації. Мільйони тонн сміття щороку генерують

українські міста. Вважаємо, що нульові податкові ставки, нульові мита на ввезення сучасного обладнання для перероблювання, пільгові умови для виділення землі – й інвестиції прийдуть навіть під час війни. Перероблювання сміття – це найкраща довгострокова інвестиція в екологічну безпеку українських міст і України в цілому. Третій напрямок – впровадження екологічних технологій – є логічним розвитком перших двох напрямків. Тут мова, в першу чергу, йде про інвестиції приватного бізнесу.

Тільки за рахунок поєднання усіх трьох компонентів ми зможемо вже під час війни почати поступово вирішувати накопичені екологічні виклики для країни, а також долати ті загрози, які створюють своєю варварською агресією росіяни.

Фінансування інклюзивного та екологічно збалансованого підприємства за участі міжнародних партнерів відповідно до Угоди від 08.11.2024 р. відбуватиметься за такою програмою:

1) підвищення ефективності державної підтримки МСП+ з наголосом на зеленій конкурентоспроможності;

2) удосконалення ділового середовища та цифрових урядових послуг для бізнесу;

3) забезпечення доступу МСП+ до експортних ринків; надання підтримки у підвищенні експортної спроможності МСП+ та розширенні їх доступу до іноземних ринків шляхом фінансування та реалізації програм підтримки експорту й надання бізнесу консультаційних послуг;

4) дотримання гармонізованих з вимогами ЄС стандартів на продукти й стандартів екологічної стійкості та забезпечення готовності до сертифікації.

Отже, напрям «зеленого фінансування» у світі стає все масштабнішим. Для України ці кошти можуть стати не лише значним інструментом відбудови нашої економіки та інфраструктури. Якщо мислити далекоглядно, це можливість закласти основу нової розвиненої держави, яка стоїть на принципах ефективного використання природних та енергетичних ресурсів та дбайливого ставлення до довкілля.

Під час реалізації політики національного відновлення та регіонального розвитку, зокрема, з акцентом на екологію, основна увага має бути зосереджена на територіальному рівні (областях). Саме тут найтісніше взаємодіють органи державної влади, зокрема обласні та районні військово-цивільні адміністрації, та органи місцевого самоврядування, зокрема обласні, районні та місцеві ради. Запорукою задоволення потреб громадян та сприяння відновленню і розвитку є тісна співпраця та прозора взаємодія між органами державної влади та представниками місцевого самоврядування. Обласні військово-цивільні адміністрації мають співпрацювати з місцевими органами влади для розробки регіональних стратегій розвитку, визначення пріоритетних проєктів розвитку та відновлення для фінансування через Міністерство з питань відновлення, а також брати участь у закупівлі та розподілі гуманітарної допомоги. Для запобігання випадків вибіркового підходу та забезпечення рівних можливостей необхідно встановити чіткі правила, щоб усі громади отримали доступ до допомоги у відновленні.

Державно-приватні партнерства в Україні – це система відносин між державними й приватними структурами, що поєднує фінансові, експертні та інфраструктурні ресурси обох сторін. До того ж, це означає, що всі можливі ризики, відповідальність та отримана винагорода також діляться між ними. В умовах поточної ситуації в Україні, цей тип партнерства за ідеальних умов має реалізовуватися на довгостроковій основі, маючи на меті реконструкцію або відновлення пошкодженої інфраструктури, що дозволило б залучити подальші інвестиції. В інших частинах світу проєкти державно-приватного партнерства були успішно реалізовані як в економічно розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, які стикалися з викликами розбудови національної економіки в несприятливих умовах. Їх колективний досвід доводить, що інвестиції в інфраструктуру можуть бути забезпечені в короткостроковому періоді приватним капіталом, забезпечуючи швидке економічне зростання навіть у тому разі, коли рівень державних інвестицій є незначним.

Успішний розвиток державно-приватних партнерств як механізм залучення приватних інвестицій у стратегічно важливих для держави сферах можливий лише за умови дотримання балансу інтересів між державними і приватними інвесторами.

ВИСНОВКИ

В умовах трансформаційних процесів державотворення зростає роль держави в формуванні та реалізації екологічної політики, серед головних завдань якої є стабілізація і поліпшення екологічного стану території країни шляхом реалізації державної екологічної політики за інтегрованим підходом соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування на шляху до євроінтеграції. Пріоритет територіального підходу щодо реалізації державної екологічної політики дає змогу враховувати особливості кожного регіону. Запорукою ефективного сталого розвитку регіону має стати дія механізмів державної екологічної політики на регіональному рівні.

Специфіка сьогоднішньої ситуації полягає в тому, що накопичувані десятиліттями екологічні проблеми тепер треба вирішувати в зовсім інших політичних та економічних умовах. У зв'язку з цим надзвичайно актуальними є екологічні дослідження трансформаційних процесів, наукове обґрунтування стратегії екологічної політики, розробка теоретико-методичних основ формування регіональних систем екологічної безпеки в умовах війни та повоєнного відновлення України. З врахуванням того, що важливою частиною здійснення регіональної екологічної політики є забезпечення раціонального підходу із використання природних ресурсів, варто дослідницьку увагу зосередити на встановленню змісту такого міжгалузевого науково-практичного інституту.

Вже під час війни та в перші роки після її завершення ми маємо зосередитись на кількох найбільш доступних напрямках: енергозбереженні, модернізації комунального господарства, комплексній роботі з відходами, стимулюванні впровадження екологічних технологій.

Енергозбереження, а також програми модернізації водоканалів, систем опалення та водовідведення дозволять радикально скоротити витрати теплової енергії та електрики. Бо зменшення втрат може складати від 20 до 70% в

залежності від галузі. Україні потрібна системна програма енергозбереження, яка дозволяє залучати фінансування – кредитне, інвестиційне, грантове – в проєкти модернізації енергетичних систем бізнесу, комунальних підприємств, житлових будинків. Комплексна робота з відходами – ще один ключовий напрям, яким ми маємо займатися прямо зараз. В Україні – мільярди тонн відходів, накопичених ще з часів радянської індустріалізації. Мільйони тонн сміття щороку генерують українські міста. Але в Україні досі відсутні серйозні інвестиції у сортування, перероблювання чи екологічне спалювання сміття. Це – в той саме час, коли такі країни як Швеція імпортують сміття з менш розвинених країн, щоб переробляти та спалювати відходи заради отримання вторинної сировини й енергії.

Сучасні технології дозволяють переробляти та спалювати сміття без екологічної шкоди. А звалища, сміттєві полігони й відвали промислових підприємств, які лежать на відкритому повітрі, - отруюють. Повітря, ґрунти, а також води. Країні потрібна інвестиційна програма, яка дозволить ліквідувати усі сміттєві полігони, які наразі за площею дорівнюють площі усіх міст України разом узятих. Крім того, війна теж створює величезні масиви відходів. Нульові податкові ставки, нульові мита на ввезення сучасного обладнання для перероблювання, пільгові умови для виділення землі – й інвестиції прийдуть навіть під час війни. Перероблювання сміття – це найкраща довгострокова інвестиція в екологічну безпеку українських міст і України в цілому.

Третій напрямок – впровадження екологічних технологій – є логічним розвитком перших двох напрямків. Тут мова, в першу чергу, йде про інвестиції приватного бізнесу, інвестиції в екологічно безпечні підприємства, які відповідають за стандартами Зеленому курсу Європейського Союзу. Поєднання усіх трьох компонентів дозволить вже під час війни почати поступово вирішувати накопичені екологічні виклики для країни, а також долати ті загрози, які створюють своєю варварською агресією росіяни.

Одним із завдань децентралізації є створення моделі фінансового забезпечення місцевих бюджетів, за якої громади отримали б певну автономію.

Проте в умовах повномасштабного вторгнення збільшився розрив у фінансовій стійкості громад і посилилася залежність від центрального бюджету. В умовах повномасштабної війни збільшилися диспропорції в фінансуванні та розвитку громад. Активні бойові дії зруйнували економічний потенціал та інфраструктуру прифронтових громад, зменшилася фінансова стійкість малих громад. Водночас міські громади збільшили бюджетні надходження. Система міжбюджетних трансфертів не вирішує проблеми повною мірою. Механізм горизонтального вирівнювання бюджетів потребує реформування. Зокрема важливо вдосконалити механізм зарахування ПДФО, переглянути види дотацій і стимулювати громади збільшувати частку власних доходів у бюджеті. Необхідно сформувати дієвий механізм фінансування завдань регіональної екологічної політики під час війни та у повоєнному відновленні України, тобто визначитись з джерелами фінансування.

Джерела фінансування екологічних проєктів можливі через кредитування, дофінансування або повне фінансування (ґранти). Через союзні держави та організації фінансування можливо у вигляді: грантів на відновлення від країн та ЄС; використання фондів та кредитування в першу чергу в країнах Європи та інших партнерських державах; грантів та кредитів від стратегічних партнерів, зокрема США. Через міжнародні фонди джерелами фінансування можуть бути: використання репарацій та арештованих грошей буде набагато краще для проєктів реалізованих в рамках Сталого розвитку; особливі умови кредитування проєктів відновлювальної енергетики Світовим Банком; особливі умови кредитування для відновлення регіонів Європейським Банком Розвитку.

Отже, екологізація та підвищення економічної ефективності підприємств, їх спільний розвиток разом з громадами є невід’ємними один від одного. Найбільш затребуваними та ефективними рішеннями з метою реалізації проєктів зведення очисних споруд та споруд водопідготовлення сьогодні в Україні є використання мобільних, швидкоспоруджуваних комплексів, їх орендування та спільне використання у воєнний період. Існує необхідність ґрунтовного підходу до розроблення нових проєктів з урахуванням сучасних технологій та розвитку

громад у післявоєнний період, насамперед для залучення фінансування та іноземних інвестицій. Для підвищення рівня якості життя, максимальне зниження витрат на ресурси та негативного впливу на довкілля залишається пріоритетним напрямком розвитку країни. Беззаперечними віхами на шляху відбудови України є її унезалежнення від енергоресурсів, розвиток ринку використання біогенерованих ресурсів, в тому числі, добрив, та постійне запровадження *рециклінгу продуктів* у всіх галузях виробництва та комунального господарства. Існує унікальна можливість залучення та використання наявного доступу до фінансування проєктів, в першу чергу, направлених на захист довкілля, підвищення економічної ефективності та енергонезалежності комунальних та промислових підприємств.

У результаті проведення експертної оцінки виділено 5 системних проблем, що загострилися під час війни. 1. Довкілля та екологічна політика здебільшого полишаються другорядними та незначно інтегрованими до планів розвитку секторів економіки та регіональної політики попри вимоги членства в ЄС та наочні масштабні руйнування довкілля внаслідок війни. 2. Відсутня (або фрагментована) сучасна методична та технічна база для вимірювання стану довкілля та оцінки його змін унеможливлює аналіз ефективності екологічної політики в цілому, а також, ставить під сумнів реальність визнання міжнародною спільнотою екологічних збитків та відшкодування їх країною-агресором. 3. Відомча система Міндовкілля непідзвітна суспільству, та і взагалі демонструє відсутність стратегічної звітності щодо впровадження екологічної політики, практично ігнорує принципи НЕВ (прозорість, участь громадськості, підзвітність, ефективність та узгодженість політики). 4. Поглиблюється інституційна неспроможність щодо здійснення послідовної політики в координований спосіб в умовах кандидатства в члени ЄС. 5. Екологічні податки та збори обслуговують бюджет, а не досягнення цілей екологічної політики, часті випадки нецільового використання, каталізовані непрозорим формуванням, сигналізують про неготовність до викликів відбудови в жорстких умовах вступу до ЄС.

Отже, довкілля та екологічна політика здебільшого полишаються непріоритетними для Уряду попри вимоги членства в ЄС та наочну масштабну шкоду, завдану довкіллю внаслідок агресії росії. Стратегічні цілі державної політики не знаходяться у фокусі профільного міністерства, яке відповідає за ОНПС. Діяльність цього органу наразі сконцентрована радше на процесі мікроменеджменту, а не на стратегічному результаті. І при такому управлінні міжнародна технічна підтримка низки проєктів стає малоефективною і далекою від реальної допомоги у проведенні низки галузевих реформ, які є частиною стратегічних цілей. Численні екологічні податки та збори обслуговують бюджет, а не досягнення цілей екологічної політики, часті випадки нецільового використання, каталізовані непрозорим формуванням, сигналізують про неготовність до викликів повоєнної відбудови в жорстких умовах вступу до ЄС. Охорона довкілля полишається найбільш недофінансованою галуззю українського бюджету. Багаторічна звичка до фінансування ОНПС за залишковим принципом, за умов повного використання екологічних та рентних платежів для першочергових витрат загального бюджету інших ніж екологічні, скоро зіграє дуже погану роль у прагненнях України до членства в ЄС.

Всі ці виклики стосуються нагальної потреби системних реформ. 1. Термінова реформа системи державного екологічного контролю, де новий орган підготує і подасть на фінансування донорів проєкти для створення належно атестованих вимірювальних лабораторій, випрацювання міжнародно визнаних методик визначення та відшкодування екологічної шкоди внаслідок військових дій агресора, підготовки звинувачувальної бази для міжнародних судів. 2. Зміна ставлення до стратегічних пріоритетів, перехід на загальновизнаний цикл державної політики, доброчесна організація формування, моніторингу та оцінки ефективності державної екологічної політики, усвідомлення і публічне визнання, що це і є головною функцією ЦОВВ Міндовкілля. 3. Започаткування прозорого, інклюзивного, системного і структурованого процесу з оцінки ефективності екологічної політики за участі усіх заінтересованих сторін, насамперед ОГС. Визнання ОГС незалежними і рівними партнерами, а не другорядними

виконавцями обов’язків держслужбовців. Першим питанням порядку денного такого процесу мусить стати питання підготовки звіту про ефективність екологічної політики. 4. У консультаціях з громадськістю необхідно розробити, прийняти і почати впроваджувати план державної екологічної інституційної реформи. 5. У консультаціях з громадськістю необхідно розробити, прийняти і почати впроваджувати план реформи державних екологічних фінансів, яка включатиме утворення окремої юридичної особи – Державного екологічного фонду.

За результатами проведеного дослідження, пропонуємо декілька рекомендацій, які спрямовані на відновлення та економічне зростання України в умовах зміни клімату під час повномасштабної війни:

– збереження та зміцнення людського капіталу;

– підтримка українського ММСП (мікро-, малого та середнього підприємництва);

– формування нової української економічної географії;

– забезпечення фінансової незалежності у співпраці з міжнародними партнерами.

На нашу думку, союзники мають зробити все, що в їх силах для створення в Україні стійкої економіки – створити стимули для інвестицій їх компаній, страхування ризики, надати дешеві фінансові ресурси якщо не для українських компаній, то принаймні для іноземних інвесторів. Україна ж зі свого боку має виконати величезне завдання щодо створення відповідних умов ведення бізнесу та верховенства права. Усі ці кроки та виважений підхід до формування стратегії відновлення з урахуванням впливу війни на економіку країни сприятимуть сталому розвитку, зміцненню стійкості держави та дозволять успішно пройти процес повоєнного відновлення.

Нами виділено три основні напрямки подолання наслідків екоциду, який спричинений повномасштабною війною росії проти України, а саме: енергозбереження; комплексна робота з відходами; впровадження екологічних технологій. Перший напрямок – енергозбереження, а також програми

модернізації водоканалів, систем опалення та водовідведення дозволять радикально скоротити витрати теплової енергії та електрики, бо зменшення втрат може складати від 20% до 70% в залежності від галузі. Комплексна робота з відходами – ще один ключовий напрям, яким ми маємо займатися прямо зараз. В Україні – мільярди тонн відходів, накопичених ще з часів радянської індустріалізації. Мільйони тонн сміття щороку генерують українські міста. Вважаємо, що нульові податкові ставки, нульові мита на ввезення сучасного обладнання для перероблювання, пільгові умови для виділення землі – й інвестиції прийдуть навіть під час війни. Перероблювання сміття – це найкраща довгострокова інвестиція в екологічну безпеку українських міст і України в цілому. Третій напрямок – впровадження екологічних технологій – є логічним розвитком перших двох напрямків. Тут мова, в першу чергу, йде про інвестиції приватного бізнесу.

Тільки за рахунок поєднання усіх трьох компонентів ми зможемо вже під час війни почати поступово вирішувати накопичені екологічні виклики для країни, а також долати ті загрози, які створюють своєю варварською агресією росіяни.

Фінансування інклюзивного та екологічно збалансованого підприємства за участі міжнародних партнерів відповідно до Угоди від 08.11.2024 р. відбуватиметься за такою програмою:

1) підвищення ефективності державної підтримки МСП+ з наголосом на зеленій конкурентоспроможності;

2) удосконалення ділового середовища та цифрових урядових послуг для бізнесу;

3) забезпечення доступу МСП+ до експортних ринків; надання підтримки у підвищенні експортної спроможності МСП+ та розширенні їх доступу до іноземних ринків шляхом фінансування та реалізації програм підтримки експорту й надання бізнесу консультаційних послуг;

4) дотримання гармонізованих з вимогами ЄС стандартів на продукти й стандартів екологічної стійкості та забезпечення готовності до сертифікації.

Отже, напрям «зеленого фінансування» у світі стає все масштабнішим. Для України ці кошти можуть стати не лише значним інструментом відбудови нашої економіки та інфраструктури. Якщо мислити далекоглядно, це можливість закласти основу нової розвиненої держави, яка стоїть на принципах ефективного використання природних та енергетичних ресурсів та дбайливого ставлення до довкілля.

Під час реалізації політики національного відновлення та регіонального розвитку, зокрема, з акцентом на екологію, основна увага має бути зосереджена на територіальному рівні (областях). Саме тут найтісніше взаємодіють органи державної влади, зокрема обласні та районні військово-цивільні адміністрації, та органи місцевого самоврядування, зокрема обласні, районні та місцеві ради. Запорукою задоволення потреб громадян та сприяння відновленню і розвитку є тісна співпраця та прозора взаємодія між органами державної влади та представниками місцевого самоврядування. Обласні військово-цивільні адміністрації мають співпрацювати з місцевими органами влади для розробки регіональних стратегій розвитку, визначення пріоритетних проєктів розвитку та відновлення для фінансування через Міністерство з питань відновлення, а також брати участь у закупівлі та розподілі гуманітарної допомоги. Для запобігання випадків вибіркового підходу та забезпечення рівних можливостей необхідно встановити чіткі правила, щоб усі громади отримали доступ до допомоги у відновленні.

Державно-приватні партнерства в Україні – це система відносин між державними й приватними структурами, що поєднує фінансові, експертні та інфраструктурні ресурси обох сторін. До того ж, це означає, що всі можливі ризики, відповідальність та отримана винагорода також діляться між ними. В умовах поточної ситуації в Україні, цей тип партнерства за ідеальних умов має реалізовуватися на довгостроковій основі, маючи на меті реконструкцію або відновлення пошкодженої інфраструктури, що дозволило б залучити подальші інвестиції. В інших частинах світу проєкти державно-приватного партнерства були успішно реалізовані як в економічно розвинених країнах, так і в країнах, що

розвиваються, які стикалися з викликами розбудови національної економіки в несприятливих умовах. Їх колективний досвід доводить, що інвестиції в інфраструктуру можуть бути забезпечені в короткостроковому періоді приватним капіталом, забезпечуючи швидке економічне зростання навіть у тому разі, коли рівень державних інвестицій є незначним.

Успішний розвиток державно-приватних партнерств як механізм залучення приватних інвестицій у стратегічно важливих для держави сферах можливий лише за умови дотримання балансу інтересів між державними і приватними інвесторами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко М.В., Шако В.С. Сутність державної екологічної політики на загальнодержавному та регіональних рівнях. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1051 (дата звернення: 09.09.2024).

2. Малиш Н. А. Ефективні механізми формування державної екологічної політики : монографія / Н. А. Малиш. – К. : К.І.С., 2011. – 348 с.

3. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в Україні та механізми її реалізації / В. С. Кравців ; Ін-т регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2007. – 72 с.

4. Эндрес А. Экономика окружающей среды / Пер. с нем. – К.: Лыбидь, 1995. – С. 165.

5. Регіональна політика: методологія, методика, практика / Ін-т регіональних досліджень НАН України; редкол.: відп. ред. академік НАН України М.І. Долішній. Львів, 2001. 700 с.

6. Химинець В.А. Регіональна еколого-економічна політика як інституційна передумова забезпечення сталого розвитку // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка. 2015.Вип. 2(4). Ч. 1. С. 204–208.

7. Жадан Є.В. Регіональна екологічна політика: сучасний стан та виклики сьогодення. URL: http://lsej.org.ua/5_2023/129.pdf (дата звернення: 12.08.2024).

8. Легеза Ю. О. Досвід зарубіжних країн зі здійснення публічного управління щодо оподаткування діяльності, пов’язаної з використанням природних ресурсів. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. № 3. С. 62–65.

9. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

10. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. Закон України від 28 лютого 2019 року №

2697-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#n14 (дата звернення: 10.09.2024).

11. Громадськість виділила п’ять системних проблем у сфері екологічної політики України. URL: https://necu.org.ua/gromadskist-vydilyla-pyat-systemnyh-problem-u-sferi-ekologichnoyi-polityky-ukrayiny/ (дата звернення: 19.11.2024).

12. Як громади можуть впливати на національну екологічну політику і чому це вигідно обом сторонам. URL: https://ecoclubrivne.org/eco_politics/ (дата звернення: 10.09.2024).

13. Директива 2001/42/ЄС «Про оцінку впливу на стан навколишнього природного середовища окремих проектів та програм» від 27.06.2001 р. URL: https://ecoclubrivne.org/eco_politics/ (дата звернення: 10.09.2024).

14. Війна та екологія. URL: https://iaa.org.ua/articles/vijna-ta-ekologiya-chomu-pryroda-staye-zhertvoyu-zbrojnogo-konfliktu/?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAiOa9BhBqEiwABCdG892ymPupecS_1drGQk5pYPgj218DruwLE5poT93mjtPANJ1t0Nk0lRoC-F8QAvD_BwE (дата звернення: 10.10.2024).

15. Зміна клімату в Україні та світі: причини, наслідки та рішення для протидії. URL: https://ecoaction.org.ua/zmina-klimatu-ua-ta-svit.html?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAiOa9BhBqEiwABCdG85SqC3WTWCRXdzNMOLWP9x6wcNxl54G0SBKzoXnaA5HnD_YPP9WRKRoCPnQQAvD_BwE (дата звернення: 24.12.2024).

16. Бюджети розвитку чи війни: як змінилася фінансова спроможність громад. URL: https://www.chesno.org/post/5880/ (дата звернення: 10.10.2024).

17. Бюджетний Кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звернення: 12.10.2024).

18. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/751/0._%D0%9F%D1%80%D0%B

E%D0%B5%D0%BA%D1%82_%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf (дата звернення: 12.12.2024).

19. Подзізей О.О., Коробчук Т.І. Фінансове забезпечення відновлення конкурентоспроможності територіальних громад в Україні. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2188/2115 (дата звернення: 15.10.2024).

20. Сеницц П., Фугело П. Фінансово-бюджетна підтримка соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах війни. Економіка та суспільство. 2022. № 39.

21. Стащук О., Бояр А., Дзямулич М. Специфіка формування податкової політики при розробці вуглецевого податку. Економіка та суспільство. 2021. № 31.

22. Можливі джерела фінансування проєктів з екологізації промислового чи комунального підприємства. URL: https://ukraine-oss.com/mozhlyvi-dzherela-finansuvannya-proyektiv-z-ekologizacziyi-promyslovogo-chy-komunalnogo-pidpryyemstva/ (дата звернення: 21.10.2024).

23. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова КМУ від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 12.01.2025).

24. Оцінка впровадження екологічної політики в Україні: п’ять системних проблем. URL: https://necu.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/assessment-of-ua-environmental-policy-implementation.pdf (дата звернення: 20.11.2024).

25. Національна екологічна політика. URL: https://mepr.gov.ua/diyalnist/natsionalna-ekologichna-polityka/ (дата звернення: 10.10.2024).

26. Повоєнне відновлення України має бути зеленим. URL: http://eap-csf.org.ua/2022/12/09/pozytsijnyj-dokument-unp-povoienne-vidnovlennia-ukrainy-maie-buty-zelenym/ (дата звернення: 24.12.2024).

27. Повоєнне відновлення України: відбудова заради кращого майбутнього. URL: https://www.dossier.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/post-war-reconstruction-UA.pdf (дата звернення: 24.12.2024).

28. Деякі питання функціонування сервісу фіксації фактів заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, подій, збройної агресії Російської Федерації "ЕкоЗагроза". Постанова КМУ від 28 липня 2023 р. № 783. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2023-%D0%BF#n2 (дата звернення: 12.12.2024).

29. Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів. Закон України від 10 жовтня 2024 року № 4017-IX. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t222614?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress02&_ga=2.117122246.1969513663.1740250917-230545909.1739684183#_gl=1*15xj8w1*_gcl_au*NDE2MjUzMjEwLjE3Mzk2ODQxODM. (дата звернення: 12.12.2024).

30. Реформи у сфері довкілля для повоєнного відновлення та європейської інтеграції України. URL: 2023_reforms_policy_paper.pdf (дата звернення: 12.12.2024).

31. На що Україна витрачатиме 50 млрд євро від ЄС – оцінка екологічної складової Плану України. URL: https://ecoaction.org.ua/ukraina-vytrachatyme-50-mlrd-ievro.html (дата звернення: 10.10.2024).

32. План відновлення України. URL: https://recovery.gov.ua/ (дата звернення: 01.01.2025).

33. Вплив російської війни в Україні на клімат: 24 лютого 2022 – 23 лютого 2023. URL: https://ecoaction.org.ua/vplyv-ros-vijny-na-klimat-2.html (дата звернення: 20.01.2025).

34. Шлапак Микола. Війна руйнує довкілля і шкодить клімату. URL: https://epravda.com.ua/columns/2023/06/7/700922/ (дата звернення: 20.01.2025).

35. Криволап Кирило. Як війна змінила економічну географію країни. URL: https://epravda.com.ua/columns/2023/10/19/705648/ (дата звернення: 12.12.2024).

36. Економіка війни в Україні: наслідки та можливі конкурентні переваги в повоєнний період. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3505/3434 (дата звернення: 24.12.2024).

37. Дроздов О. Екзестенційна війна – це вирок. URL: https://glavcom.ua/columns/ostapdrozdov/ekzestentsijna-vijna-tse-virok-959854.html (дата звернення: 12.12.2024).

38. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с.

39. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже $155 млрд – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku (дата звернення: 14.12.2024).

40. Звіт про прямі збитки інфраструктури та непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на червень 2023 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_-Report.pdf (дата звернення: 29.12.2024).

41. Війна і клімат: як російське вторгнення в Україну генерує викиди на рівні чотирьох європейських країн. URL: https://ecoaction.org.ua/vijna-i-klimat-ros-vtorhnennia-heneruie-vykydy.html (дата звернення: 22.01.2025).

42. 5 еконаслідків війни росії проти України за 2024 рік та що нам з цим робити. URL: https://rubryka.com/article/naslidky-vijny-dlya-dovkillya-ukrayiny/ (дата звернення: 01.01.2025).

43. Якою має бути екологічна політика України під час війни. URL: https://tsn.ua/groshi/oleksandr-kacuba-yakoyu-maye-buti-ekologichna-politika-ukrayini-pid-chas-viyni-2481283.html (дата звернення: 15.01.2025).

44. Угода про фінансування (Програма «Стійке, інклюзивне та екологічно збалансоване підприємництво») між Україною та Міжнародною асоціацією розвитку. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/920_004-24#n48 (дата звернення: 12.12.2024).

45. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (грудень 2024 р. – січень 2025 р.). URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voyennoho-19 (дата звернення: 01.02.2025).

46. Міжнародна фінансова підтримка відновлення України. URL: https://ecoaction.org.ua/mizhnarodna-fin-pidtrymka-vidnovl-ukrainy.html (дата звернення: 25.01.2025).

47. Допомога міжнародних фінансових інститутів Україні. Грудень 2024 рок. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/dopomoha-mizhnarodnykh-finansovykh-instytutiv-ukrayini-hruden-2024-roku (дата звернення: 15.01.2025).

48. Відновлення із акцентом на екологію: які можливості для України відкриває зелене фінансування? URL: https://epravda.com.ua/experts/vidnovlennya-iz-akcentom-na-ekologiyu-yaki-mozhlivosti-dlya-ukrajini-vidkrivaye-zelene-finansuvannya-800061/ (дата звернення: 24.12.2024).

49. Українські громади. Доступ до внутрішніх та міжнародних фінансових ресурсів для відновлення на національному рівні. URL: https://ecoaction.org.ua/ukrainski-hromady-dostup-do-fin-resursiv.html (дата звернення: 25.01.2025).